

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MIN SLÆGT

MIN SLÆGT

BLADE OM SVUNDNE TIDER

AF

J. P. SØRENSEN

GULEV

*Vi søger Slægtens Spor i stort og smaat,
i Flinteøksen efter Harvens Tænder,
i Mosefundets Smykke, plumpt og raat,
i Kirkens Kvadre, lagt af brede Hænder.
Hvert skimlet Skrift, hver skjoldet Allerbog
har gemt et Gran af Slægtens Ve og Vaade;
nu skal de røbe mig, hvad Vej jeg drog,
og løfte mig en Flig af Livets Gaade.*

(Jeppes Aakjær.)

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI - KOLDING

1 9 3 8

Inden jeg udsender disse Blade om min Slægt, vil jeg gerne udtale min Tak til Landsarkivet i Viborg. Den gælder først Landsarkivar Aakjær for al den Hjælp og Forstaaelse, som jeg har mødt i saa rigt Maal. Tak for tilskyndende Ord, gode Oplysninger og fortrinlig Vejledning til at overvinde forskellige Vanskeligheder.

Min Tak gælder ogsaa Arkivets øvrige Medarbejdere for al deres Velvilje og den Hjælp, som de har ydet mig under dette Arbejde. Det har været mig en Glæde og meget frugtbringende at arbejde paa Landsarkivet og at møde et saa forstaaende og hjælpende Personale. For alt dette maa jeg udtale min bedste Tak.

Gulev, i Juli 1937.

J. P. Sørensen.

Indledning.

I det følgende vil jeg prøve paa at samle forskellige Oplysninger om min Slægt, og jeg vil videre omtale nogle af de Livsformer, som den har levet og arbejdet under gennem skiftende Tider.

En Række Begivenheder og Oplevelser former og indrammer deres Livsførelse. Der er meget, der er saa værdifuldt, at det kan udmøntes som den gode Arv til Nutiden og de kommende Slægter.

Der var smaa Livsmuligheder, men under Arbejdets Kamp og Strid blev der ofte dannet og formet en Personligheds Kerne, som fremdeles kan faa Betydning og Værdi for os i Nutidens Livsførelse.

De gamle Slægters Arbejde var i høj Grad præget af Nøjsomhed, Arbejdsvilje og Udholdenhed. De var trofaste i deres Samliv og Arbejdet for at bevare deres Hjem. Det kommer frem paa flere Maader, og det har noget lysende over sig, naar vi ser det paa den mørke Baggrund, som var saa fremtrædende i disse fattige Tider.

Det møder mig paa saa mange Maader, naar jeg samler Linjerne i min Slægts Historie. Det vidner om, at det gode og værdifulde er som en stadig rindende Strøm, der bringer Fornylse og overfører Livsværdierne til de skiftende Slægter.

Naar vi følger deres Liv og Færden, er der meget, som fremkalder og forøger vor Taknemlighed. Deres Arbejde har paa mange Maader beredt og banet Vejen for os til bedre og lettere Livskaar.

Det var et Arbejde, som blev udført under vanskelige og strenge Levekaar, men de var dog trofaste og udholdende mod

deres Maal. Det var at bevare deres Hjem og opdrage deres Børn til gode Mennesker. De vilde saa gerne berede deres Børn den bedst mulige Fremtid.

Livsmulighederne var faa, men de blev brugt i videst mulig Udstrækning. Forholdene var saaledes, at det var nødvendigt at tage det mindste med i deres Beregninger for at komme gennem Tidens Vanskeligheder.

Det blev i høj Grad et Liv i Savn og Møje, men Maalet lyste dog gennem deres Strid og Arbejde. Det forklarer i nogen Maade, at de kunde holde ud og bevare Livsmodet under Tidernes haarde Tryk.

Arbejdsdagen var lang, men som Regel klagede de ikke. Det var næsten, som der ikke var Tid eller Raad til saadant, da alle Evner og Kræfter skulde spændes til det yderste for at overvinde de mange Hindringer og Vanskeligheder, som de maatte leve under.

Det haarde Arbejde i Forbindelse med den lange Arbejdsdag kunde til Tider lægge et vist Tryk over deres Sind, saa de brugte kun faa Ord. De kom som Regel paa en rolig og stilfærdig Maade, men de var til Gengæld i høj Grad Handlingens Folk.

Jeg har kendt saadanne i min Slægt, og jeg er sikker paa, at tilsvarende kan spores langt tilbage. Selv om de ikke brugte de mange Ord, saa blev deres Ord dog Udtryk for, at der var en Række Livsværdier gemt i deres Sjæl. Det, som laa dybest i deres Sind, kom sjældent frem. Der var ikke almindelig Færdsel over det dybeste i deres Aandsliv.

Det er meget fremtrædende, at det var ved gensidig Hjælp, de kom gennem de mange Vanskeligheder. De levede og arbejdede under Livsforhold, som vi ikke ret kan forstaa, da vi ikke har været under tilsvarende Forhold, men der kunde alligevel være noget værdifuldt gemt i den svundne Tids Livsførelse.

Her skal kun omtales de saakaldte Mørkningstimer. Det var den Tid, der var mellem Dagslysets Ophør og det Tidspunkt, da Lyset blev tændt.

De, som hørte Hjemmet til, sad i den lune Stue og havde en stille Stund med hinanden. Dagens Arbejde var endt, og Naturen kaldte til Ro og Hvile. Det fremkaldte noget tilsvarende i Menneskenes Tanker og Sind.

Der var en underlig betagende Stilhed og Stemningsfylde over alt og alle. Det var, som en hemmelighedsfuld Fred kom og fyldte Hjemmet, og den holdt sit Indtog i de tilstedeværendes Sind. En Varmebølge strømede ud fra den gamle Kakkelovn, og den bidrog ogsaa til at forene smaa og store i Hjemmets Kreds. Det var Hjemmets Varme i ydre Forstand, men der var tillige noget tilsvarende paa de indre Omraader, saa Hjemmets Fællesfølelse blev fremtrædende i disse Mørkningstimer. Et svagt Lysskær strømede ud fra den gamle Varmekilde, og det blev som en lille Stjerne, der lyste over Hjemmets Sammenhold.

I saadanne Aftentimer var det, som om Sjælen ret kunde aabne sig for det, der kom fra en usynlig Verden. Det gav Forbindelse med de aandelige Livsmagter, saa der voksede noget frem, som styrkede til Livet i de kommende Dage.

Der gik et Sus af Evighed gennem de lave Stuer, hvor Forældre, Børn og Tyende havde en stille Stund med hinanden. Der var en Rigdom af Følelser og Stemninger over saadanne Mørkningstimer, og de bidrog til at styrke Sammenholdet og berige deres Tilværelse.

Under de gamle Tidens Livsforhold maatte der i stor Udstrækning gives Afkald paa Ønsker og Begæringer. Men ogsaa dette havde sin Værdi. Det bidrog til at forøge Glæden og Taknemligheden, naar de senere kunde faa deres beskedne Ønsker opfyldt. Paa flere Maader bidrog det til at danne og forme den faste Kerne, som er det rette Grundlag for Karakteren og det, vi kalder for Personlighed.

Forskellige Oplysninger vidner om, at jeg tilhører en udpræget Bondeslægt, som gennem mange Aar har levet og arbejdet paa den jyske Jord. Den har arbejdet under det haardeste Tryk, og den har været meget langt nede i Armod, men alligevel er der meget, som vidner om, at de trods alle Trængsler kunde løfte deres Blik opad og bevare Forbindelsen med de rette gode Livsværdier.

De forstod Arbejdets Betydning. Nøjsomhed og Udholdenhed var fremtrædende i deres Livsførelse. Troskab og en levende Ansvarsfølelse prægede som Regel deres Arbejde. Det var noget saare værdifuldt, der saaledes kunde blive overført til de kommende Slægter. De havde en udpræget Slægtsfølelse, og de vilde

gerne værne og bevare det, som de havde faaet i Arv fra deres Forældre. De vilde saa gerne, at den gode Arv skulde overføres til deres Slægt i rigeste Maal.

Det er meget fremtrædende, at Slægten har levet og arbejdet paa Landet. Den har haft hjemme, hvor Naturen præger det daglige Liv. De skiftende Aarstider med Sommer og Vinter, med Lys og Skygge har paa flere Maader haft Betydning og præget deres daglige Liv og Arbejde. Den mørke, kolde Vinter med de lange Nætter har paa mange Maader været en streng Tid i deres Liv. Der skulde jo saa at sige spares overalt, baade paa Varme og Fødemidler. Brødkornet skulde vare Sommeren over, til de fik den nye Høst bjerget hjem i deres Lade.

I de Tider var Hjemmene selvforsynende. De skulde saa godt som leve af deres egne Frembringelser. Der kunde være enkelte Ting, som maatte købes, men det var ofte forbunden med Vanskeligheder, da det maatte hentes langt borte, og dertil kom, at det kostede Penge. De havde saa faa Pengemidler til deres Raadighed, og det var meget besværligt at faa de nødvendige til Indkøb af Varer. Der kunde saaledes være Vintertid i deres Tilværelse paa flere Maader.

I Naturens Rige er der stadig Omskiftelser, og efter Vinter kommer Vaar med Sol og Varme, Sommer og Høst. Det er Haabets og Forventningens Tid, som lyser og forjætter om Arbejdets Frugter i bogstavelig Forstand.

Under de strenge og tunge Livskaar var det svært at holde Haabet og Forventningen fast, men det maatte dog gribes paany, hver Gang det var ved at svinde bort, ellers maatte deres Liv blive alt for tungt at leve.

Livet rummer for os alle en Strøm af Længsler med stigende eller dalende Haab. Vi oplever baade Sorg og Glæde. Vi kæmper og strider i Sejrens eller Nederlagets Tegn. Vi føres gennem Fald til Oprensning. Det er jo Livets skiftende Kaar gennem alle Tider. Vi oplever vel alle noget af dette, selv om det sker i forskellig Styrke og Maal.

Slægtens Historie er saaledes som en stadig rindende Strøm, der glider mod Evighedens Hav, men Fornyselsen kommer gennem de nye Slægter, men de maa stadig paany tilegne sig Livets Værdier for at faa det rette Indhold i deres Tilværelse.

Oplysningerne om min Slægt kommer fra forskellige Kilder, men der er ikke mange. Det er først i de senere Aar, at der er skrevet Bøger, der fortæller om Bøndernes daglige Liv og Arbejde. I ældre Tid var der ikke videre Syn og Forstaaelse for, at Bøndernes Livsførelse var værd at omtale nærmere. Det var nærmest en Underklasse, som var saa langt nede i Armod og Fattigdom, at de lærde Herrer ikke kunde finde paa at skrive noget om Bøndernes Arbejdskaar og Livsførelse. Fra deres egne Rækker kunde det ikke komme, da de ikke havde de nødvendige Forudsætninger eller Oplysninger, saa de kunde skrive deres egen Historie. Det blev da som en udyrket Mark, hvor der i lange Tider ikke voksede ret meget, der kunde tjene til at vise de kommende Slægter deres Fædres Liv og Arbejde.

Oplysninger om en Slægt maa da hentes fra forskellige Sider eller Kilder. I mange Tilfælde bliver det kun spredte Oplysninger og Brudstykker, der maa føres sammen for at finde Slægtens Spor. Det slynger sig ofte i bugtende Linjer med Stigen eller Fald. Saaledes var Levekaarene for de skiftende Slægter gennem Tiderne, da de gennem strengt Arbejde skrev deres Blade i Slægtens Livshistorie.

Meget af det, som vidner og fortæller om deres Liv, er allerede glemt. Det er ofte spredte Træk, som findes i de gamle Overleveringer og Skrifter. Blandt de mest betydningsfulde maa nævnes Kirkebøgerne. Det er noget forskelligt, hvad de oplyser. Meget beror paa, hvorledes de er ført, og hvor langt de gaar tilbage.

Det er først 1814, at vi faar en bestemt fælles Ordning om, hvorledes de skulde føres. De, som gaar længst tilbage, er som Regel meget vanskelige at arbejde med. Det hele er gerne sammenblandet, saa alt skal gennemlæses for at finde de enkelte kirkelige Handlinger.

Dertil kommer, at Skriften mange Gange er saa afbleget og sammentrængt, at det er forbunden med store Vanskeligheder at finde den rette Mening og Forstaaelse af det, som er skrevet i disse Bøger.

Derefter maa fremhæves Skifte-Protokollerne, som ofte gaar langt tilbage. Der er en Række Tilfælde, hvor der ingen Skifter blev holdt, men naar der blev holdt Skifte, saa giver det en Række værdifulde Oplysninger om Hjemmets Tilstand.

Skriften i de gamle Bøger er ofte vanskelig at læse, men i mange Tilfælde begrænses Læsningen, naar der er Register eller Oversigt over disse Protokollers Indhold. Det er en stor Hjælp til at finde, om der er noget, som omtaler den Slægt, der arbejdes med.

Videre maa omtales Skøde- og Pantebøgerne, som ogsaa har deres Betydning og Værdi, men uden Register er de meget besværlige at arbejde med, da de i Reglen er meget omfangsrige. De giver ofte værdifulde Oplysninger om retslige Forhold.

Fæste-Protokollerne giver ogsaa fortrinlige Oplysninger om de Forhold og Livskaar, som Slægterne maatte leve og arbejde under. De oplyser om Fæsterens Navne, Gaardens Størrelse og de Afgifter, der aarlig skulde svares, men der er ofte ingen Register, og det hele skal da gennemgaas for at finde det, der er Fæstebreve for Slægtens Medlemmer.

Der kan være en Del andre gamle Skrifter, som paa forskellig Maade giver betydningsfulde Bidrag til at forstaa Tidens Forhold og de Livskaar, som de maatte leve og arbejde under.

Det kan være forbunden med meget Arbejde at finde enkelte korte Oplysninger. Naar man sammenligner Arbejdet med Udbyttet, saa vil mange synes, at det slet ikke staar i rimeligt Forhold til hinanden.

Slægtsforskning er et Omraade, hvor der maa gøres mange Ørkenvandring, uden at man finder noget, der har videre Betydning i denne Sammenhæng. Der maa ofte gøres et stort Arbejde, inden man finder nogen Kilde, der kan give Oplysning om Slægtens Livsførelse. Men der kan ogsaa komme Tider, da man saa at sige faar Arbejdets Løn i rigt Maal. Der maa ofte gøres meget Arbejde for at finde noget bestemt, som hører til Slægtens Historie, men naar det lykkes, saa føler man noget af det, som man kalder for Opdagelsens Glæde.

Der kan gøres store Opdagelser, men de er meget sjældne. De fleste er ganske smaa, saa mange ikke vil regne dem for at være Arbejdet værd. Men det er et Omraade, hvor det gælder om at finde saa meget som muligt og være taknemlig for de mindste Oplysninger, selv om det flere Gange er forbunden med betydeligt Arbejde at finde saadanne.

Opgaven bliver da at føje alle de forskellige tilsyneladende

ubetydelige Oplysninger sammen, saa de kan give saa fyldig en Fremstilling af Slægtens Historie, som det paa nogen Maade er muligt. Det er saadanne, jeg særligt har arbejdet med for at finde de Begivenheder, som er foregaaet i min Slægts Livshistorie. Paa mange Maader har Tidsforholdene været bestemmende for deres Liv og Arbejde. Derfor har jeg omtalt disse lidt nærmere for at give noget af den rette Baggrund eller Ramme om deres Livsvandring. Der er mange Begivenheder, som kun er omtalt med faa Ord, men de har alligevel deres Værdi og bidrager til at løfte lidt af det Glemselens Slør, der allerede paa flere Maader dækker Fædrenes Grave.

I denne Forbindelse og Sammenhæng vil jeg endnu fremhæve, at det har ofte stor Betydning, om der er mundtlige Overleveringer. De kan have vidtrækkende Værdi paa flere Maader. I mange Tilfælde kan de tjene til at finde Stier eller Veje, som fører til, at der kan findes nye Oplysninger om forskellige Forhold. Derfor bør man saa vidt muligt søge Forbindelse med Slægtens Ældste for at faa deres Viden og Oplevelser med i Arbejdet, saa det kan blive saa fyldigt som vel muligt.

Før jeg gaar over til at fremføre de forskellige Personer, som tilhører Slægten, vil jeg først omtale nogle af Tidens Forhold, da de havde saa stor og afgørende Betydning for deres Liv og Arbejde. Det er nødvendigt for at forstaa lidt af deres Livsførelse. De ydre Kaar bidrager i høj Grad til at danne og forme Menneskelivet. Derfor bør man saa vidt muligt tage det i Betragtning, naar man vil omtale de forskellige Slægtled.

Blandt de ydre Livsforhold, som greb saa stærkt og dybt ind i Bøndernes Tilværelse, kan nævnes Hartkornsansættelsen, Værnepligten, Hoveri, Fæsteforholdet og Tienden. Senere kom Udskiftningen af Jorden, Fællesskabet, der ogsaa fik vidtrækkende Betydning for den danske Bondestand. Det blev da muligt at gennemføre Forbedringer af Jordens Drift, som medførte, at dansk Landbrug kom til at blive et af de førende paa det Omraade i vore Dage.

Men nu vil vi standse lidt ved de gamle Tidens Arbejde og Livskaar, og vi omtaler først Hartkornsansættelsen.

Tidsforhold.

H a r t k o r n.

Meget langt tilbage i Fortiden findes de første Spor af det ellers saa kendte Udtryk. Det bliver særlig almindeligt under Frederik II's Mageskifter, da der bliver Brug for en Vurderingsenhed for at sammenligne Værdierne af flere Jordegodser.

Paa samme Tid anvendtes i Nordtyskland »hartes Getreide« med tilsvarende Formaal, men allerede længe før har Udtrykket »hammelt Korn« dog været anvendt om Byg og Rug, f. Eks. i Viborgbispens Jordebog fra den sidste katolske Tid. Det blev senere samlet og formet til det velbekendte Ord Hartkorn, som gennem mange Hundreder af Aar tjente til at samle og beregne forskellige Afgifter. Det var først et Fællesudtryk for Vareværdier, som der skulde svares en Række Afgifter af til forskellige Formaal. Senere blev det Værdimaaler paa anden Maade, og Hartkorn blev da Udtryk for Jordens Ydeevne eller Jordværdi. Under denne Form er det velkendt helt op til vor Tid, men det gælder dog ikke længere som Grundlag til at beregne de offentlige Udgifter efter.

Forandringen i det 17. Aarhundrede staar i nøje Forbindelse med en forøget Skatteudskrivning; det blev nødvendigt efter en Række uheldige og ødelæggende Krige, som de ledende Mænd førte Landet ind i.

Efter Freden skulde der saa vidt muligt raades Bod paa al den Ødelæggelse, der fulgte med disse Krige, og alle Omkostninger skulde betales. Det blev særlig den jorddyrkende Befolkning, der fik den svære og store Opgave at genrejse Landets Frembringelsesevne gennem deres Arbejde paa den danske Jord. Det blev Bondestanden, som til det sidste maatte bære det forøgede

Skattepaalæg, og for at faa det fordelt paa rette Maade brugte man Hartkornsansættelsen. Den fik saaledes en anden Betydning, idet Jordens Ydeevne blev vurderet som Grundlag, men i sin Grundform havde Hartkornet samme Betydning og Formaal. Det var fremdeles en Afgiftsberegning, som tjente til at bestemme de Skatter og Afgifter, der paa forskellig Maade blev krævet af de danske Bønder for at bedre Landets Tilstand.

Det Krav blev særlig nødvendigt og fremtrædende, da der blev sluttet Fred med Sverige 1660. Det blev en meget dyrekøbt og ydmygende Fred for Danmark. Gennem en længere Aarrække havde vi en Del Krige, som var meget ødelæggende for Landet, særlig Jylland. Det var flere Gange besat af fjendtlige Tropper, som brændte, hærgede og plyndrede i stor Udstrækning.

Det medførte, at Bønderne blev meget fattige, og deres Ydeevne var saare ringe, da alt var næsten udtømt. Det havde været nærliggende, om Staten var traadt hjælpende til efter Krigens Ødelæggelser i Stedet for at udskrive nye Skatter, men det kunde ikke lade sig gøre.

Her skal kun omtales de Forhold, som blev bestemmende for Skatteudskrivningen hos Bønderne. Det Grundlag bestod gennem mange Aar, og det fik paa flere Maader vidtrækkende Betydning for deres Livsførelse og daglige Arbejde.

1660, 14. Aug. og 13. Dec., blev der udstedt Forordninger om nye Skatter paa den danske Jord. Der skulde foretages en Jordvurdering for at beregne, hvor meget der skulde kræves af hver enkelt, men Skatterne blev for store, Bønderne kunde ikke betale dem.

De to første Arter af Matrikels-Hartkorn, som blev fastsat 1662 og 1664, er »Landgilde«-Hartkorn. Det fremkom gennem en Omregning af Landgildens mange forskellige Varer (Naturalier), som blev ydet fra gammel Tid. I den ældste Tid har flere af disse været Gaver, men senere blev det en Fordring eller Ret. Hartkornet blev nu Grundlag for Beregning af disse Afgifter. Gennem Matriklerne blev det nu bogført for hver Ejendom.

Navnet har sin Oprindelse fra det, som kaldtes for hardt eller haardt Korn. Det var Rug og Byg. I stor Udstrækning var den Tids Ydelser Varer eller Arbejde. Det var nemlig ikke muligt, at Bønderne kunde betale med rede Penge.

Det viste sig snart, at de første Matrikler var meget mangelfulde, saa de ikke svarede til det opgivne Formaal. Det blev nødvendigt at foretage en ny Vurdering i Forbindelse med en gennemført Landmaaling. For Jyllands Vedkommende foregik den fra 1681—83.

Dette Arbejde samlede sig til en ny Matrikel af 1688. Det er først denne, som indeholder en systematisk og gennemført Jordvurdering.

Ved en Vurdering 1681 deltes Jorden først i 3, senere i 4 Klasser:

1. God eller middelgod Sædejord, der var tjenlig til Rug, Byg og Ærteland	2 Td. Ld.	=	1 Td. Htk.
2. Ond, skarp og ringe Jord, som dog kunde bruges til Rug, Byg, Blandkorn og Boghvede	3	— =	—
3. God Havrejord	4	— =	—
4. —	6	— =	—

Men denne Vurdering var for høj i Jylland, og der blev foretaget en ny Vurdering og Beregning fra 1685—88. Den medførte en lavere Ansættelse af Hartkorn i 1688.

Jordens Inddeling blev i Aarene 1685—88 forandret fra 4 til 6 Klasser, saaledes:

1. Den allerbedste Sædejord	2 Td. Ld.	=	1 Td. Htk.
2. God Jord	4	— =	—
3. Middelgod Jord	6	— =	—
4. Skarp Jord	9	— =	—
5. Ond Jord	12	— =	—
6. Allerværst	16	— =	—

Saaledes blev Vurderingen af den korndyrkende Jord, men Høavlen og Skovbruget blev ogsaa vurderet efter følgende Regler:

10 Læs Markhø	.....	=	1 Td. Hartkorn
16 — Enghø	.....	=	—
24 — Kærhø	.....	=	—
32 — lyngblandet	..	=	—

Den almindelige Græsning vurderedes saaledes:

1. God Græsning til 24 »Høvder« (Kreaturer)	=	1 Td. Hartkorn		
2. Middelgod	— 32	—	=	—
3. Ond	— 40	—	=	—

Skovene blev ogsaa vurderet, da de var Grundlag for den Tids Svinehold. Det var særlig Bøgetræerne med den saakaldte Olden, der blev anset for meget værdifuldt Svinefoder. Olden til at føde 24 Svin gav 1 Td. Hartkorn, men en mindre Del toges ogsaa i Betragtning, og det blev udregnet efter det nævnte Grundlag.

Saaledes blev alle Muligheder taget i Betragtning, naar Bønderne skulde sættes i Skat. Det blev nu en Række forskellige Afgifter, der skulde betales efter det paalignede Hartkorn som Grundlag. Videre var der Kornafgifter. Blandt disse maa særlig nævnes Præste-, Kirke- og Kongetiende.

Tillige var der Kvægtiende, Landgilde, Smaaredsel, Nannest, Højtidsoffer og forskellige Varer til Præstens eller Lærerens Hus-
holdning.

Det blev saaledes en lang Række Afgifter, som Bønderne skulde betale for at faa Lov til at dyrke og arbejde med den Jord, som de havde Brugsret til. Disse Arbejdskaar krævede meget strengt Arbejde, naar de skulde vinde »det daglige Brød« til deres Familier. Der var ofte en meget stor Børneflokk, som i Reglen blev opdraget paa en god og sund Maade. De lærte nemlig meget tidligt at give Afkald og at arbejde med det, som svarede til deres Kræfter. Det blev betragtet som en god Arvepart, at de havde lært Arbejdets Betydning allerede i deres Barndom.

Hartkornsansættelse 1688 var som nævnt betydelig lavere end den af 1664. Men den var bleven endnu mindre, hvis den var bleven efter Jordens Vurdering af 1681—83. Den blev udregnet efter denne Jordværdi, men derefter blev Hartkornet i Jylland forhøjet med $\frac{1}{16}$. Det staar vel i Forbindelse med, at de ledende syntes, at der blev for lidt Hartkorn at beregne Udgifterne efter, og de foretog da den omtalte Forhøjelse, men den forandrer ikke Grundlaget, som var den anførte Vurdering.

Det hele Arbejde blev nu samlet i Matriklen af 1688, og den

maa betragtes som et ganske fortrinligt Arbejde efter den Tids Forhold og Hjælpemidler.

Den store Forskel, der ofte er mellem det saakaldte gamle og nye Hartkorn, har en vis Betydning for at bedømme Bøndernes Stilling og Livskaar. Denne Forskel staar i meget nøje Forbindelse med de, som ejede Fæstegaardene. De tilhørte 3 forskellige Slags Ejere, nemlig Godsejerne, Kronen og de gejstlige Embedsmænd.

En Undersøgelse viser, at den store Nedsættelse falder paa de Gaarde, som ejedes af Godsejerne. Det vidner om, at disse har presset Bøndernes Afgifter for højt op. Den første Hartkornsansættelse stod nemlig i et meget nøje Forhold til de Afgifter, der blev svaret til Godsejeren.

Kronens Gaarde viser ingen nævneværdig Forandring, og det vidner om, at deres Embedsmænd har forstaaet at vurdere Gaardene og deres Ydelser paa rette Maade, saa det i Almindelighed kunde svares.

En stor Del af de Gaarde, som tilhørte de gejstlige, blev forhøjet, saa det viser, at disse ikke har faaet saa meget som de andre. I manges Bevidsthed har den Opfattelse nedfældet sig, at Gejstligheden var med til at udplyndre og forarme Bønderne, men det omtalte viser, at det ikke har været Tilfældet, og fritager Gejstligheden for den Slags Angreb.

Hartkornet og dets Oprindelse har faaet sin særlige Omtale, fordi det blev den store Værdi- og Skattemaalere gennem Hundreder af Aar. Den blev først gennemset og ændret i 1844, da Jordens Opdyrkning og Ydeevne paa flere Maader var forandret. I denne Form bestod den til 1903. Den 15. Maj blev der udstedt en ny Lov, som gennemførte en ny Vurdering som Skattegrundlag, men Hartkornet blev dog først afløst gennem en længere Aarrække. Det var et Vidnesbyrd om, at Begrebet Hartkorn dog rummede noget af Betydning og Værdi, selv om det nye tilsyneladende helt brød med den gamle Jordvurdering som Beskatningsgrundlag. Det blev yderligere bekræftet ved dette, at der samtidig med Hartkornets fuldstændige Afskaffelse 1923 blev udstedt en Lov om Jordværdi. Det blev en betydningsfuld Del af Beskatningsgrundlaget, da der allerede havde vist sig Mangler ved disse ellers saa meget fremhævede Love.

Jordværdien er saaledes en af de gamle Grundtanker for Hartkornsansættelse, og den vil sikkert blive bevaret i den kommende Tids Love og Forandringer, selv om Tiden afgørende kræver nye Rammer om det økonomiske Liv.

Hartkornet bruges endnu i stor Udstrækning som Vejledning, naar Værdien af en Ejendom skal bestemmes til Handel. Det er fremdeles Værdimaaler og Kendetegn for en Ejendoms Værdi i Handel og Vandel.

Det var saaledes en lang Række Afgifter, der var lagt paa Jorden, men det bliver altfor vidtgaende i denne Sammenhæng at omtale deres Oprindelse, selv om det havde sin Interesse at følge, naar de blev knyttet eller vævet ind i Bøndernes Livskaar.

Som anført var Skatterne efter den første Matrikel af 1664 saa store, at de ikke kunde betales. Derfor indførtes i Aaret 1670 den skæbnesvangre Bestemmelse, at Herregaardenes Hartkorn skulde være skattefri, men til Gengæld skulde Godsejeren være ansvarlig for Bøndernes Skatter.

En Del Gaarde var ubeboede, de saakaldte Øde-Gaarde, som var uden Folk og Besætning, men alligevel skulde der betales Skat af saadanne. Det maatte da blive Godsejerens Sag, hvorledes han fik disse Skatter bragt til Veje. Disse Gaarde fandtes i betydeligt Tal omkring i Landet. Som Regel vilde Godsejeren gerne have Fæstere paa disse forfaldne Gaarde, men det var ofte forbunden med betydelige Vanskeligheder. Det kunde ske paa forskellig Maade, blandt andet ved, at han satte Afgifterne ned eller fritog dem for at betale Fæstepenge; det var en Pengesum, der saa godt som altid skulde betales, naar en ny Fæster skulde begynde.

De ældste Spor af min Slægt paa mødrene Side finder jeg i Byen Lading, Sabro Herred. Denne By har efter Matriklen 20 Gaarde, men de 5 er øde.

Det har muligvis Forbindelse med, at Byen laa ved en af Hovedvejene Viborg—Aarhus, saa de fremmede Krigsfolk let kom til saadanne Byer, naar de drog igennem Landet, plyndrende og hærgende overalt. Jylland var i en længere Aarrække besat af fjendtlige Hære. Deres Vej var fyldt af Ødelæggelse. Beboerne var nødt til at lade dem plyndre, saa galt de vilde, for om de muligvis kunde redde Livet. De var jo værgeløse over for de vilde Krigsfolk.

Det fremkaldte megen Nød og Elendighed, og det er under saadanne mørke Forhold og udpræget Fattigdom, at jeg møder min Slægt i den gamle By Lading.

Blandt de opførte Fæstegaarde er Jens Sørensen Hjulmands; den har Nr. 19, men det har ingen Forbindelse med det nuværende Matr.-Nr. Dette bestemte Nr. til hver Gaard, som nu kendetegner en Ejendom, blev først indført 1844. De gamle Numre er saaledes kun Løbenumre uden Forbindelse med det nuværende Matr.-Nr. De tjente nærmest til, at der ikke skulde falde nogen ud. I mange Tilfælde fulgte dog det bestemte Nummer samme Gaard gennem et længere Tidsrum, men ofte blev det forandret efter den stedlige Skrivers Lyst.

M i l i t æ r t j e n e s t e.

For at forstaa lidt mere af Tidens Forhold maa omtales en anden Byrde, som ogsaa havde vidtrækkende Betydning for den Tids Bønder. Det var Udskrivningen til Soldatertjenesten eller Bøndernes Værnepligt.

Hvert Gods skulde levere et vist Antal Soldater, og Ejeren havde Ret til at tage disse blandt Godsets Bønder. I de Tider var det kun Bønderne, der skulde gøre Krigstjeneste.

Vor ældste Historie melder om Bøndernes Deltagelse i Krigsførelsen. Senere kom den Tid, da de ikke kunde deltage, fordi de ikke havde den nødvendige Udrustning. Det blev da de saakaldte Riddere og deres Svende, som værgede Landet for de jorddyrkende Bønder. Men disse maatte da til Gengæld tjene Ridderen og Godsejeren gennem deres Afgifter og Arbejde.

Disse Forhold medførte megen Vilkaarlighed og Overgreb. Vor Historie fortæller, at der var Tider, da Bønderne rejste sig mod Ridderadelens og Præstestandens Vælde, men det endte med et tilintetgørende Nederlag for Bønderne. De var altfor lidt øvede, og de havde heller ikke den nødvendige Udrustning til at møde de velbevæbnede Ridderhære.

Der blev nu lagt yderligere Byrder paa Bønderne, og de trykkede dem saa haardt, at der gennem Hundreder af Aar ikke var noget som helst Oprørsforsøg fra Bøndernes Side.

I mange Aar blev Hæren forsynet med lejede eller hvervede

Tropper, men de afløstes efterhaanden af danske Soldater, og fra 1664—1701 var Størstedelen af Rytterne danske.

For at faa tilstrækkeligt Mandskab blev der 1701 oprettet den saakaldte Landmiliti. Hvert Gods skulde levere et bestemt Antal Soldater. Først en for hver 20 Tdr. Hartkorn, senere blev det forandret til en for hver 32 Tdr.

Ved samme Tid fik Godsejeren Ret til at oprette de saakaldte Lægdsruller, hvor alle mandlige skulde indføres. Videre fik han Ret til at udskrive, hvem han vilde til Krigstjeneste. Det var alt for stor Magt og Myndighed, som blev lagt i hans Haand, og det førte til megen Misbrug. Naar en Bondekarl ikke vilde bøje sig for Herremandens Vilje, saa kunde han tage ham til Soldat og sende ham bort i mange Aar.

Tjenestetiden var nemlig 6 Aar, og den foregik ofte ude i de fremmede Lande under daarlige Forhold, saa den var almindelig frygtet. Det var da forstaaeligt, at der var al Grund til at prøve paa at undgaa en saadan Tjeneste. Det blev forhindret ved en Lov om, at ingen maatte rejse fra det Gods, hvor han var født.

I 1731 blev Landmilitisen ophævet, men allerede 1733 blev den oprettet igen med endnu strengere Bestemmelser. Tjenestetiden var nu udvidet til 8 Aar, og naar de var forbi, kunde Godsejeren atter sende Soldaten ind til fortsat Tjeneste, naar han syntes, at han ikke var tilstrækkelig dygtig til andet Arbejde.

Byrderne, som disse Forhold medførte, blev atter forøgede 1741. Der kom nemlig en ny Forordning, der satte Tjenestetiden op til 12 Aar. I en Menneskealder maatte Bønderne bære denne Byrde med alle de Overgreb og Uretfærdigheder, som den gav Anledning til.

Der kom atter nye Tillægsbestemmelser, som yderligere forværrede Bondens Stilling. I Aaret 1777 udsendtes der en Forordning om, at den, som havde tjent i 12 Aar, atter kunde tvinges til Krigstjeneste, hvis han ikke vilde overtage den Gaard, som den saakaldte Naadigherre kunde finde paa at byde ham.

Bonden havde kun et at gøre, og det var at lyde de givne Befalinger, ellers kunde der komme en haard Medfart af den Godsejer, der paa saa mange Maader havde hans Skæbne og Fremtid i sin Haand.

For at hindre, at nogen skulde unddrage sig denne Byrde,

blev de tvungne til at blive paa det Gods, hvor enhver var født, gennem det saakaldte Stavnsbaand.

Nu var dette Forhold blevet saa uretfærdigt og ødelæggende for Landet, at der maatte komme en Forandring. Den begyndte med, at der var varmhjertede Godsejere, der havde Forstaaelse og Udsyn af, at Bøndernes Kaar maatte forandres. Deres Syn vandt Tilslutning hos Regeringen, og det førte til, at Stavnsbaandet blev ophævet 1788.

Udskrivningsretten blev nu taget fra Godsejeren og lagt i andre Hænder, saa hans Magt var brudt paa det Omraade. Men Værnepligten blev fremdeles en Klassebyrde paa den danske Bondestand. Den blev først forandret, da vi fik alm. Værnepligt 12. Februar 1849.

F æ s t e.

Videre er der et tredje Forhold, der griber dybt ind i Bøndernes Livsforhold, og det er, at de ikke var Selvejere, men kun Fæstere, og dermed fulgte det saakaldte Hoveri.

Fæsteforholdet var nærmest fremkommen under Riddertiden, da det næsten var nødvendigt at give sig ind under en eller anden Stormands Beskyttelse. Paa flere Maader kom Godsejeren i Besiddelse af Bøndernes Jord, og de blev kun Brugere gennem det saakaldte Fæstebrev.

Det var Udtryk for en Brugsret, der gjaldt for Livstid, imod at Fæstebonden opfyldte de Betingelser, som Godsejeren stillede, og at Fæsteren betalte de forskellige Afgifter. De første Former for denne Brugsret har nærmest været mundtlige, men snart afløstes det af det saakaldte Fæstebrev. Det er sikkert blevet opbevaret med den allerstørste Omhu, men alligevel var den Mulighed til Stede, at det kunde forsvinde eller blive tilintetgjort gennem Brand.

Det maa da betragtes som praktisk og nødvendigt, da det blev bestemt, at der fra Aaret 1719 skulde være en Protokol, hvor alle Fæstebrevene skulde afskrives. Dette Forhold blev yderligere betrygget, da det blev paabudt, at disse Breve skulde tinglæses, men det skete dog først ca. 100 Aar efter.

Disse Fæstebreve er sikkert paa enkelte Undtagelser nær for-

svundne, men de omtalte Protokoller giver en Række interessante og værdifulde Oplysninger om den Tids Forhold.

Først møder vi Fæsterens Navn og Fødested samt Gaardens Hartkorn, men ikke noget om Arealets Størrelse. Det staar i Forbindelse med, at Markerne ikke var udskiftet. Derefter omtales, hvilke Afgifter Fæsteren skal svare. Det var som Regel Varer og Penge. Varerne kunde være Brænde, Smør, Flæsk, Æg, Faarekød, Lam, Gæs eller Høns. Det skulde leveres to Gange aarlig i gode Varer.

En ældgammel Afgift, der kaldtes Landgilde, var gerne omregnet til Penge. Senere nævnes ogsaa Gammel Skat. Videre var det omtalt, at Fæsteren skulde betale alle kongelige Skatter, som var eller blev paabudt. Brevet sluttede gerne med, at Fæsteren skulde være »sit Herskab lydig, hørig og underdanig i alle Ting«.

Tilsidst var der en Afgift, som kaldtes for Indfæstning, og den var bestemt i rede Penge. Brevet var derefter underskrevet af Godsejeren, og saa var der en Tilføjelse om, at det originale Fæstebrev var modtaget af Fæsteren, og dermed fulgte hans Underskrift.

Det var saaledes Formen for de gamle Bønders Ret til at bo paa og bruge den samme Jord, som deres Fædre havde gjort. Under alt dette med sine forældede Former blev der dog levet et værdifuldt Hjemliv med mange gode Minder hos de, som siden drog ud fra deres Barndomshjem.

Der var lagt en dyb og rodfæstet Kærlighed til deres fælles Hjem, og den søgte paa flere Maader tilbage til den Jord, hvor deres Vugge havde staaet, saa der var en frugtbar Hjemstavns-kærlighed med en levende Slægtfølelse, der kunde give sig de smukkeste Udtryk i deres senere Livsførelse.

H o v e r i.

Blandt de paatagne Forpligtelser var tillige en Arbejdsydelse paa Herregaarden, og det var den, der fik Navnet »Hoveri«. De første Former gaar meget langt tilbage, men i de ældste Tider havde Ydelsen et andet Navn. Denne Arbejdsydelse kan følges tilbage til 1148. Den fremkommer i et Gavebrev fra Svend Grathe til Ringsted Kirke. I dette overdrager han til nævnte Kirke det

ham af Ringsted By tilkommende »Dagsværk«, der videre betegnes som Høstarbejde.

Udtrykket Hoveri er senere dannet af »Hofærvid«. Landsarkivar Aakjær har fundet dette Ord i et Tingsvidne fra Aaret 1518. Udtrykket er et fremtrædende Vidnesbyrd om, at Ordet og Begrebet »Hoveri« er af ægte nordisk Oprindelse.

Det omtalte Gavebrev bekræfter, at en af de ældste Former for Hoveri har været Høstarbejde. Det er nærliggende, at det har været Begyndelsen til det Pligtarbejde, der siden paa flere Maader blev saa betydningsfuldt og afgørende for Bøndernes daglige Livsførelse. I Begyndelsen har det vel nok haft Præg af frivillig Overenskomst, men eftersom Tiden gik, og Bøndernes økonomiske Kaar blev forringet, saa blev det en Nødvendighed at paa tage sig denne Forpligtelse, naar de overhovedet vilde have nogen Jord at arbejde med.

Hoveriet var oprindelig bestemt og afgrænset, men eftersom Bønderne paa flere Maader sank dybere i Armod, blev det uvidet, saa det praktisk talt blev Godsejeren, der bestemte dets Omfang, og saa blev det altfor vidtgaaende.

Derfor blev der flere Gange udsendt Forordninger, der søgte at begrænse Hoveriet. En saadan af 6. Maj 1769 fremhæver den Betydning, det har for Landet, at Bønderne kan faa deres Jord dyrket paa en god og forsvarlig Maade.

Hoveriet blev da fastsat efter Hartkorn, og der foregik saaledes en Afgrænsning, men Godsejeren havde fremdeles Ret til at bestemme, naar Bønderne skulde møde og arbejde paa Herregaardens Marker. Det var saaledes en afgørende Hindring for, at Bonden kunde faa sit Arbejde rettidigt udført. Det var særlig fremtrædende i Sædtiden, og naar Kornet skulde bjerges, at de først skulde arbejde paa Herregaardens Marker. Enhver, der kender Landbrug, forstaar den afgørende Betydning, det har, at faa Saaningsarbejdet udført i rette Tid.

Den omtalte Forordning blev dog ikke gennemført, og allerede to Aar efter, den 20. Februar 1771, blev der udsendt en ny Forordning, som ret nøje bestemte Hoveriets Størrelse. Efter denne skal her anføres nogle af de vigtigste Bestemmelser:

En Fæstegaard med 6 Tdr. Hartkorn skulde gøre 48 Spandage og 96 Gangdage. Til en Spanddag blev der krævet to

tjenstdygtige Heste samt en »Køresvend«. Af disse Spanddage skulde de 10 være Pløjedage.

Videre var det bestemt, hvor meget der skulde udføres paa disse Spanddage. Der skulde pløjes 10,500 Kv.-Alen eller 6 Skp. Land. Der skulde harves samme Areal i stiv, leret Jord, men saa skulde Køresvenden tillige slaa Klumperne i Stykker. Var det let Jord, saa skulde der harves det dobbelte.

Det var fastsat, hvor mange Læs der skulde køres paa nærmere angiven Vejlængde, og tillige hvor meget der skulde til, for at det kunde regnes som et Læs. Et Læs Korn eller Hø skulde veje ca. 600 Pd.

En »Gangdag« var en Karls eller Piges Arbejde paa Herregaarden. Det var nærmere omtalt, hvad der skulde gøres for at blive regnet for en Dags Arbejde. En Karl skulde høste 14,000 Kv.-Alen, som var 1 Td. Land, og det skulde en Karl eller Pige binde op. Ved Græsslaaning skulde der slaas 7000, 10,500 eller 14,000 Kv.-Alen, alt eftersom Græsset var tæt eller tyndt.

Ved Tærskning skulde en Mand tærske 1 Trave Rug, 1 Trave Byg eller 1¹/₄ Trave Havre.

Der var fastsat en Mødetid, som tog Hensyn til Aarstiden. I de korte Dage skulde der arbejdes 10 Timer, men ved Korn- og Høkring saa længe det var Dag.

Forordningen indeholdt ret nøje, hvorledes Hoveriet skulde beregnes efter Gaardenes forskellige Størrelse og videre, hvorledes det skulde ordnes med Tilsigelsen, naar der skulde mødes til de forskellige Arbejder.

Videre var det bestemt, at Fæstebonden skulde medbringe følgende Redskaber, alt efter Arbejdets Natur. Der skulde medbringes: Harve — Høstvogn — For- og Bagreb — Læsetræ — Høfork — Høvævl — Svøb — Kornsække — Møgvogn — Møghakke — Greb — Hø- og Korn-Leer — River — Plejler — Solde til Tærskning, Kastning og Rensning — Tørvespade — Afstikker-Jern — Hjulbør til Tørveskær — Spade — Hakke — Skovl til Gravning — Stavkølle — Buløkser.

De nævnte Redskaber vidner om, at Hoveriet omfattede mange forskellige Arbejder. I mange Tilfælde kunde det være saare anstrengende at faa disse ført frem og tilbage, da de mindre ofte maatte bæres.

Men foruden alt dette skulde der medbringes de nødvendige Madvarer. De blev samlet i den saakaldte »Hovpose«. Det var en Lædersæk, som indeholdt en »Lægel«. Det var et lille Øltræ. Saa var der gerne $\frac{1}{2}$ Pd. Smør, Brød, Faarekød, Rullepølse og Ost. Den var som Regel godt forsynet, da det blev betragtet som meget nedsættende, ja det var en stor »Skam« for Hjemmet, om det ikke kunde give sine Folk en god Hovpose med, saa de ikke skulde staa tilbage for de andre. Det havde til Følge, at de, som blev hjemme, ofte maatte nøjes med det »tørre Brød«, da al »Tilmaden« eller Paalæget var kommen i Hovposen. Saaledes blev det et Forsøg paa at skjule sin Fattigdom og bære sin Lidelse, uden at andre skulde se det. Paa de indre Omraader af deres Sjøleliv var det sikkert noget tilsvarende, at de bar deres Lidelse og Byrde uden de høje Klage-toner.

Naar man nu samler de forskellige Oplysninger om Hoveriet, saa var det en stor Byrde for de gamle Tidens Bønder. Men gennem det ser vi alligevel, at Slægtens Fæstegaard blev overdraget til deres Børn, saa den samme Slægt var knyttet til den Gaard, som deres Fædre havde haft i Fæste.

S k o l e f o r h o l d .

Inden vi forlader disse gamle Tidens Livsforhold, saa maa kort omtales Mulighederne for Slægtens Undervisning i Barne- og Ungdomsaarene.

Det haarde Tryk af alle de Byrder, der var lagt paa Bønderne i Forbindelse med den store Fattigdom kunde ikke føre til nogen vidtgaaende Undervisning. Men der stilledes dog Krav om en Undervisning i Kristendom, som særlig skete gennem Præsterne og de saakaldte Degne. Der var en saadan ved hvert Præstembede. Han skulde forestaa Sangen og ringe Kirkens Klokker ved Gudstjenesten samt Morgen og Aften. I gamle Indberetninger kaldes disse Klokker for Bedeklokker. Det var Udtryk for, at de skulde kalde til Bøn, naar Dagens Arbejde begyndte, og naar det var endt ved Aftentide.

Degnen skulde videre gaa Præsten til Haande under Gudstjenesten. Han var saaledes en Slags gejstlig Embedsmand, og det bekræftedes yderligere gennem dette, at der var Forbud imod, at han udførte verdslige Forretninger.

I den første Tid maatte der kun antages Studenter til Degne, men denne Bestemmelse maatte opgives, da det viste sig, at de ikke kunde faa Degne i tilstrækkeligt Tal. Det er meget forstaeligt, naar man ser den lille Løn, som var tillagt et saadant Embede.

En Gang om Ugen skulde Degnen samle Sognets Ungdom og undervise dem i den kristelige Børnelærdom, men han havde ellers ikke nogen Pligt til at holde Skole. Det kom først gennem en Forordning 1740.

Ude paa Landet blev de kaldt for Sædedegne i Modsætning til de saakaldte Løbedegne, der skulde undervise Børnene i to eller tre Sogne. Det var meget faa Byer, der havde Skoler. Det almindelige var, at der blev undervist i en Stue, som en eller anden stillede til Raadighed.

De saakaldte Degneembeder blev først ophævet ved Skoleloven 1814, men blandt Almuen blev Degn fremdeles det almindelige Udtryk for den, som underviste deres Børn. Det er først i de senere Aar, at denne Benævnelse helt er bleven afløst af det moderne »Lærer«.

De ældste Beretninger om Degne fra Lading Sogn er fra 1691. Det er en Indberetning til Biskoppen om Forholdene og Degnens Stilling. Lading Sogn hørte til Skjoldlev, hvor Præsten boede, og det skulde da ogsaa være Degnens Opholdssted. Paa det Tidspunkt havde de ingen Sædedegn i Embedet, men kun en Substitut, der hed Rasmus Mogensen.

Der var ingen Degnebolig, og videre fremhæves, at der var heller ingen Kaalhave. Det var nemlig noget, som havde en vis Betydning i disse fattige Tider, da en saadan kunde give et værdifuldt Tilskud til den daglige Livsførelse.

Derefter omtales, hvor meget Degnen skulde have til sit Underhold. Der fremhæves, at Lading Sogn altid havde givet 2 Skp. Byg fra hver Gaard. Det kunde ialt blive 7 Tdr. Byg. Men derefter anføres en Del Navne paa Gaardfæstere, som ikke vil give mere end 1 Skp. Byg, og blandt disse findes Jens Sørensen, som tilhører Slægten.

Forklaringen er sikkert den, at de har været saa fattige, at de ikke kunde blive ved med at give de 2 Skp. Det bekræftes da ogsaa ved dette, at Beboerne i Lading Sogn slet ingen Nannest gav til Degneembedet.

Denne Indberetning fortæller paa en gribende Maade om Tidens Nød og store Fattigdom. Den indeholder tilsvarende Beretninger fra de omliggende Byer, og den giver saaledes et talende Vidnesbyrd om, hvor langt den Tids Bønder var nede i den dybeste Fattigdom.

Det er nogle korte Træk af de Livsforhold, som herskede paa den Tid, da jeg finder de første Spor af min Slægt. Det er paa denne meget mørke Baggrund, at de første Navne kommer frem.

Disse Tidsforhold medførte, at deres Liv maatte blive en Strid og Kamp for at vinde det allernødvendigste, som hører til »dagligt Brød«.

Bygningsformer.

Før vi gaar over til at følge Slægtens Gang, vil vi i korte Træk omtale, hvorledes en Fæstegaard var bygget. Det havde paa sin Maade Betydning for Slægtens Livsførelse og Arbejde.

En Fæstegaards Bygninger havde i det store hele to Formaal. De skulde først tjene til at give Familien Husly. Det andet var at give Husrum til Dyr og Foder. Det fik saaledes særlig Betydning i Vintertiden, da det var nødvendigt, at de skulde være inde for at tjene Menneskenes Formaal.

Bebyggelsen hører saaledes meget nøje sammen med Vejrforholdene, og de første Bygningsformer kan føres meget langt tilbage, og de har sikkert været saa daarlige, at de ikke efter vore Begreber kan kaldes for Huse, men de har dog været nødvendige for baade Menneskers og Dyrs Tilværelse.

Vi maa gaa en Del Aar frem i Tiden, før der kan findes Bygninger, som fortjener et saadant Navn. De første Former for Bygninger til en Fæstegaard har været den enlængede Gaard, hvor alt var samlet i samme Hus. Den ene Ende var Bolig for Folk, medens Husdyrene var anbragt i den anden Ende.

Denne Form kendes allerede fra Middelalderen, og den holdt sig helt op til det 18. Aarhundrede. Der er mindre Ejendomme, som har denne Form endnu, men de almindelige Gaarde har ændret Form.

I det 17. Aarhundrede blev Bygningerne udvidet med særlige Rum til Lo og Lade. Efterhaanden kommer den tolængede Gaard frem. De to Længer ligger enten vinkelret eller parallelt med

hinanden. Senere kommer der 3 Huse og derefter den mere velkendte 4-længede Gaard.

Bygningernes Opførelse er ogsaa undergaaet store Forandringer. Hvert Slægtled har prøvet paa at gøre det saa formaalstjæntligt som muligt efter de herskende Forhold, men der er dog gjort flere Hundrede Aars Forsøg, inden man naaede frem til vor Tids kendte velindrettede Bygninger.

Det maa ikke glemmes, at Husenes Inddeling og Bygningsmaade var af vidtrækkende Betydning for Udførelsen af det daglige Arbejde, der var nødvendigt for Jordens Drift. Det kan da siges, at Bolig og Bygningsformer var med til at præge og bestemme deres daglige Tilværelse paa forskellig Maade med skiftende Lys og Skygge.

Fra Skjoldelev, som hører til Lading Sogn, er der en Række Optegnelser af Gdr. Hummeluhr. De falder i to Dele, først det, han kunde huske fra sin tidlige Barndom, og videre, hvad han hørte ældre eller gamle Folk fortælle om disse Bygninger, som var Bosteder for de gamle Slægter.

Ved Aaret 1700 bestod Egnens Bøndergaarde af et lille Stykke Stuehus, en lille »Stump« Stald og tillige Lade. Senere blev der tilbygget et tredje og fjerde Hus.

Stuehuset laa ofte i den nordlige Side. Dagligstuen blev indrettet mod Syd, for at Solen kunde virke med sit Lys og Varme. Videre havde de Udsigt til Gaardspladsen, saa de kunde følge alt, hvad der foregik i Gaarden.

Efter Beretninger fra anden Side bestod Bygningerne af jordgravede Huse. Det vil sige, at de hvilede paa Stolper, som var nedgravede ca. en Alen i Jorden. Disse Stolper var gaffelformede, og i dette Leje var de saakaldte Bjælker anbragt. Over dem paa langs var Remstykkerne lagt og fastgjort med Nagler.

Mellem de opadstaaende Stolper var der hverken »Løsholter« eller »Stiber«, der ellers tjente til at forøge og sikre Holdbarheden. Det var først i en senere Tid, at de kom i Brug. Der var kun nogle Stænger eller Staver, der var rejst fra Jorden mod Remmen. Mellem disse Stænger var anbragt noget »Fletværk«, de saakaldte »Vender«. Der blev nu klinet Ler paa begge Sider paa det nævnte Fletværk, som tjente til at fastholde Leret.

Ved kongelig Forordning 1554 blev det forbudt at opføre

saadanne jordgravede Huse, som alt for hurtigt blev daarlige og faldefærdige. Men paa Grund af de herskende Forhold og Tidernes fattige Livskaar har det ikke været muligt at faa det overholdt.

Denne Bygningsform blev fremdeles brugt gennem mange Aar. Slægtens Gaard i Lading havde saadanne jordgravede Huse, da der blev holdt Skifte 1749. Der kan ikke være Tvivl om, at de fremdeles blev staaende og brugt gennem flere Aar. De økonomiske Forhold tillod ikke, at de blev ombyggede eller forandrede, saa længe de paa nogen Maade kunde staa og bruges. Det er saadanne Bygningsformer, som indrammer det ydre af Hjemlivet i Lading.

Den ældste Slægtsgaard, vi kan stedfæste i Nutiden, findes i Lading. Det har sine Vanskeligheder, da de faste Matr.-Nr. først kommer 1844, men ved Hjælp af fortrinlige Fæsteprotokoller fra Frisenborg Gods kan det gøres med tilstrækkelig Sikkerhed.

Søren Jensen Hjulmand er den ældste Fæster; derefter følger en Række Navne af Slægten, men senere gaar Fæstegaarden over til fremmede. Der er over 20 forskellige Fæstere og Ejere, der skifter, før vi naar op til vore Dage.

Det viser sig, at den omtalte Gaard er Matr.-Nr. 13 i Lading, og den er kendt under Navn af »Møllegaarden«, sikkert fordi den nu har en Vindmølle. Gaarden har ofte været i Handelen, og det forklarer, at den nu er betydelig mindre.

Fæstere og Ejere har skiftet, men »Fædrenes Jord« er fremdeles den samme. Gennem Arbejde har den modtaget den gode Sæd med Haab og Forventning om, at den maatte vokse op til den gode Høst.

Skiftende Regn og Solskin med Varme er fremdeles afgørende Betingelser for, at Jorden kan give det, som tjener til at give det daglige Brød for vor Tids Slægt.

Det er den samme Sol, som fremkalder og nærer Livet. Det er den store Livskilde for alt ydre Liv. Men for at disse Naturkræfter kan tjene Menneskenes Formaal, maa der fremdeles arbejdes.

Formerne for Arbejdet har skiftet, men Jord og Natur er den samme. Under det hele virker Livskræfter, som fremdeles ikke kan forklares trods det, at de virker overalt i Tilværelsen. De er

i højeste Grad livsbestemmende for vor Tids Mennesker, som de var for de gamle Slægter.

I det ydre kan vor Tid fremvise megen Forandring og betydelige Fremskridt; men naar det gælder de indre Omraader, saa er det nødvendigt at fare lidt varsomt og ikke blive for overlegen.

De gamle Tider havde sine Former for den værdifulde Arbejdsglæde, som ret ofte synes at være forsvunden for vor Tids Mennesker. Det var bl. a., naar deres Arbejde bar Frugt i Form af en god Høst. Den blev modtaget og bjerget med et taknemligt Sind.

Vi har endnu den samme Natur med de underfulde Livskræfter, som kroner Menneskenes Arbejde med Frugt til fortsat Liv og Slægtens Bevarelse.

De gamle Tidens Høst var lille efter vore Forhold, men alligevel gav den dog Næring til Slægtens Liv, saa det kunde fortsættes og senere overføres til andre Egne.

Mor-Faders Slægt.

Enevold Jensens Hjem i Lading.

Det ældste Navn, som er fundet i denne Slægt, er Søren Jensen Hjulmand, født 1604, død 1660, 55^{1/2} Aar gl. Hans Hustru var Else Mogensdatter. Deres Børn: Jens, f. 1641 — Rasmus 1644 — Ingeborg 1646 — Enevold 1649 — Knud 1653.

Blandt disse bliver det Jens Sørensen Hjulmand, som overtager Hjemmet og Fæstet.

Den gamle Kirkebog fortæller: 1674 — 7. S. efter Trinitatis blev Jens Sørensen Hjulmand gift med Maren Nielsdatter i Lading. Af Børnene nævnes Enevold, f. 1681 — Søren 1683. En militær Rulle fortæller, at Søren var lam, og at han var i Skrædderlære i Fajstrup. Det bliver da Enevold, som fører Slægtens Hovedlinje videre.

Jens Sørensens Fæstegaard har i Jordebøgerne Nr. 19. Gaardens Hartkorn bliver forandret. Gl. Hartk. 5 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 2 Al. Det nedsættes til Nyt Hartk. 2 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Al. Det sker sikkert, fordi Udgifterne var for store, saa de kunde ikke betales. Videre var han Bruger af en Øde-Gaard, som var forladt og uden Fæster. Der var saaledes megen Jord at arbejde med, og det stillede sine Krav til hans Arbejsevne. Han døde i Aaret 1707, 66 Aar gl. Hans Hustru Maren Nielsdatter 1705, 71 Aar gl.

Enevolds første Kirkebesøg omtales saaledes i Lading Kirkebog: 2. Paaskedag den 17. April 1681 blev læst over Enevold, Jens Hjulmands Barn i Lading, som var hjemmedøbt. Faddere: Rasmus Clausen i Lading og hans Stifson Anders Frantzen.

Enevold Jensen bliver siden Fæster i Lading. Fæsteprotokol-

len fortæller, at han 1719 faar sit Fæste fornyet eller stadfæstet, og at det første var indgaaet 1702.

Det er det samme Fæste, som hans Fader havde haft. Det var nemlig almindeligt, at Fæstet blev afstaaet af Forældrene eller ved den enes Død til et af deres Børn. Det kunde dog ogsaa ske, at det blev den, som giftede sig med Enken eller hendes Datter.

Det blev som Regel anset for en Nødvendighed, at der skulde være to til at arbejde i Fællesskab, ellers var der ingen Udsigt til at klare de økonomiske Vanskeligheder. Det medførte, at den længstlevende giftede sig igen forholdsvis kort Tid efter den andens Død.

Trods disse noget usikre Brugsforhold kunde et Fæste dog være i Slægtens Besiddelse gennem mange Aar. Naar Forældrene afstod Fæstet, saa blev der gerne oprettet en Aftægtskontrakt, der skulde sikre de gamle opslidte Mennesker det allernødvendigste i deres sidste Leveaar.

Det er ofte anført i Brevet, at der er en saadan Ordning, men det er dog meget sjældent, at det er omtalt i sine Enkeltheder. Der findes ikke noget saadant i de første Fæstebreve, som er tilført de bestemte Protokoller, der først kom 1719. Fæstets Indgaaelse er skrevet saa kort, at de ellers saa almindelige Betingelser slet ikke er omtalt. Det kom først med, naar Fæstet blev indgaaet efter det nævnte Aar.

Enevold Jensen havdø allerede 1702 faaet sit Fæste og Hjem, hvor han skulde gøre sit Livs Arbejde. For at sikre og bevare det, var det nødvendigt, at han tog sig en Medhjælper. Det fik han, da han giftede sig med Karen Nielsdatter.

I deres Hjem voksede en talrig Børneflokk op. Der maatte arbejdes haardt, og Kræfterne spændes til det yderste for at berede de, som hørte Hjemmet til, de bedst mulige Levekaar. Men det maa vi forstaa, at der ikke kunde være Tale om gode Livskaar efter vor Tids Forestillinger. Det krævede nemlig helt andre økonomiske Forhold, end der var paa den Tid.

Gennem Skifter, som omtales senere, faar vi en Del at vide om Hjemmets Kaar og Tilstand. De giver et gribende Billede af Armod og Fattigdom. Det er vanskeligt for os helt at forstaa Forholdene og Tidens overvældende Besværigheder.

Det har været overmaade svært under det daglige Livs haarde

og strenge Arbejde at bevare Haabet om en lysere Fremtid med bedre Livskaar for deres Slægt.

Det maa siges, at det er noget stort, om der under saadanne Livsmuligheder kan bevares et levende Haab, som kan overføres eller forplantes til den opvoksende Slægt. Det har ikke været nærliggende i saadanne Tider, og det lyse Haab er sikkert bleven brudt og dalet mange Gange som en vingskudt Fugl, men det har atter faaet Vinger, saa det paany har løftet sig over det daglige Livs Arbejde og Møje.

Der maa have været saadanne Tider i min Slægts Historie, da Haabets lyse og varmende Solskin har givet deres Tilværelse en lysere Farve eller Tone, ellers kunde de ikke have baaret de tunge Livskaar.

Fæste-Afgiften var efter vore Forhold meget lille, men vi kan ikke maale med vor Tid, da alt er saa forandret paa mange Maader. Der var saa smaa Indtægter, og det var vanskeligt at faa »Herskabet« betalt i rette Tid. Der er forskellige Oplysninger, som vidner om, at de paa Frijsenborg var meget overbærende i Sammenligning med andre Godsejere.

Der kunde skrives meget om vore Fædres møjsommelige Arbejde og Kamp for det daglige Brød. Det tilhører en svunden Tid, men vi bør dog ikke glemme, at de paa mange Maader har lagt Grund, som senere Slægter har bygget videre paa og frembragt vor Tids Kultur med sine langt rigere Livsformer.

Blandt de gode Værdier, som de havde i rigt Maal, kan nævnes en udpræget Arbejdsvilje, Nøjsomhed, Troskab og en levende Ansvarsfølelse. Det er noget saare værdifuldt, naar det kan gives i Arv til kommende Slægter, og det skete i mange Tilfælde.

I de skiftende Tidens Vanskeligheder er det endnu Værdier, som har deres fulde Lødighed og Betydning. De danner fremdeles den Grundvold, som giver Fodfæste til at overvinde Tidernes Tryk. Paa den maa Nutidens Slægt ogsaa bygge, naar den vil berede sin egen og de kommende Slægter en Fremtid.

Det, som særlig fik Haabets Sol til at lyse i min Slægts graa og mørke Tilværelse, var vel nok den Stund, da Børnene blev født. De blev modtaget med Haab og Forventningens Glæde. De blev vugget med kærlige og trofaste Hænder, som gennem Savn og Møje arbejdede for at værne og hjælpe de smaa Børn paa alle mulige Maader.

Der kan ikke være Tvivl om, at mange Forældre i bogstavelig Forstand maatte give Afkald paa noget af det nødvendige, for at der kunde blive rigeligt til deres Børn. Det rette Kendemærke for den store, ægte Kærlighed er dette at kunne ofre sig. Den ejer en vidunderlig Evne til at vokse sig større, des mere den ofrer sig.

Men Glæden over Børnene var ofte blandet med Bekymringer over, hvorledes de bedst skulde sørge for dem. Bekymringerne var saa nærliggende, at de maatte komme frem ved flere Lejligheder. Men naar Glædens Sol lyste for den Tids Mennesker, saa var det med et særlig forklaret Skær paa den mørke Baggrund.

Mange af de gamle Hjem var præget og gennemlyst af en stærk og levende Fællesfølelse. I stor Udstrækning var der et fremtrædende Sammenhold mellem de, som hørte med til Slægten. I Modgangens Dage søger man nærmere sammen, og den gensidige Omsorg og Hjælpsomhed bliver større. Det bekræftes ogsaa gennem Nutidens Erfaringer.

Vi tager nu atter Lading Kirkebog med de gulnede Blade for at se, hvad den fortæller videre om min Slægt. Den omtaler en Række Begivenheder, som fik vidtrækkende Betydning for Slægtens Livsførelse.

I Enevold Jensens Ægteskab med Karen Nielsdatter var der 6 Børn. Der nævnes ikke noget om deres Fødselsdag, men derimod staar der, hvilken Dag de blev kristnet. Det vil sige deres Fremstilling i Kirken. Der lægges megen Vægt og Betydning paa dette at blive »kristnet«. Det fremgaar ogsaa af, at Faddernes Navne er optegnet, for at de kunde vidne om denne Begivenhed.

I stor Udstrækning blev Børnene hjemmedøbt, da Børnedødeligheden var overvældende stor, men en Del blev ogsaa døbt ved deres Fremstilling i Kirken. Hjemmedaaben skete ofte, fordi de frygtede for, at deres Barn skulde dø uden at være døbt.

Børn i 1. Ægteskab: Jens Enevoldsen, f. 1712, omtales senere i Lading Slægtens Sidelinjer — Rasmus Enevoldsen, f. 1715 — Peder Enevoldsen, f. 1716 — Peder Enevoldsen, f. 1717 — Intet Navn, f. 1718 — Rasmus Enevoldsen, f. 1720.

Livet og Døden brydes i Enevold Jensens Hjem. Det er næsten forfærdende, at der kun lever et Barn af de 6. I de Tider og langt senere stod de saa godt som hjælpeløse overfor de forskellige Børnesygdomme, særlig naar de var smitsomme.

Lægehjælp var vanskelig at faa. Der var ofte flere Mil til deres Bolig, og der var videre den Mulighed, at de kunde være lige saa langt paa modsat Side af deres Omraade eller Kreds. Det var forbunden med store Besværligheder at faa Lægen hentet, naar der var Brug for hans Hjælp. Dertil kom videre, at der var saa daarlig Raad til at hente og betale ham, selv om disse Udgifter slet ikke kan sammenlignes med vor Tids Forhold. Alt dette havde til Følge, at Lægen meget sjældent blev hentet.

Til dette bidrog ogsaa i betydelig Grad, at der var en fremtrædende Tro paa, at der var højere Magter, som bestemte Liv og Død. Der var da ingen Grund til at gribe ind, men lade det gaa, som det nu var bestemt af et højere Forsyn. Det var mest fremtrædende, naar det var gamle Folk, som blev syge. Mange troede da, det var Forsynets Styrelse, at deres Levetid var omme, og saa var der ikke noget at gøre ved denne Sag.

Naar der døde saa mange Børn i Enevolds Hjem i Lading, er det nærliggende at antage, der har været smitsomme Sygdomme som Børnekopper eller andre med stor Dødelighed. Naar saadanne kom ind i et Hjem, var de i Reglen selv med Lægens Hjælp helt magtesløse.

Mangfoldige Børn døde af disse Sygdomme, men alligevel maa vi sige, at Døden ramte Hjemmet i Lading i særlig stor Udstrækning. Enevold og hans Hustru oplevede megen Sorg over deres Børn i Løbet af kun 8 Aar. Selv om Børnene forøgede Hjemmets Vanskeligheder og Opgaver, saa var der dog knyttet saa meget Haab og Forventning til deres Fremtid, at der kom baade Sorg og Savn ind i deres Hjem, naar deres Børn gik bort.

Men det blev dog Aaret 1721, der bragte det største Tab ind over Hjemmet i Lading, da Enevolds Hustru, Karen Nielsdatter, døde, kun 35 Aar gammel. Det er altid et stort Savn, naar en Moder tages bort, men det er ikke mindst fremtrædende, naar der er økonomiske Vanskeligheder, og hun har været Mandens gode Medhjælper i det forefaldende daglige Arbejde.

Allerede paa dette Tidspunkt skulde ethvert Dødsfald meldes til den saakaldte Skifteret. Kort efter hendes Død kommer denne Ret til Lading og giver os en ret indgaaende Beskrivelse af Hjemmets Tilstand og et forholdsvis klart Billede af de daarlige økonomiske Forhold.

Frijsenborg Skifteprotokol fortæller:

Anno 1721 den 18. Maj var undertegnede paa Rettens Vegne i Birke-dommerens absence (lovlige Forfald) Jens Jensen Kirkemand i Lading, og paa højgrevelige Herskabs Vegne Jens Hvas Fuldmægtig ved Frisenborg i hans Fraværelse Birkeskriveren Palle Nielsen af Hammel forsamlede i Stærboet (Dødsboet) i Enevold Jensens Hus i Lading med tiltagne 2 Vurderingsmænd Povl Nielsen og Jens Sørensen dér at registrere, vurdere, skifte og skille Børn efter bemeldte Enevold Jensens afdøde Hustru Karen Nielsdatter.

Imellem Kongen (det) høje Herskab og andre Creditorer paa den ene Side og bemeldte Enevold Jensen paa den anden Side er da forefaldet og passeret som følger (bl. a.):

(Paa) Korn Loftet.

Rug 1 Td. 4 Skp. — Byg „ Td. 4 Skp.

Hvilket ikke kunde (være) at anslaa i Penge, men at bruge i Husholdningen saa længe, det kan vare.

Korn Sæden i Marken.

Rug	2 Td. 1 Skp.
Byg	3 - „ -
Havre	3 - 2 -

To Skjæpper Boghvede saas atter i Aar.	Rd.	M.	Sk.
(De samlede Værdier) andrager i rede Penge	90	4	3

føres saa igen til Afgang.

Mangler:

4 Plov Bæster à 10 Rd.	40	„	„
En Vogn	4	„	„
En Ploug	1	„	„
En Harve	„	3	„
	45	3	„

Gaardens Brøstfældighed.

Stuehuset

bestaar af 11 Fag. Udfør 3 Fag paa nordre Side behøves overalt 96 Al. Latter. Rundt omkring er 5 Bjælker brækket, Hovederne afraadnet og igen sammenheftet med Kroge, saa de 5 Gulve, som er i Salshuset, er snart ganske utjenlige.

Taget paa nordre Side (af) Stuerne og utjenlige. Lægterne er forraadnede. Loftet over begge Stuerne ganske utjenlige at bruge mer.

Laden bestaar af 10 Fag Hus, altsammen jordgraven og forraadnede. Men Kovhus og Hølade er 6 Fag er noget bedre ved Magt, som Enevold Jensen for nogle Aar siden af nyt opsatte søndre Side og Overet,

men behøver Reparation af 6 Al.Latter og Bødning (Reparation) paa Taget, saa bemeldte Brøstfældighed kan efter Skønsomhed eragtes at forfærdige Fordringen med

	Rd.	Mk.	Sk.
Stuehuset	28	1	8
Laden ialt	20	„	„
Salshuset og Stalden	20	„	„
	68	1	8
Skiftets Bekostning findes saa at føres til Penge	25	„	5
Udgift til Besætning	45	3	„
	138	4	13
Boets samlede Værdi	90	4	3
	48	„	10
Underskud			

Efter slig Boets Beskaffenhed, saa at der intet bliver til Deling mellem bemeldte Enevold Jensen og hans Søn, saa lovede Enevold Jensen, at han som en kristen Fader evner og anstaar vil holde hans Barn til Ære og lære al kristelig Optugtelse, efter som han i Aar og Alder tiltager vil ogsaa af yderste Evne stræbe at forbedre hans Huse Tid efter anden, som han af Sted kan komme.

At saaledes er forefunden attesterer vi med vore Hænders Underskrift.

(P. N.) *Poul Nielsen.*   *Palle Nielsen.*

(I. S.) *Jens Sørensen.*   *Jens Jensen.*

Denne Skiftesamling giver et meget mørkt Billede af den økonomiske Tilstand. Den viser os en fattig Tilværelse. Der er saaledes kun en eneste Spand, og det er ganske uforstaaeligt, hvorledes de kunde klare sig med den til de forskellige Formaal som Malkning, Vandbæring o. s. v. Af Porcelæn eller Køkkenudstyr er kun nævnt et Krus. Det vidner om en sørgelig Mangel paa det, som er nødvendigt i et Hjem.

Hjemmet er forholdsvis godt forsynet med Økser og Naure, men det staar sikkert i Forbindelse med, at hans Fader havde været Hjulmand.

Der er opført forskellige Dele af Sengetøj, men naar det hele samles, bliver der kun til to Senge. Det bekræftes videre af det, at der kun er to Par Lagner, et Par til hver Seng. Det vidner ogsaa om, at der var alt for lidt af det, som ellers er nødvendigt paa det Omraade.

Gennemgaar vi den afdødes Klæder, saa giver det ogsaa et dybt Indtryk af vidtgaende Fattigdom. De opførte Ejendele

taler i høj Grad om Nød og Savn. Med vor Tids Begreber om det nødvendige kan vi slet ikke forstaa, at det var muligt, de kunde klare sig med saa lidet.

Der var 2 Køer, men med Tidens mangelfulde Ernæring har der sikkert været Tider, da de ikke gav tilstrækkelig Mælk til Husholdningen. De øvrige Bøndergaarde havde det vel nok paa tilsvarende Maade, og derfor kunde det ofte være vanskeligt at faa den nødvendige Mælk, selv om den gensidige Hjælpsomhed var meget fremtrædende i de Tider.

Men naar de ikke havde tilstrækkelig Mælk til deres eget Forbrug, saa kunde der ikke godt være Tale om at hjælpe andre, men alligevel er det sikkert sket ved flere Løjligheder, selv om de ellers havde haardt Brug for deres Mælk. Det bliver da et smukt Udtryk for, at der under de ydre fattige Kaar kunde være et godt og varmt Hjerte, der kunde bevæges af andres Nød.

Mælk er jo meget værdifuldt i den menneskelige Ernæring, og det maatte særligt gælde i de gamle Tider, da der ikke var saa mange Fødemidler eller Sammensætninger. Mælk var da aldeles nødvendig, særlig til Børnene, som der i Reglen var mange af i de forskellige Hjem. Vanskelighederne med at faa tilstrækkelig Mælk forhøjedes endnu mere ved dette, at der i Reglen ikke var Penge at købe for. Følgen maatte da blive, at der ofte maatte savnes det nødvendige paa det Omraade.

Bygningernes Tilstand vidner ogsaa om, at de var meget forfaldne. Taget var daarligt og utæt, og det regnede saa at sige ned overalt. I Stuehuset var Tømmeret saa elendigt, at det hele truede med at falde sammen. Bjælkerne var brækkede, og det yderste var helt forraadnet, saa der var overhængende Fare for, at det hele kunde styrte ned over Husets Beboere.

Det hele var saa daarligt, at det næsten ikke kunde bære sig selv. Det var særlig en Følge af de jordgravede Stolpers elendige Tilstand; de skulde nemlig bære det hele. Det var ganske vist gravet ca. 1 Alen i Jorden for at staa fast og solidt, men de var raadnet over, og Husene hældede til forskellige Sider, saa de ikke ret vidste, til hvilken Side de skulde falde. Det var vel den nærmeste Forklaring til, at de i det hele taget endnu stod.

Det fremgaar, at Enevold havde forbedret Bygningerne i betydelig Grad efter Fæstets Overtagelse, men under Tidernes og

Arbejdets Tryk kunde han ikke holde det i den gode Tilstand, men hans Forbedringer var ogsaa bleven forfaldne. Det var særlig Taget, som var saa daarligt, men Afgrøden paa Marken var saa lille, at de faa Kreaturer og Heste med Lethed kunde fortære alt, baade Korn og Straafoder. Der kunde da ikke blive noget til at forny Taget paa Husene, selv om det var paatrængende nødvendigt.

Efter almindelig Beregning var der heller ikke Udsigt til, at det kunde forandres, da Skiftet blev holdt, men Enevold lovede dog at gøre alt, hvad han kunde for at forbedre den forfaldne Tilstand. Det var saaledes et Udtryk for hans gode Vilje, men det var svært at komme over de mange Vanskeligheder, som han havde paa forskellig Maade, men alligevel blev Bygningerne forbedrede. Det fremgaar af et senere Skifte.

Vi forstaar saa godt, at der intet var til Deling i et saadant Hjem. Tilbage var Sønnens Opdragelse, og det har sikkert været i god Overensstemmelse med Faderens Formaal, da han lovede at sørge for den paa bedste Maade.

Det er med noget Vemod i mit Sind, at jeg følger den gamle Beretning om den haabløse Tilstand, som har været over Slægtens Hjem i ydre Henseende. De henfarne Slægter har baaret saa megen Nød og Savn, at det virker næsten overvældende.

Vore Forestillinger kan vel ikke forme det rette Billede af disse Tidens Tilstand. Vi forstaar det heller ikke i fuld Udstrækning, da det kun kan gøres af de, som har levet under tilsvarende Kaar og Forhold. Men der gaar alligevel en Strøm af Taknemlighed gennem os, naar vi betragter deres Arbejde. De har dog vævet den Livslinje, som fører frem til vor Tilværelse.

I disse Tider var det næsten en tvingende Nødvendighed at være gift for en Fæstebonde. Der maatte være to, som stod ved hinandens Side og havde fælles Maal. De skulde forene deres Kræfter for at føre og bevare Hjemmet gennem de mange Vanskeligheder, der fulgte med de daarlige økonomiske Forhold.

Det kunde ikke være ydre Glans eller Behageligheder, der frikede, da Ane Jensdatter drog ind i det omtalte Hjem for at blive Enevold Jensens Hustru og Medhjælp. Det er altid en stor Opgave at bygge og bevare et Hjem i god Forstand, men Opgaven vokser under de omtalte Forhold, saa den synes at være over,

hvad menneskelige Kræfter kan gennemføre. Der kræves i hvert Fald megen Tro og Frimodighed til at paatage sig Hjemmets Ordning under saa megen Armød og Fattigdom. Det var et Liv i strengt Arbejde, Nød og Savn, der ventede hende.

Men trods alt, der kunde fremkalde Frygt og Betænkelighed, drog hun alligevel 1721 ind i Enevold Jensens Hjem for at blive ham en trofast Medhjælper. Deres daglige Arbejde kan ikke følges i Enkelthederne. Det var i de Tider, da Bøndernes Liv og Færden ikke var Genstand for videre Opmærksomhed. Dertil kom forskellige Bestemmelser, som hindrede deres Fremgang, og videre de daarlige økonomiske Kaar, som de levede og arbejdede under. I stor Udstrækning gjorde de dog et trofast og udholdende Arbejde. Deres Arbejde blev ikke løftet frem, som det ellers fortjente, men det var alligevel det, som baade gennem Krig og Fred lagde Grund for Landets Fremtid og det kommende Danmark. De var i hvert Fald Arbejdets Helte og Heltinder. Deres Arbejde er meget lysende paa den mørke Baggrund.

Blandt disse Helteskikkelser maa vi regne Enevold og hans unge Hustru. Deres Samarbejde varede en længere Aarrække, og der voksede en betydelig Børneflokk op i deres Hjem. Det blev en alvorlig Prøvetid for deres Samliv. Der var ikke Bekvemmeligheder eller Livsnydelse i ydre Forstand at vente, men det blev en lang Arbejdsdag i Kamp og Strid for det daglige Brød.

Men den Kærlighed, der vokser paa denne Baggrund, har en forunderlig Styrke og Bærekraft. Den rette Kærlighed er ikke krævende og nydende, men den er af tjenende og ydende Art. Den renses og luttres under Modgangens Tryk. Naar Egenkærligheden er brændt ud, saa lyser Kærligheden i sin reneste Glans og med en Varmefylde, der aabner for nye Kildespring.

Noget af det maa vi have med for at forstaa lidt af Arbejdet og Samlivet i Enevolds og Anes Hjem. Der kom i Aarenes Løb en meget stor Børneflokk, som senere førte Slægten videre.

I Slægtens Historie møder vi Gang efter Gang de samme Navne. Det vidner om, at Forældrene gerne vilde mindes deres Familie og Slægt. Der var noget, som de gerne vilde bevare og føre videre. Fornyselsen af de gamle Navne var saaledes Udtryk for, at de følte sig knyttet til hinanden, og at der var Forbindelse og Sammenhæng mellem de skiftende Slægter.

Slægtsfølelsen var ogsaa fremtrædende ved Barnedaab. Det var i særlig Grad Familiekrederen, der samledes ved disse Lejligheder. Det har i flere Tilfælde haft Betydning for at finde nogle af Slægtens Medlemmer. Ved Barnedaab hos Enevold Jensen i Lading møder vi flere Gange Jens Enevoldsen fra Hammel, som var Fader til hans Hustru Ane Jensdatter.

Fra Hjemmet i Lading udgaar de første Traade, som kan følges op til vor Tid. En betydelig Børneflokk voksede op i de Aar, og deres Navne er følgende:

Peder Enevoldsen, f. 1722 — Maren Enevoldsdatter, f. 1724 — Maren Enevoldsdatter, f. 1725 — Jens Enevoldsen, f. 1727 — Enevold Enevoldsen, f. 1732 — Else Enevoldsdatter, f. 1734 — Rasmus Enevoldsen, f. 1736 — Karen Enevoldsdatter, f. 1749.

I første Ægteskab havde Enevold Jensen 6 Børn og i andet 8. Det blev en samlet Børneflokk paa 14, men de 6 døde som ganske smaa.

Forskellige Forhold var afgørende Hindringer for, at der kunde være Udsigt til nogen Fremgang i økonomisk Henseende. De maatte nøjes med, om de kunde vinde det, som er det aller-nødvendigste til »det daglige Brød«.

Som Børn havde de ogsaa deres Længsler og Ønsker, men det var en Selvfølge, at de meget tidligt maatte lære at give Afkald paa deres Ønsker, selv om deres Forældre ellers gerne vilde glæde dem. Men gennem de faa Livsmuligheder og Kampen for dagligt Brød har der dog været Tider og Lejligheder, da Børnene paa deres Maade har haft deres smaa Glæder, som trods alt dog kunde faa deres Barneøjne til at lyse med forklaret Glans.

Under smaa Kaar kan der ofte dannes og udløses en Fællesfølelse, som faar Udtryk i, at de gerne vil dele og hjælpe hinanden. Selv under fattige Kaar kan Glæden vokse til en forunderlig Livsfylde, som har en uforklarlig Evne til at fylde et Menneskes Sind. Glæden kan forøge sig, saa den beriger til begge Sider, baade hos den, som giver, og den, der modtager. Den kan bringes til andre, men vender dog tilbage i stigende Maal. Det har noget lysende over sig, selv om Tilværelsen ellers har sine mørke Farver.

I ydre Henseende kan der være smaa Muligheder for et Hjem, men der kan alligevel være noget af det, som kan kaldes for ind-

byrdes Kærlighed. Den løfter og bærer over mange Hindringer og Vanskeligheder og overvinder baade Savn og Møje. Vi maa da tænke os, at der har været noget af saadanne Livsværdier i det omtalte Hjem i Lading. Det kunde løfte det brudte Haab og det synkende Arbejdsmod paany. Der kunde da komme noget lysende og varmende over Hjemmets Samliv, der kunde styrke Evner og Kræfter til at fortsætte Arbejdet og Kampen for at bevare det fattige Hjem.

Under Kampen for det daglige Brød er der sikkert lagt Sød til den meget dybe Ærbødighed for et Stykke Brød. Den har været meget fremtrædende i flere Slægtled. Det fremkaldte videre den taknemlige Tone, der spredte noget lysende over den haarde Tilværelse.

Aarene gik deres Gang, og Tiden kom, da de havde været gift i 25 Aar. De økonomiske Forhold tillod vel ikke nogen større Festlighed, selv om det ellers kunde siges, at der var Grund til at fejre denne Mindedag. Der var udrettet et stort Arbejde gennem de mange Aar, selv om det tilsyneladende havde baaret saa smaa Frugter. Naar det hele blev samlet, saa blev det en Sum af Arbejde, Opofrelse, Selvfornægtelse og trofast Kærlighed, som for-tjente Udmærkelse.

De har vel nok lagt Arbejdet til Side for en lille Stund, saa de kunde føle lidt Frigørelse for Dagliglivets Besvær. De kunde da se tilbage over Aarene, som svandt, men deres Blik har ogsaa søgt ud mod Fremtiden for at finde Vejen frem, selv om der ikke var Udsigt til bedre eller lysere Livskaar. Den økonomiske Stilling var nærmest gaaet tilbage. Det fremgaar af den Beretning, som vi faa Aar efter faar over Hjemmets Tilstand.

Det yngste Barn blev født 1749, og samme Aar døde Enevold Jensen, 68 Aar gl. Det var Afslutning paa et forholdsvis langt Liv, som rummede mange Arbejdstimer.

Det maatte være et Samarbejde, som var præget af Arbejdsvilje og Udholdenhed, ellers kan vi ikke forstaa, at de kunde bevare Hjemmet. Men nu var det forbi, og saa var Skifteretten der igen og skulde skifte det fattige Hjems Ejendele.

Vi lader nu den dertil bestemte Protokol fortælle om Hjemmets Tilstand.

Anno 1749 d. 2. Juni indfandt sig udi Stervboet efter afgangne Enevold Jensen i Lading paa det højgrevelige Herskabs Vegne Fuldmægtigen Hans Henrich Beuch fra nævnte Frisenborg som Skifteforvalter med tiltagne tvende Vidner og Vurderingsmænd, nemlig Poul Nielsen og Mads Smed her af Lading for at holde Registrering og Vurdering samt endelig Skifte og Deling at befordre efter bemeldte afdøde Enevold Jensen mellem hans efterladte Enke, Ane Jensdatter, og den salig Mands Børn, der var 5 Sønner og 3 Døtre, nemlig:

Jens Hjulmand, avled i 1. Ægteskab, 40 Aar.

De øvrige ved den sidste Ane Jensdatter:

Peder Enevoldsen, 26 Aar — Jens Enevoldsen, 22 Aar — Enevold Enevoldsen, 17 Aar — Rasmus Enevoldsen, 13 Aar — Maren Enevoldsdatter, 24 Aar — Else Enevoldsdatter, 14 Aar — Karen Enevoldsdatter, ¼ Aar.

Hvor da var overværende Enken med Laugværge Jens Enevoldsen Hammel.

Paa egne og Sødskendes Vegne de tvende ældste Sønner Jens Hjulmand og Peder Enevoldsen, der begge var myndige og blev da forrettet som følger:

Indtægt (Varevurdering):

105 Rd. 5 M. 7 Sk. er Indtægt og danner Stervboets Formue. Et Hundrede og fem Rigsdaler fem Mark og syv Skilling, og som Indtægt videre ej var at se eller finde, vilde Skifterettens Formaning til Enken med øvrige tilstedeværende Arvinger, om de vidste videre at angive, være sig tilstaaet Gæld eller andet af, hvad Navn nævnes kan, som kunde komme Stervboet til Gode til Indtægt og Bedste med Formaning (om), at saadant nu vilde (være) at angive, hvorpaa de samtlige svarede nej, de vidste ej mere at angive eller forevise end det, som allerede anført er. Dernæst blev Stervboets Udgifter og Besværligheder taget under Anførsel som følger.

Brøstfældighed:

Efter Skifterettens Skønsomhed vil til Husenes Reparation og Istandsættelse medgaa ..... 10 Rd.

Besætning:

	Rd.	Mk.	Sk.
4 Bæster à 10	40	”	”
1 Vogn med Behov	6	”	”
Ploug og Harver	2	”	”
Restancer til det høje Herskab, Landgilde	7	”	”
Anden Bortskyldning af Gæld til Børnene	56	3	5
Begravelses-Omkostninger (2)	16	”	”
Skiftets Bekostning	4	4	5
	<hr/>		
	142	1	10

Da Gælden overgaar Formuen, bliver intet mellem Arvingerne til Deling, og som Enken med det naadige Herskabs Tilladelse agter at blive ved Stedet, lovede hun tillige med hendes ældste Søn at svare det højgrevelige Herskabs Præstationer saa vel som andet paa Boet heftede Gæld og Besværligheder samt opføde de endnu uopfødte Børn kristeligt og skikkeligt, som de vil ansvarlig og bekendt kan være.

Saa bevilgede Skifteretten samme med den Kendelse, at Enken og hendes ældste Søn, Peder Enevoldsen, fuldkommer det nu af dem givne Løfte, og ellers saavel som og øvrige Arvinger holder det højgrevelige Herskab og Fuldmægtig fri og uden Ansvar for dette Skiftes Behandling, med hvad deraf dispenserer (afhænger), og som ingen haver videre at erindre, blev dette Skifte sluttet og tilendebragt.

Lading som nævnt 2. Juni 1749.

Som Skifteforvalter *H. H. Beuch.*

Som Laugværge *Jens (J. E. S.) Enevoldsen.*

Ane (A. J. D.) Jensdatter.

Paa egne og Medarvingers Vegne:

Jens (J. E. S.) Enevoldsen. Peder Enevoldsen.

Poul (P. N.) Nielsen. Mads (M. A. I.) Andersen.

Sammenligner vi dette Skifte med det, som holdtes 1721, saa bliver der som Helhed Tilbagegang. Bygningernes Brøstfældighed er meget mindre end ved forrige Skifte. Det vidner om, at Enevold har opfyldt sit Løfte og forbedret de daarlige Bygninger over al Forventning. Det havde sin Betydning for ham og hans Hjem at faa det gjort, men det kan ogsaa vidne om, at han gerne vilde holde, hvad han havde lovet, og saaledes var at stole paa.

Hesteholdet er fremdeles mangelfuldt, som det var ved Vurderingen 1721. Tilbagegangen er fremtrædende ved den betydelige Gæld, og at Landgilden ikke var betalt. Det var nemlig forbunden med en vis Fare dette Forhold, da der ingen Ret var til at beholde Fæstet længere. Naar det blev overgivet til andre, saa var Familien helt hjemløs. Det var værre end at have det haardt som Fæstebonde. Det taler om en vis Overbærenhed fra Godsets Side, at Familien endnu var i Hjemmet.

Særlig fremtrædende er det, at Køernes Antal er gaaet ned fra 3 til en eneste Ko. Grunden til denne sørgelige Nedgang kunde være, at de maatte sælge Køerne for at faa Udgifterne betalt. Der kunde ogsaa have været Uheld paa anden Maade, da Kvægpesten

rasede fra 1744—47, og de havde ikke Raad til at faa det oprettet igen. I hvert Fald var det gaaet saa meget tilbage, at de nu kun havde en eneste Ko. Den var der haardt Brug for, saa de kunde faa lidt Mælk til Husholdningen. Den har sikkert været Genstand for saa at sige hele Familiens Omsorg og Pleje. De har passet den med rørende Omhu, for at den skulde give saa megen Mælk som muligt. Den har saaledes været et lille Midtpunkt i deres Tilværelse. Men selv med den allerbedste Vilje til at sørge for deres eneste Ko, saa kunde de ikke give den andet end det, som voksede paa Marken. Der var Tider, da den intet gav, og saa var det særlig strengt for den store Familie.

Efter disse Forhold kunde det ikke være nogen lys Tilværelse, som Ane Jensdatter og hendes Søn Peder gik ind til.

Det var i Aaret 1749, at de fik Lov til at beholde Fæstet, men det varede ikke længe, inden der skete Forandring. Allerede 1753 fæster Peder Enevoldsen en Halvgaard i Voldby, og hans Søster Maren Enevoldsdatter bliver samtidig gift med Peder Mikkelsen fra Skivholme.

Han fæster nu »Enevold Jensens Gaard« i Lading 1753. Det omtales, at den staar i den ny Landmaalings-Matrikel under Nr. 19 og har følgende Hartkorn: 2 Td. 3 Skp. 2 Fjd. 1 Alb. Landgilde 7 Rd. 13 Sk. Havre 2 Td. 4 Skp.

De følgende Fæstere og senere Ejere er for Oversigtens Skyld allerede anført under »Slægtens Gaard i Lading« og ført op til vor Tid, saa det kan paavises, hvilken Gaard det har været i Lading.

Efter at Gaarden i 1753 var overtaget af en ny Fæster, der var gift med Maren Enevoldsdatter, saa har hendes Moder sikkert faaet det nødvendige Ophold i hendes gamle Hjem. Hun levede endnu nogle faa Aar, men døde i Aaret 1760, 59 Aar gl. Det var ikke nogen særlig høj Alder, men hendes Liv har sikkert formet sig som et haardt, anstrengende og opslidende Arbejde. Det har muligvis været medvirkende til, at hun ikke blev ældre. I hvert Fald har hun udført et Arbejde, som synes at ligge over almindelige menneskelige Kræfter. Den store Børneflokk stillede hende overfor en Mængde Opgaver, som yderligere blev forhøjet gennem den fremtrædende Fattigdom, som var til Stede i Hjemmet.

Hendes Arbejde for at bevare sit Hjem kan ikke følges i Enkelthederne, men saa meget forstaar vi, at hun har udført et Arbejde, som vi ikke kan maale. Derfor sender en af Slægten en taknemlig Tanke, der gaar tilbage til hendes travle Arbejdsdag.

Hun har sikkert glædet sig over, at hun var naaet saa langt, at Børneflokket var bleven voksen, og at en kunde overtage det gamle Hjem, saa hun paa sine ældre Dage fremdeles kunde bo paa den Jord, hvor hun havde lagt sit Livsarbejde.

Vi standser nu ved hendes Søn, Enevold Enevoldsen, der skulde føre Slægtens Hovedlinje videre.

Enevold Enevoldsen, Enslev.

Den gamle Kirkebog fortæller følgende om hans Fremstilling i Kirken:

Den 27. April 1732 blev Enevold, Enevold Jensens Barn af Skivholme (Lading) kristnet. Faddere: Søren Skolemester — Poul Rasmussen — Niels Lauridsen — Kristen Palles Datter — Jens Sørensens Pige bar Barnet — Ras Elevs Hustru — Poul Østergaards Hustru.

Han voksede op i et Hjem, hvor der var mange Børn. Hjemmets økonomiske Evne var langt nede, saa der slet ikke kunde være Tale om nogen som helst vidtgaende Ønsker eller Fordringer fra hans Side. Dertil kom, at han ogsaa lærte tidligt, at der skulde tages Hensyn til hans øvrige Søskende. I mange Tilfælde er det ogsaa en Nutidserfaring, at der mellem en stor Børneflokk fremkommer noget opdragende og værdifuldt. Egenkærligheden har ikke Betingelser for at vokse saa frodigt, at den kommer til at fylde Barnets hele Tilværelse. Det kommer lettere frem, naar der kun er et eneste Barn.

Enevold Enevoldsen var kun 17 Aar, da hans Fader døde, og det maatte naturligvis sætte sit Præg paa Hjemmets daglige Liv. Det synlige Samlingsmærke var nu borte. Selv om der ellers var Sammenhold og Fællesfølelse, saa maatte det være en betydelig Forandring for Hjemmet.

De fleste af Børnene var nu vokset til, og de maatte rejse ud blandt fremmede. I Aaret 1753 rejste den ældste, Peder Enevoldsen, til Voldby for at overtage en Fæstegaard, og hans Broder

Enevold er temmelig sikkert fulgt med. Det er i hvert Fald ganske afgjort, at han er i Voldby 1754. Her blev han nemlig kendt med Pigen Mette Nielsdatter, der senere blev hans Hustru og gode Medhjælper i Enslev gennem mange Aar.

Foruden Opholdet hos sin Broder tjente Enevold hos Forvalteren og Fuldmægtigen paa Frisenborg, H. H. Beuch. Det kom ham senere til Gode, da han overtog et Fæste i Enslev 1758.

Denne By ligger i Velle Sogn, og den hører med til vore gamle Landsbyer. Den havde sin særlige Betydning ved, at Egnens Birkedommer var bosiddende i Enslev gennem en længere Aarrække.

Blandt disse er særlig kendt Las Jensen Leth, som døde Aar 1600, og han blev begravet i Velle Kirke, hvor hans Hustru, Elle Jensdatter, ogsaa har sit sidste Hvilested. Deres Navne er bevaret gennem Aarene, fordi de gav Alterkalk til de nærliggende Kirker, Velle, Hvorslev og Gulev Kirke. Den sidstnævnte har følgende Indskrift: »Las Jensen Leth og Hustru Elle Jensdatter gjorde denne Kalk til Gullev Kirke 1599.« Den er fremdeles velbevaret, efter at den har været brugt i 338 Aar, og den bruges endnu til sit bestemte Formaal.

Grevskabet Frisenborgs Jordebøger fortæller lidt om Byen Enslev. De omtaler, hvor mange Gaarde der var, og videre de saakaldte jordløse Huse. Brugernes Navne er ogsaa nævnt samt de forskellige aarlige Afgifter, der skulde svares af hver enkelt Fæster eller Bruger.

Ved Aaret 1660 havde Enslev 7 Gaarde af meget betydelig Størrelse. Senere blev flere Gaarde med tilhørende Jord lagt sammen til en større Gaard, kaldet Enslevgaard, med ca. 25 Tdr. Hartkorn.

Der omtales 2 Gaarde, som indtager en særlig Stilling. Den ene beboes af Kronens Tjener Niels Povlsen og den anden af Niels Leth, som er Selvejer, og han er den eneste, som Byen har. Gaarden har 6 Tdr. 5 Skp. Hartkorn. Disse to Gaarde svarer ikke nogen Kornafgifter som de andre. De andre Ydelser skulde efter kongl. Majestæts Brev svares til Ritmester Frands Munk, Østergaard, men Frisenborg Jordebog 1660 beretter, at Niels Leth i Enslev ikke har betalt sine Afgifter gennem mange Aar. Det vidner om, at han havde det meget daarligt i økonomisk Henseende,

og det er usikkert, om han fremdeles kunde blive boende paa Gaarden, naar han ikke kunde betale de paalagte Afgifter. I hvert Fald omtales han ikke i Grevskabets Jordebøger af 1672. Naar han ikke har været død paa det Tidspunkt, saa er han nærmest bleven nødt til at flytte fra sin Gaard, og den er da bleven overgivet til en anden.

Byen Enslev blev Hjemstedet for min Slægt gennem mange Aar, og Enevold Enevoldsen fik Fæstebrev paa et Hus i nævnte By 1758.

Fæstebrevet, som gav Ret til det lille Hjem, er endnu bevaret, og det har følgende Indhold:

FÆSTEBREV

for

Enevold Enevoldsen, Husmand i Enslev.

Greve Fris gør vitterligt at have Sted og Fæste, som jeg herved steder og fæster til Enevold Enevoldsen af Frisenborg Reserve Mandskab det Hus i Enslev med tilhørende Jord paa Hagsholm Gods, som Mikkel Pedersen formedelst Armod frasagde sig.

Samme Hus med alt det rette Tilliggende, som Fæsteren Enevold Enevoldsen maa nyde, bruge og i Fæste beholde paa Livstid med det tilhørende, at han deraf aarlig svarer 4 Rigsdaler.

Huset annammes i den Stand, det ved Fratrædelsen befindes og samme forsvarlig reparere og vedligeholde. Siden denne Fæster ingen Inventarium eller Besætning har bekommet, saa er han og Arvinger fri for noget til sin Tid at svare.

Da jeg foruden det Jord, som ligger til dette Hus for Beboerne al Tid skulde nyde for $\frac{1}{4}$ Part mod en Halv-Gaard i Enslev, naar nogen Jord, der af Beboerne brydes, saa skal Enslev Bymænd og ej alene deraf udlægge og forhøje den Fæster i min Fuldmægtiges Overværelse, for hvis Huset af det nu allerede opbrudte kan tilkomme mere end af forrige Fæster forsømt at paastaa, men endelig herfra ved ny Opbrud tildele Huset dets bevarede Ret.

Iøvrigt retter Fæsteren sig efter kongl. allernaadigste Love og Anordninger samt er mig og min Fuldmægtig hørig og lydlig i alt under dette Fæstebrevs Fortabelse.

For Indfæstning har jeg formedelst hans Tjeneste hos min Forvalter Hans Henrich Beuch herved Frisenborg befriet.

Til Bekræftelse under min Haand og Segl:

Frisenborg d. 1. Juni 1758.

G. H. Fris.

Ligelydende originale Fæstebrev har jeg annammet, som jeg herved reservere (forpligter) mig i alle Maader til at efterleve.

Frisenborg d. 1. Juni 1758.

Enevold Enevoldsen.

Nu havde Enevold og hans Hustru faaet deres eget selvstændige Hjem, eller rettere, de havde faaet smaa Muligheder for at danne og forme deres eget lille Hjem.

Det fremgaar klart, at det omtalte Fæste var i daarlig og yderst forsømt Tilstand. Den forrige Bruger var i den dybeste Armod, og det forklarer, at der ikke var nogen Inventarium eller Besætning. Dermed fulgte, at Jorden ogsaa var forsømt i høj Grad.

Det kan ikke tænkes, at Enevold og hans Hustru havde andet at begynde med end to Par tomme Hænder, men de har sikkert været arbejdsøvede i betydelig Grad og haft en udpræget Arbejdsvilje. Det kunde i hvert Fald ikke være ydre Behageligheder eller Herligheder, der var bestemmende eller afgørende for deres fremtidige Arbejdsplads.

I de Tider og under de herskende Forhold kunde Enevold vel nok have faaet et større Fæste. Der var saa mange, der blev ledige i den Tid paa Grund af Armod. Naar han alligevel valgte det lille Fæste, saa maa det have været i Forbindelse med en udpræget Lyst og Trang til at kunne blive »ved Stedet« og bevare det lille Hjem for sine Børn og sin Slægt.

Det var tilsvarende til det, at en af Fæstets Brugere senere blev tilbudt et langt større Fæste inde i Vellev, men han tog ikke imod det ellers saa fristende Tilbud. Han vilde ikke udsætte sig for, at han ikke kunde klare sig og bevare sit eget lille Hjem.

Det kunde ogsaa være i Forbindelse med en udpræget og fremtrædende Hjemstavnskærlighed. De følte sig knyttet til den Jord, hvor de og deres Slægt havde lagt saa meget Arbejde.

Det lille Fæste havde ellers ikke nogen ydre Fordele, der kan forklare, at det blev min Slægts Arbejdsplads gennem de mange Aar. Men det maa være og ses i Sammenhæng med saadanne Ejendommeligheder, som har været meget fremtrædende hos flere af Slægten.

Det nye Hjem krævede det samme som Hjemmet i Lading: mange lange Arbejdsdage, Udholdenhed, Nøjsomhed og trofast Samarbejde mellem de to Ægtefæller for at vinde det daglige Brød under de smaa Livsmuligheder.

Vi er nu kommen til den Jord, hvor Enevold og de kommende Slægter skulde gøre deres Arbejde for at vinde og bevare det

Hjem, som trods alle Hindringer og Modgang var deres Ønskers Maal.

Hjemmet blev bevaret gennem Livets skiftende Kaar, men deres Arbejdsvej maatte gaa gennem megen Frygt og Bekymring. Livet og Arbejdet var en Blanding af Med- eller Modgang, Nederlag og Sejre. Livet og Døden har kæmpet deres vekslende Spil. Taarer og Smil har skiftet. Glæde og Sorg har vandret ved hindandens Side. Deres Livstro har været som et bølgende Hav med Op- og Nedgang. Der har været tunge og mørke Skyer, der har spærret for de lyse Udsigter, men de har atter spredt sig med Udsyn frem og opad, saa der atter kunde komme Lys med Varme ind i deres Tilværelse.

Men under det altsammen maa der have været en fornyende Kærlighedsstrøm, som ikke kom frem gennem elskovshede Ord eller ydre Kærtegn. Den viste sig gennem det stille, trofaste Arbejde for at berede det bedst mulige Hjem for deres Børn. Det var saaledes ikke nogen nydende eller krævende, men det var en ydende og ofrende Kærlighed, som kunde give Afkald paa egne Behageligheder. Det bidrog sikkert til at forme og fæstne den Ærbødighed og Taknemlighed, der var samlet om det lille Hjem i Enslev. Det bevaredes med noget lysende over sig, indtil det gamle Hjem blev solgt og overgivet i fremmede Hænder.

De første Grundlæggere var saaledes Enevold Enevoldsen og hans Hustru Mette Nielsdatter. Deres Arbejde har saa at sige været det samme Aar efter Aar. Det blev udført med hin Tids ringe og mangelfulde Redskaber, og Høsten har ikke været stor. Paa mange Maader havde de ikke de nødvendige Hjælpemidler, for at Arbejdet kunde bære den gode Høst.

Vi søger nu efter de Begivenheder, som har saa vidtgaende Betydning for Hjemmets Liv, og som paa mange Maader giver Tilværelsen ny Farve og Indhold. Med dette tænkes paa den Stund, da Børnene bliver født, og deres videre Livsførelse. Forældrenes Arbejde og Ønsker samler sig i høj Grad om Børnenes Opdragelse og Fremtid, for at den kan blive saa god som vel mulig.

I Hjemmet i Enslev var der følgende Børn: Enevold Enevoldsen, f. 1754 — Ane Enevoldsdatter, f. 1759 — Peder Enevoldsen, f. 1763 — Niels Enevoldsen, f. 1767.

Børneflokket var ikke saa stor som den, der udgik fra Hjemmet i Lading, men alligevel var det nødvendigt at tage alle de smaa Muligheder i Betragtning, naar de skulde overvinde tilstedeværende økonomiske Vanskeligheder. Børnene kom tidligt ud at tjene, da der ikke var Raad til at have dem hjemme, naar de selv kunde tjene deres Brød. Arbejdet i det lille Hjem maatte fremdeles udføres af Enevold og hans Hustru, skønt det mange Gange var strengt.

Under Folketællingen 1787 ser vi, at der slet ingen Børn var hjemme. De to ældste var allerede gifte, og den tredje, Peder, tjente hos sin Søster i Houlbjerg. Det er noget usikkert, hvor Niels opholdt sig, men det er muligt, at han allerede var paa Faurskov, hvor han gennem mange Aar havde en meget betroet Stilling.

I Enslev havde de kun en 14-aarig Tjenestepige, men i de Tider maatte en saadan hjælpe til baade ved ydre og indre Arbejder. Grunden til, at det var en kvindelig Medhjælp, maa nærmest søges i, at Enevolds Hustru ikke havde noget godt Helbred. Hun omtales i hvert Fald senere som den »svagelige«.

En Tjenestepige kunde under saadanne Forhold bedre gøre lidt Tjeneste inden Døre end nogen mandlig, men hun maatte videre hjælpe til over alt. I betydelig Udstrækning har hun sikkert haft med Kreaturerne at gøre. Der var temmelig langt ud i Marken, og der kunde nok behøves et Par unge Ben til at gøre de mange Ture, som var nødvendige for Kvægets Røgt og Pleje.

Efter som Børnene voksede til, kom den Tid, da de skulde finde deres selvstændige Virksomhed. Det er allerede nævnt, at de to ældste havde funden deres Arbejdsplads.

Den ældste, Enevold Enevoldsen, var kommen til Hjermind 1777. Nogle Aar senere blev han gift, og i Aarens Løb blev det en meget talrig Familie. Den vil senere blive omtalt nærmere som Hjermind Slægten.

Den næstældste, der var eneste Datter, Ane, blev 1780 gift med Anders Jensen, som var Gaardfæster i Houlbjerg, og det blev hendes fremtidige Hjem. Hun blev Stammermoder til en vidtforgrenet Slægt, som senere omtales som Houlbjerg Slægten.

Den tredje var Peder Enevoldsen, og det blev ham, som overtog Slægtens Fæste i Enslev, og derfor vil han blive nærmere omtalt i det følgende.

Den fjerde i Rækken var Niels Enevoldsen, som i mange Aar tjente paa Faurskov. Han blev senere gift med Enken Karen Pedersdatter i Balle og overtog hendes afdøde Mands Fæste. Han blev Stamfader til en talrig Familie, som fremføres i Balle Slægten.

Det har sikkert glædet deres Forældre, da deres Børn var naaet saa langt frem, at de kunde danne deres eget nye, selvstændige Hjem, men samtidig har der blandet sig nogen Vemod over, at Børnene nu var rejst ud fra Barndomshjemmet. Men de havde den store Glæde, at Børnene ikke glemte eller oversaa deres Forældre i det gamle Barndomshjem. I betydelig Udstrækning har de bevaret Forbindelsen med deres gamle Forældre til gensidig Glæde. Det kommer særlig frem, naar der var Barnedaab hos deres Børn. Det var en Begivenhed og en Glæde, som Gang efter Gang maatte deles med deres Forældre. Det var, som om Glæden ikke kunde blive fuldtonende, uden at deres gamle Forældre var med.

Efter disse Tidens Forhold var det en meget anset Stilling at blive Lærer og Kirkesanger, men Enevold glemte dog ikke sit gamle Hjem, eller hvad hans Forældre havde været for ham. Det fremgaar af, at han Gang efter Gang sendte Bud til sine Forældre i Enslev om at komme til Barnedaab.

Der var en betydelig Afstand mellem de to Byer, og det krævede megen Tid at komme frem og tilbage med den Tids Samfærdselsmidler. Der var kun to Maader, som det kunde ske paa. Den ene var at gaa hele Vejen, medens den anden var at køre i de gamle, stive Vogne. Turen til Hjermind er vel foregaaet paa begge de nævnte Maader. Naar Rejsen skulde foregaa til Fods, saa har de sikkert været meget tidligt paa Færde for at komme frem i rette Tid. Vi maa da tænke os, at disse arbejdsvante Mennesker kom vandrende med sagte, men faste Skridt. Deres Skikkelser var vel noget bøjet af det daglige Arbejdes Tryk, men deres Gang var præget af jysk Sejghed, og en fremtrædende Udholdenhed varslede om, at de vilde naa deres Maal.

Men der er ogsaa Grund til at antage, at de til Tider har kørt til Hjermind, da Enevolds Hustru ikke var saa rask i de senere Aar. Naar en saadan Tur skulde foretages, saa er sikkert alt blevet lagt til Rette i Forvejen. Den stive Vogn blev efterset og forsynet med Smørelse. Det sidste var de meget nøjeregnende

med. Det var meget ubehageligt, hvis Vognens Hjul begyndte at »pibe«. Det vidnede om, at de behandlede deres Ejendele meget daarligt. En agtet Mand vilde ikke udsætte sig for en nedsættende Omtale. Det skulde være saaledes, at de kunde være deres Færdens bekendt. Videre blev der foretaget alt, hvad der kunde tjene til at gøre Rejsen saa bekvem som mulig. Der kunde naturligvis ikke være Tale om ydre Behageligheder efter vore Begreber i en Tid, som er præget af Jernbanetog og Biler. Men hvad de kunde gøre paa anden Maade blev gjort. Den sædvanlige Agefjæl blev ombyttet med et bredere Sæde, der havde en Slags Rygstød, som de kunde læne sig til under Kørselen. Sædet blev gerne forsynet med en Slags Udstopning, saa det blev noget blødere at sidde paa. Var det om Vinteren, saa søgte de efter noget, som kunde lune lidt om Fødderne. Den simpleste Form var vel nok et Høknippe eller en Halmsæk, som kunde varme lidt mod Kulden. naar Vejret var strengt.

Naar alt var ordnet paa bedste Maade, saa kørte de af Sted med en Forventnings Glæde, som meget vel kan nævnes ved Siden af Nutidens, og det samme kan siges om den Glæde, der var, naar de var naaet frem til Hjermind og fik en god Modtagelse.

Glæden over at se og være i Sønnens Hjem har sikkert været rigelig Løn for den ellers besværlige Rejse. Det har videre medført, at de gerne kom igen, naar der skulde Barn i Kirke. Den gamle Kirkebog fortæller, at de har været med mange Gange ved saadanne Lejligheder, og vi maa da tro, at det har været til gensidig Glæde.

De har faaet det bedste, som Huset kunde give, men den gode Modtagelse og fælles Glæde var dog det største og bedste, som fyldte deres Sind. Den Tids Mennesker kendte ikke Nutidens Former for et »veldækket Bord«, men de havde lært at give Afkald, og derfor lyste deres Glæde og Oplevelse ofte med et forklaret Skær, selv under smaa Muligheder og fattige Livskaar.

Omsider kom den Tid, da de maatte tænke paa Tilbagereisen, som krævede megen Tid. Men selv om Besøget ikke kunde blive særlig langt, saa kunde det dog være en Oplevelse at være i Sønnens Hjem, og det gav rigelig Erstatning for alt Besvær og alle Vanskeligheder. De har sikkert vendt tilbage til deres lille Hjem med dyb Taknemlighed over Sønnen og hans Hjem. Deres

Glæde har vel ikke faaet Udtryk gennem de mange Ord, men den har nærmest været en stille, rindende Strøm, der kunde kvæge og trøste under Dagliglivets Strid og Arbejde. Efter Hjemkomsten har det sikkert været en Stund, inden Tankerne faldt til Ro, og Sønnen sænkede sin Fred over deres Sind.

Deres Datter Ane havde sit Hjem i deres Naboby, og den laa forholdsvis tæt ved Enslev. Det var ikke vanskeligt at komme og besøge hinanden. Der har sikkert været mange Lejligheder, da de har været hinanden til Hjælp med Raad og Daad.

Selv om der ikke findes særlige Beretninger om dette, saa er det i nøje Forbindelse med en fremtrædende Linje hos senere Slægtled. En udpræget Hjemfølelse med Tilknytning til deres Barndomshjem har vist sig paa flere Maader, saa det maa have faaet Tilskud fra flere af Slægtens Medlemmer.

Det blev Sønnen Peder, der skulde fortsætte Arbejdet i Enslev for at bevare Hjemmet i de kommende Aar.

Enevold Enevoldsen døde i Enslev 7. April 1804, 72 Aar, og hans Hustru Mette Nielsdatter døde 23. Oktbr. 1802, 80 Aar.

Peder Enevoldsen

blev født i Enslev 1762. I den gamle Kirkebog læses følgende:

1762 døbt Enevold Enevoldsens Søn, Peder, af Enslev, baaret af Søren Henriksens Kone Mette. Faddere: Søren Snedker — Søren Madsen — Niels Mouritsen.

De gamle Kirkebøger fortæller ret ofte kun om Børnenes Daab eller Fremstilling i Kirken, men deres Fødselsdag er ikke omtalt. Det gælder ogsaa den førnævnte Daab, men hans Fødsel har sikkert været kort før hans Daab i Kirken. Det var Slægtens Sædvane, at deres smaa Børn blev baaret til Kirke kort efter deres Fødsel.

Efter at han var vokset til, finder vi ham i Aaret 1787 hos hans Søster i Houbjerg. Det er ret naturligt, at han er kommen dertil for at hjælpe dem med Arbejdet. Barndomshjemmet i Enslev var kun en lille Bedrift, og Børnene er ret tidligt kommen ud at tjene, men de bevarede Forbindelsen med Hjemmet, saa vidt Forholdene tillod, og det var til gensidig Glæde.

Med Houlbjerg var det forholdsviis let at have Forbindelse, da det var Naboby til Enslev. Det gav god Lejlighed til at komme hjem til forskellige Tider, og Forældrene kunde ogsaa komme til Houlbjerg for at besøge deres eneste Datter Ane og glæde sig over hendes Hjem.

Tiden kom, da Sønnen Peder maatte tilbage til Barndoms-hjemmet, da hans Forældre havde Brug for ham. Peder var nu bleven fuldmyndig, og hans Fader afstod sit Fæste 1788, for at det kunde overtages og fornyes af hans Søn. Det foregik gennem følgende

FÆSTEBREV

for

Peder Enevoldsen i Enslev paa hans Faders,
Enevold Enevoldsens, Hus i bemeldte Enslev.

Grev Fris gør vitterligt at have Sted og Fæste og hermed steder og fæster til Peder Enevoldsen i Enslev, Vellev Sogn, det mig tilhørende Hus i bemeldte Enslev, som hans Fader, Enevold Enevoldsen, hidtil har beboet og nu afstaaet. Hvilket Hus med det tilhørende Jord, som dertil rettelig bør ligge Peder Enevoldsen sin Livstid maa faa og i Fæste beholde, saa længe han svarer de kongelige Skatter samt Hus og Arbejds- penge efter Jordebogen, til hvert Aars Mikkelsdag 4 Rigsdaler, holder da Husets Bygninger i forsvarlig Stand efter kongelige Anordninger, da han ved passende Afleveringsforretning modtager samme i Løn og for- svarlig Tilstand og efterkommer den med sin Fader oprettede Contrakt, alt under Fæsteforbrydelse.

Forøvrigt retter Fæsteren sig efter kongelige Love og Forordninger samt viser sit Herskab og deres Fuldmægtig skyldig Lydighed.

Skulde der mellem ham og de Enslev Bymænd opkomme Uenighed om det Huset tillagde Jord, skal det af min Fuldmægtig blive eftersat, og han forhjulpen til sin Ret.

Den akkorderede Indfæstning er mig betalt med 20 Rigsdaler.

Frisenborg d. 9. Juli 1788.

E. S. G. Friis.

Ligelydende originale Fæstebrev med vedheftede Syns-, Taksations- og Aflevering-Forretning haver jeg modtaget, som jeg i alle Maader skal holde mig efterrettelig.

Enslev d. 28. Juli 1788.

Peder Enevoldsen.

I nævnte Fæstebrev maa lægges Mærke til, at der ikke er nogen Stigning i den aarlige Afgift efter 30 Aars Forløb. Videre er der heller ikke nogen som helst Forpligtelse til at gøre Pligt- eller Hoveriarbejde til Frisenborg.

Muligvis har det endnu haft Betydning, at hans Fader, Enevold, havde tjent paa Frisenborg. Det kan ogsaa tjene til at forklare, at den aarlige Fæsteafgift fremdeles bliver 4 Rigsdaler uden nogen Forhøjelse, trods det, at Fæstet sikkert har været i langt bedre Tilstand, end da hans Fader overtog det i Aaret 1758.

Det ser ud til, at der har været nogen Vanskelighed med de Enslev Bymænd om den Jord, der var tillagt Huset. Det kunde ogsaa være den Part af den opbrudte Jord, som var lovet hans Fader 1758 med $\frac{1}{4}$. Den omtalte Bestemmelse er meget uklart formet, saa den meget vel kunde give Anledning til Strid og Uenighed. Der maa i hvert Fald være noget, som er Aarsag til, at Peder Enevoldsen faar Herskabets Løfte om, at de nok skal hjælpe ham til hans Ret.

Det fremgaar tillige af Fæstebrevet, at der har været oprettet en Aftægts-Kontrakt med hans Fader. Det var i sin gode Orden. Hans Forældre skulde jo have det nødvendige for Resten af deres Levetid. Det var ret naturligt, at de fremdeles fik deres Underhold fra den Jord, hvor de havde lagt saa meget Arbejde gennem mange Aar. Hvor meget det var kan ikke oplyses, men Formaålet har været, at Enevold og hans Hustru skulde have den nødvendige Føde og Klæder, saa længe de levede. Der blev ikke stillet store Fordringer i de Tider, saa vi maa regne med, at de kun har ønsket det allernødvendigste, og det svarede ogsaa bedst til de smaa Muligheder. Der har vel ogsaa været Bestemmelser om Pleje, da Enevolds Hustru senere omtales for at være »svagelig«.

Peder Enevoldsen har sikkert forstaaet, at det var en Nødvendighed at være i Overensstemmelse med de gamle Hovedlinjer, som krævede strengt Arbejde og et nøjsomt Liv. Der var fremdeles smaa Muligheder, og de maatte tages i Betragtning og udnyttede til det yderste.

Under Folketællingen 1787 tjente Peder Enevoldsen hos sin Svoger Anders Jensen, Houlbjerg. Det er da ret nærliggende, at det har givet ham Lejlighed til at blive kendt med Karen Jensdatter, som senere blev hans Hustru. Hun var fra Hagsholm, og det hørte til Houlbjerg Sogn. Det har nogen Vanskelighed med at finde hendes Slægt, da de ældste Kirkebøger for Houlbjerg Sogn er brændt. Men efter Oplysninger fra anden Side er hun født i Hagsholm 1769. Hendes Fader hed Jens Lauridsen og

Moderen Margrethe Nielsdatter. De havde en Fæstegaard i Hagsholm, og en betydelig Børneflokk voksede op i deres Hjem. De vil senere blive omtalt blandt Slægtens Sidelinjer under Hagsholm-Familien.

Det var i Aaret 1788, at Peder Enevoldsen blev Fæster i Enslev, men adskilligt taler for, at der er gaaet nogle Aar, inden han blev gift. Det første Barn blev født 1794, og siden kom en hel Række Sønner, som vi siden skal høre nærmere om. Her skal kun anføres deres Navne og Fødeaar.

Enevold Pedersen, f. 1794. Gift med Ane Dorthea Nielsdatter og kommer til Haarup. — Jens Pedersen, f. 1795. Han faar Tilnavnet Enevoldsen og fører Slægtens Hovedlinje videre. Han omtales derfor i det følgende. — Jørgen Pedersen, f. 1797. Vokser op i Hjemmet. Efter Konfirmationen kommer han i Tjeneste i Hadsten, hvor han drukner i Aaen 22. Juni 1814, 17 Aar. — Anders Pedersen, f. 1799. Dør samme Aar 31. Maj, 40 Dage gl. — Anders Pedersen, f. 1801. Omtales i Jebjerg Familien. — Lavrids Pedersen, f. 1807. Omtales i Flensted Familien.

Ved de forskellige Børns Fremstilling i Kirken har Familien fra Hagsholm været med mange Gange. Det vidner om en fremtrædende Slægtsfølelse. Afstanden mellem de to Byer var heller ikke stor, saa det var let at komme til hinanden.

Med Hensyn til Børnenes Navne saa er de i høj Grad slægtsprægede. Det er ogsaa i god Overensstemmelse med Slægtens Overleveringer og Sædvaner. Det fremgaar, naar vi ganske kort betragter de anførte Navne. Den første har sin Far-Fars Navn Enevold, og den anden faar sin Mor-Fars. Den tredje har sit Navn fra hans Moders Slægt, hvor Navnet Jørgen er meget fremtrædende. Lavrids er hentet fra samme Side, men et Led længere tilbage. Anders har Forbindelse med hans Faders Familie.

Det var en ret stor Børneflokk, men det svarer for saa vidt til mange andre af Slægtens Hjem. Et betydeligt og anstrengende Arbejde var fremdeles nødvendigt, naar der skulde sørges for Familiens Underhold. Det lille Hjem kunde ikke give saa meget, at nogen kunde blive fri for at arbejde. En Forstaaelse af Arbejdets Pligt blev tidligt lagt i Børnenes Sind saa klart og stærkt, at de ikke senere i Livet glemte eller forsøgte at komme uden om dette Livskrav. Det fremkaldte og dannede senere en ret udpræ-

get og levende Ansvarsfølelse, som viste sig i forskellige Livsforhold.

Vi gaar nu over til at se ind i det lille Hjem, hvor Arbejdet havde en saa fremtrædende Plads, et Hjem, hvor der maatte arbejdes og kæmpes for at vinde det nødvendige til dagligt Brød. Det foregik under Livets skiftende Kaar. Sorg, Glæde, Medgang og Modgang var ogsaa Gæster i deres Hjem. Livets Bølgegang førte dem baade op og ned. Men under det altsammen voksede Fællesfølelsen og Kærligheden til Fædrehjemmet. De forskellige Erfaringer blev paa flere Maader omsat til Værdier, som de kunde dele og trøste hinanden med.

De gamle Arveværdier som Arbejdsvilje, Udholdenhed, Trofasthed og Ansvarsfølelse var fremdeles bevaret i Slægten. Det fik da afgørende Betydning for den nye Slægts Livsindstilling i Fremtiden.

Børnene kom ret tidlig fra Hjemmet, men det bidrog paa sin Maade til, at Hjemkærligheden voksede og skød sine friske Skud. Det virkede til at bevare den gode Forbindelse med det gamle Hjem.

Fælles Oplevelser har en Evne til at føre Mennesker nærmere til hinanden. Det gælder baade i Glæde og Sorg. Livets skiftende Gang fremkalder den Spænding og Baggrund, som giver Livet rigere Glans, naar det lyser gennem det mørke i vor Tilværelse. Familielivet i disse gamle Hjem havde ofte en Række Livsværdier i betydeligt Maal. Paa det Omraade taaler de meget vel at sammenlignes med vor Tids moderne Hjem. Der er ikke nogen som helst Grund til at hæve sig over den Tids Mennesker, selv om de levede under helt andre Livskaar. De bevarede dog saa mange af de ægte Livsværdier, at de bør ikke glemmes.

I Aaret 1788 blev Stavnsbaandet, som før er omtalt, ophævet, og det gav lysere Udsyn for den danske Bondestand. Paa flere Omraader blev Forholdene forandrede, og der viste sig flere Tegn, der varslede om Fremgang og bedre Tider.

Vor Handel med Udlandet tog efterhaanden et stort Opsving. Det kom os særlig tilgode i Fredens Aar, da næsten hele det øvrige Europa var hærgnet af ødelæggende Krige. Men senere kom vi i Krig med England, og vor Handel blev saa godt som standset og ødelagt. Nu kom de fattige Tider over os med overvældende

Magt. Alle Kræfter maatte samles, og der maatte spares overalt i en Udstrækning, som vi slet ikke kan forestille os i vore Dage.

Hjemmet i Enslev har sikkert ogsaa lidt meget under disse tunge og sørgelige Forhold og Tilstande. Da Trykket saa at sige var allerværst, døde Peder Enevoldsen 1817, 54 Aar. Hans Dødsfald anmeldtes for Skifteretten d. 24. Jan. 1817. Der blev dog ikke foretaget noget Skifte, og hans Enke fik Lov til at sidde i uskiftet Bo. Hun døde 1837, 68 Aar.

Sønnen Jens Pedersen var ude at tjene i Granslev, men nu maa han rejse hjem for at hjælpe sin Moder. Allerede Aaret efter overtager han Hjemmet i Fæste, og Brevet har følgende Ordlyd:

FÆSTEBREV

for

Jens Pedersen paa sin Moders Gaard i Enslev.

Christian Kragh Juul Vind Fris, Greve til Grevskalet Frisenborg med Underliggende, Kongl. Majestæts Kammerjunker gør vitterligt, at jeg herved bortfæster til Ungkarl Jens Pedersen fra Enslev det mig tilhørende Hus, som Peder Enevoldsens Enke hans Moder afstaar. Hvilket Hus med anden Hovedgaards Takst 6 Skp. 2 Fjd. af Byens Hartkorn bemeldte Fæste sin Livstid maa beholde i Fæste paa følgende Vilkaar:

1. At han svarer alle Skatter og paabudte, som nu er og herefter skal ydes.
  2. At han betaler i Afgift hvert Aars Mikkelsdag 10 Rigsdaler Sølv.
  3. At han forretter aarlig i Frisenborg Have 1 Dags Kørsel og en Gangdag.
  4. Ligesaa Klapjagtsturer og Brevrejser efter Omgang.
  5. Bygningerne holdes i forsvarlig Stand efter Anordninger og vedheftede Overleveringsforretning.
  6. Han svarer det aarlige Brandkontingent imod i Tilfælde af Ildebrand at nyde Brandhjælpen til Stedets Opbyggelse, som han selv under Opsigt bekoster.
  7. Efterkommer Anordninger og Øvrighedsbefalinger.
- Alt under Fæsteforbrydelse.
Indfæstning er mig betalt med 60 Rigsdaler.
Hartkornet er det samme som Formandens.

Frisenborg d. 20. Oktober 1818.

Chr. Kr. J. W. Friis.

Det er en ualmindelig stor Forhøjelse af Indfæstningspenge og den aarlige Afgift. Dertil kommer yderligere en Række aarlige Pligtarbejder. Indfæstningen forhøjes fra 20 til 60 Rigsdaler, og

den aarlige Afgift fra 4 til 10 Rd. Videre skal der gøres Gangdag, Brevrejser og Klapjagter.

Dette Fæste indgaaes, da Landet er længst nede i de fattige Tider. Fæsteafgifterne for de to forrige Slægtled har vel nok været lave, men det alene kan ikke forklare den store Forskel. Den lille Ejendom har sikkert været i god Orden og veldreven med de ringe Hjælpebidler, som i de Tider stod til Raadighed, men det er dog ikke nok til at forstaa eller forklare, hvorfor Afgifterne blev sat saa voldsomt op.

Det var nu forbeholdt Fremtiden at vise, om Jens Pedersen kunde klare de forskellige Udgifter og Tidens Vanskeligheder. Daarlige Tider og store Udgifter rummer betydelige Opgaver for enhver, som vil klare sig selv.

Han havde en fremtrædende Vilje til at løse denne Opgave. Fra Barndomshjemmet havde han lært at arbejde og leve under smaa Kaar, men Tidernes Vanskeligheder og den store Fattigdom overalt i Landet forhøjede denne Opgave i overordentlig Grad. I mange Tilfælde maatte Bønderne give op og gaa fra Hus og Hjem trods al deres Arbejde. De gamle Livsværdier, Arbejdsvilje, Nøjsomhed og Udholdenhed, maatte saa at sige yderligere fortættes for at komme gennem de mange Vanskeligheder. I disse Stridens Aar fik Jens Pedersen en Livsindstilling, som han fastholdt, da der kom bedre Tider og andre Forhold. Han forbrugte ikke selv de forbedrede Livsmuligheder, men sørgede for, at de kom hans Børn til Gode.

Faderens tidlige Død i Forbindelse med hans Overtagelse af Hjemmet medførte, at han særlig maatte tage sig af hans yngre Søkende. Der er flere Vidnesbyrd om, at de senere i Livet søgte hans Raad og Bistand. Det var Udtryk for, at de havde bevaret en Tro og Tillid til, at han havde flere Erfaringer og dybere Indsigt paa mange Omraader. Det var særlig fremtrædende, da de var mindreaarige, men det førtes videre, da de blev voksne.

Der gik nu en Række Aar, inden der blev foretaget indbyrdes Deling, men i Aaret 1826 blev der en Overenskomst, som bestemte, hvad hver enkelt skulde have fra deres Fædrehjem. Samtidig blev der oprettet en Aftægtskontrakt for hans Moder. Det var en Selvfølge, at hun skulde have sit Ophold hos Sønnen, der havde overtaget Fæstet og dermed hendes Hjem.

Denne Ordning stod i Forbindelse med, at den yngste Lavrids nu var fuldmyndig og videre, at Jens Pedersen nu havde fundet en, der skulde være hans Medhjælp i de kommende Dage. Det var da formaalstjenligt, at der var en bestemt Ordning af Hjemmets Forhold. Det svarede nøje til hans Natur, at der var god Orden i alt det, som han skulde arbejde med.

Sidst paa Aaret, d. 16. Novb. 1826, trolovede han sig med Pigen Bodil Sørensdaughter fra Frisbæk i Vellev, og Aaret efter d. 6. Jan. 1827 blev de gift. Et langt og trofast Samliv begyndte, men før vi omtaler det nærmere, vil vi gaa tilbage i Tiden for at betragte hendes Slægt paa samme Maade, som vi nu har fulgt Jens Pedersen gennem Tiderne.

Mor-Mors Slægt.

Leth Slægten.

Paa mødrene Side hører vi til denne Slægt, der gennem mange Hundrede Aar har været bosat i Byen Vellev. Slægten har i høj Grad været præget af Familiefølelse og Sammenhold. Den nævnte By blev da et Midtpunkt for de mange, som gennem Tidernes Løb bar Navnet Leth. Senere spredtes Slægten videre ud til forskellige Byer, men Vellev har fremdeles saa mange af dens Medlemmer, at denne By endnu kan betragtes som et samlende Midtpunkt for den gamle Slægt med de mange nye Skud.

Slægtens Stamme staar med dybe Rødder i Byens Historie, og mange af dens Medlemmer er bragt til Hvile paa dens Kirkegaard. En Række Navne findes endnu paa de anbragte Mindestene, men mange er nu borte, og de findes kun bevarede i Kirkens Bøger, som fortæller om de kirkelige Handlinger, der havde afgørende Betydning i deres Livsførelse.

I stor Udstrækning er Slægtens Medlemmer vokset op paa den Jord, som endnu tilhører den gamle By. Den har været deres Arbejdsmark i mange Aar gennem Glæde og Sorg. Da deres Livsførelse var endt, blev de sænket i Jordens Skød paa den gamle Kirkegaard. Det er saaledes i bogstavelig Forstand »Fædrenes Jord«.

Slægten er saaledes paa mange Maader vævet sammen med Byen Vellev, og her skal da fremføres nogle enkelte Linjer af de Tidsforhold, der i ydre Henseender har indrammet deres Liv og Færden.

Vellev er en meget gammel By og af betydelig Størrelse; det fremgaar bl. a. af de gamle Jordebøger, der omtaler de forskellige Fæstere og deres Afgifter. Den første Hartkornsansættelse var for stor, og der kom en betydelig Nedsættelse 1688. Denne Nedsættelse skulde tjene til, at Bønderne bedre kunde svare deres

Afgifter, men det vedblev dog at være vanskeligt at faa Udgifterne betalt, da Fæstebønderne levede i megen Fattigdom.

Det møder os ogsaa i en gammel Beretning, der blev indsendt fra Vellef til Biskoppen i Aarhus. Den havde til Formaal at oplyse, hvorledes Forholdet var for den saakaldte Degn.

Der fortælles, at Vellef 1691 havde en Sædedegn, som hed Jens Thomsen. Han var kaldet af Sognemændene 1646. Der maa have været særlige Forhold, da det ellers altid var Biskoppen i Aarhus, der kaldte disse Degne.

Det fremgaar, at han har været Degn i mange Aar trods det, at det var en meget daarlig Stilling. Indberetningen viser, at han ikke som andre Degne var tillagt nogen »faste Indkomster«, men han maatte tjene lidt ved Arbejde »med et og andet«.

Det hindrer ham i at varetage hans »Embedes høj nødige Forretning«. Der bliver forsømt meget, da ingen vil gøre noget for den ringe Indkomst, som »daglig aftager«.

Naar der tales om, at der ingen faste Indkomster er, saa maa det være, fordi det bestemte ikke betales. Der omtales, at 22 Gaarde skulde give 2 Skp. Rug hver samt en Nannest, der om Julen var 1 Brød og $\frac{1}{2}$ Gaas eller et Faarelaar, som skulde være saa godt, at det kunde koste eller have en Værdi af 8 Skilling. Hele Lønnen skulde være 6 Td., men han faar kun Halvdelen »paa Grund af Bøndernes Armod«. Paa samme Maade med den tilkommende Nannest; der indkommer kun Halvdelen.

Der er en lille Degnebolig, som er bygget af Degnens Formand, Jens Ravn, 1599. Der tilhører ingen Jord, men Huset er fri for Afgifter.

Det fremførte taler om megen Fattigdom blandt Bønderne, og Degnen har ikke haft det anderledes. Men trods alt det har han dog været i sit Embede i mange Aar, og det samme gælder hans Formand.

Det er saaledes en afgjort Sag, at han har været Degn i Vellef, da Slægtens Ældste fik deres kirkelige Handlinger udført. Det vil sige de første, som vi kender i Slægtssammenhæng.

Der er to Leth Navne, som findes umiddelbart forud. Det ene er Niels Leth, som er Selvejer i Enslev 1660. Det andet er Søren Nielsen Leth, der er Husfæster i Enslev 1672. Der er nærliggende Mulighed for, at de tilhører samme Slægt, som omtales i det føl-

gende, men Kirkebogen begynder først 1676, og vi maa da nøjes med den anførte Mulighed. Det første sikre om Slægten bliver da det, som Kirkebogens guldene Blade fortæller med bleget Skrift: »1686 Corpuleret (viet) Rasmus Leth og Anna Thomasdatter udi Vellev Bondegaard.«

De grundlægger nu det første Hjem, som vi kender, og der fødes følgende Børn: Søren 1687 — Thomas 1689 — Anna 1692, dør — Anna 1693.

Rasmus Leth dør 1730, 81 Aar gl.

Søren Rasmussen Leth

var Søn af den før omtalte Rasmus Leth i Vellev, og hans Daab omtales saaledes:

Den 3. April 1687 døbes Rasmus Leths Søn *Søren*. Fadderne var Christian Søgaard — Thomas Pedersen — Kjeld Skrædder — Kirsten Jensdatter.

Han faar Tilnavnet Lille Søren Leth, og saaledes nævnes han stadig, da han er bleven voksen. Tilnavnet har han sikkert faaet, fordi han var lille af Vækst, og for at kende ham fra en anden Søren Leth, som boede i samme By.

Søren Rasmussen Leth fæster 1710 en Gaard i Vellev, og det fornyes 1719. Fæstegaardens Hartkorn er 3 Td. 4 Skp. 2 Fjd. Faa Aar efter bliver han gift og faar sig en Medhjælp.

Kirkebogen fortæller om denne Begivenhed: 1723 bliver Søren Rasmussen Leth og Anna Pedersdatter af Thostrup Skovhus viede.

Hendes Fader var Peder Rasmussen, som dør 1733, 72 Aar.

Som omtalt blev Lille Søren Leth Fæster i Vellev, og i hans Hjem fødtes følgende Børn: 1727 Niels, dør — 1728 en Datter — 1731 Maren — 1733 Rasmus — 1735 Niels — 1736 Karen.

Lille Søren Leth var Fæster gennem en meget lang Aarrække, og han var højt oppe i Aarene, da han 1763 afstod Fæstet til sin Søn Niels. Der blev oprettet en Aftægtskontrakt for at sikre de to gamle det nødvendige til deres Død.

Slægtens Ældste blev Lille Søren Leth. Han døde 1786, 99 Aar 6 Maanedes gammel. Det var næsten 100 Aar, og der er

ingen, der senere har naaet en saadan Alder. Det gælder ogsaa i stor Udstrækning, naar vi søger tilsvarende hos andre Slægter i Vellev. Det maa da betragtes som en meget stor Sjældenhed, at han blev saa gammel.

Niels Sørensen Leth.

Kirkebogen fortæller saaledes om hans Daab: 1735 døbes Liden Søren Leths Søn *Niels*, baaret af Degnens Datter Johanne. Faddere: Thomas Leth — Stor Søren Leth — Søren Snedker Laurberg.

Leth Familien er allerede paa det Tidspunkt meget talrig i Vellev Sogn, men disse Sidelinjer følges ikke nærmere. Det bliver ovennævnte Niels Sørensen Leth, som vi nu omtaler efter de gamle Skrifter.

I Aaret 1763 overtager han sin Faders Fæstegaard efter følgende

FÆSTE-BREV

for

Niels Sørensen, Gaardmand i Vellev.

Grev Fris gør vitterligt, at jeg haver Sted og Fæste, ligesom jeg her ved steder og fæster til Niels Sørensen, barnefødt i Vellev, den mig tilhørende Gaard i Byen Vellev, som hans Fader sidst beboede og til ham haver afstaaet. Hvilken Halvgaard med dens rette Tilliggende 2 Td. 6 Skp. 3 Fjd. $2\frac{7}{80}$ Al. bemeldte Niels Sørensen sin Livstid maa nyde, bruge og udi Fæste beholde med samme Ret og Rettigheder den haft haver, saa længe han aarlig og i rette Tid svarer alle deraf gaaende kongelige Contributioner, som nu er eller herefter paabudie vorder.

Landgilde og Brobyg efter Jordebogen 5 Rd. 1 M. $7\frac{3}{4}$ Sk., forretter Hoveri og Rejser som hans andre Naboer, holder Gaarden og Bygninger i forsvarlig Stand og bliver ansvarlig til dens Brøstfældighed og Gaardens Besætning.

Jorden i Marken forsvarlig dyrket og er tilpligtig at være mig og min Fuldmægtig hørig og lydig og iøvrigt retter sig efter Hans kongl. Majestæts Love og Forordninger og efterkommer den med sine Forældre om Gaardens Afstaaelse oprettede Contrakt i alle Maader under sit Fæstebrevs Fortabelse.

Indfæstning er mig betalt med 60 Rd.

Frisenborg d. 15. Jan. 1763.

E. G. Fris.

Ligelydende originale Fæstebrev har jeg annammet (modtaget), hvis Indhold jeg underdanigst reservere (forpligter) mig til at efterleve.

Frisendal 1763.

Niels Sørensen.

Denne Fæstegaard blev fremdeles Hjemsted for Slægten med en talrig Børneflokk.

Niels Sørensen havde saaledes overtaget det gamle Hjem, og i Stilhed havde han allerede valgt sin Medarbejder. Nogle Dage efter, at han havde overtaget Fæstet, fejrede han sin Trolovelse med Bodil Madsdatter fra Vellev. Hun var Datter af Mads Andersen, som døde 1779, 71^{1/2} Aar gl.

Den 9. Aug. 1763, da Høsten stod for Døren, holdt de trolovede Bryllup, og nu begyndte deres Samarbejde. Om dette kan siges noget tilsvarende, som der før er sagt om Enevoldsens Slægt.

En lang, haard Arbejdsdag med smaa og faa Livsgoder, en vidtgaende Nøjsomhed og en sejt Udholdenhed var afgjort nødvendig, om de skulde bevare deres Hjem med det Livsmaal at opdrage deres Børn til gode, dygtige Mennesker. Det Maal holdt de fast trods alle Hindringer og Vanskeligheder.

Hjemmet paa Frisbak blev kendt i stor Udstrækning for sin store Villighed til at hjælpe andre. Det har været fremtrædende i flere Slægtled, saa vi maa tro, at det allerede har været til Stede i det Hjem, vi nu omtaler.

Deres Børn var Søren, f. 1765 — Mads 1766, dør 1801 — Ane 1774 — Niels 1778, dør 1779 — Niels 1779, kommer til Holm — Maren 1781.

Livet i deres Hjem har ogsaa formet sig som en Strid gennem Arbejde, men de har dog ikke været saa langt nede som de før omtalte Hjem i Lading.

I en forholdsvis ung Alder dør Niels Sørensen Leth 1789, 54 Aar gl., og i det følgende Aar holdes der Skifte. Det viser, at den økonomiske Stilling er nogenlunde i Forhold til saa mange andre.

Kornet i Laden blev vurderet som tilstrækkelig til Sæd og Foder. I rede Penge var der 50 Rd. Efter at Udgifterne var fra-draget, blev der 112 Rd. til Deling. Den foregik paa den Maade, at Enken fik Halvdelen, og Børnene delte den anden Halvdel saaledes, at hver af Sønnerne fik dobbelt saa meget som en af Døtrene. I Tilfælde af Giftermaal skulde Enken forsyne de to mindste Børn, Maren og Niels, med Gangklæder og Sengeklæder.

Børnene og deres Moder fortsatte Arbejdet med Gaardens Drift, og det stillede store Krav til deres Arbejdsevne, men det førte dog til, at Barndomshjemmet blev bevaret. I en længere

Aarrække var Moderen, Bodil Madsdatter, meget svagelig; det stillede yderligere Krav til Børnenes Omsorg og Arbejde.

Hun dør 1803, 61 Aar gl., og saa kom der Forandring i Hjemmet. Skifteretten kom igen, og efter den var der nu følgende Børn: Søren 31 — Niels 18 — Maren 23 — Ane 31 Aar. Den sidste var gift med Gdrf. Niels Leth Houlbjerg. I Skifterettens Protokol skrives: »Børnene havde enigt og kærligt som fulde Sødskende overvejet med Nøjagtighed Boets Goder og Gæld og ordnet Delingen.« Det blev godkendt af Skifteretten, og der blev 92 Rd. 4 M. til Deling mellem de 3 Børn. Deres ældste Broder Søren havde fæstet Gaarden, og han gav frivillig et Tilskud, saa der blev 100 Rd. at dele.

Dermed var deres Barndomshjem opløst, men meget taler for, at der har været Sammenhold og udpræget Fællesfølelse blandt disse Børn, som nu skulde finde deres selvstændige Arbejdsplads.

Søren Nielsen Leth.

Det gamle Hjem blev fremdeles bevaret for Slægten gennem det Fæstebrev, som Søren Nielsen fik i Eje, og det gav ham Ret til at overtage den gamle Gaards Drift.

FÆSTE-BREV

for

Søren Nielsen paa hans Faders $\frac{1}{2}$ Gaard iboende.

Grev Fris gør vitterligt at have stedet og fæstet mig og hermed steder og fæster til Søren Nielsen udi Vellev den mig tilhørende $\frac{1}{2}$ Gaard i Vellev Sogn og By, som hans afdøde Fader Niels Leth har haft i Fæste, og hans Moder som Enke nogen Tid har beboet.

Hvilken $\frac{1}{2}$ Gaard efter den ny Landmaalingsmatrikel staar for Hartkorn Ager og Eng 2 Td. 6 Skp. 3 Fjd. $2\frac{7}{80}$ Al., Skovskyld 1 Fjd. $2\frac{1}{10}$ Al., samme Søren Nielsen sin Livstid maa nyde og i Fæste beholde med al dens rette Tilliggende i Mark og By, og saa den tillagde Part af Enslevgaards Hovedgaards Jorder, saa længe han deraf aarlig svarer efter Jordebogen til hvert Aars Martini Dag (Mortensdag) betaler Landgilde 5 Rd. 1 M. $7\frac{3}{4}$ Sk. og Arbejdspenge 4 Rd. og for fri Kørsel over Aabro leverer $\frac{1}{2}$ Skp. Brobyg eller betaler med Penge.

Efter Kapitelstakt af Enslevgaards Jorder 3 Rd. 2 M. $9\frac{1}{4}$ Sk. og til St. Hansdag Smørpenge 4 M. $5\frac{3}{4}$ Sk. Item (ligeledes) til rette Forfalds-

tid og Personer svarer og betaler alle kongl. Skatter og Contributioner, som nu ere eller herefter allernaadigst maatte vorde paabudne.

Holder Gaardens Bygninger og Besætning i forsvarlig Stand samt til dens Brøstfældighed og Besætning ved Fratrædelse eller Dødsfald bliver ansvarlig efter de kongl. Anordninger samt den vedheftede Syns- og Taksationsforretning.

Forretter aarlig 3 Rejser for sit Herskab paa 4 Mil (hver), og hvad andet Arbejde ved øde, afbrændte Gaardes Avlsdrift og Opbyggelse. Skover de sædvanlige 3 Læs Brændetræ til Frisenborg og endelig forretter en Spænddag og 2 Gangdage til Østergaard og Aabros Reparation, naar samme maatte forfalde, da han forøvrigt er fri for Hoveri.

Dyrker og driver Jorden til Gaarden og ej lader nogen Afgroede af Mark eller Tørvemose ulovlig bortkomme fra Gaarden.

Da denne Gaard er assureret i Brandkassen, svarer Fæsteren det aarlige Kontingent og i Tilfælde af Ildebrand nyder Brandhjælpen, imod at han selv under Opsigt bekoster Gaarden opbyggt.

Forøvrigt retter Fæsteren sig efter hans kongl. Majestæts allernaadigste Love og Forordninger samt viser mig og min Fuldmægtig vedbørlig (tilbørlig) og skyldig Lydighed, alt under dette Fæstebrevs Forbælgelse.

Indfæstningen er betalt med 120 Rd.

Til Bekræftelse under min Haand og Segl.

Boller d. 23. December 1803.

Kragh J. Wind Fris, født Gram.

Ligelydende originale Fæstebrev med vedhæftede Syn- og Afleveringsforretning haver jeg modtaget, som herved tilstaaes med Forpligtelse i alle Maader til at holde mig efterrettelig.

Smorum d. 16. Januar 1804.

Søren Nielsen.

Dette Fæstebrev viser en meget betydelig Stigning i de Afgifter, som han skal svare i Forhold til sin Fader. Det har sikkert Forbindelse med en Opgangstid og Værdistigning af de forskellige Varer. Det kan ikke tænkes, at Godsejeren ellers forhøjede de omtalte Afgifter saa meget. Vi maa huske paa, at Herskabet paa Frisenborg paa mange Maader viste Forstaaelse af Bøndernes Kaar og tog mere Hensyn til sine undergivne Bønder end andre.

Videre blev Fæstet fornyet, uden at der var nogen aarlig Afgiftsydelse, da Forældrene var døde. Det var ganske vist noget, som Greven ikke behøvede at tage noget Hensyn til, men efter hans Optræden ved flere Lejligheder kunde det meget vel tænkes, at han flere Gange har gjort det.

Nu var Søren Nielsen kommen i Besiddelse af Slægtens gamle Hjem, der rummede saa mange Minder og Oplevelser for Slægten Leth. Det var nu naturligt og nødvendigt, at han tog sig en Medhjælp. Han trolovede sig med Pigen Maren Mikkelsdatter fra Enslev, og Søndag den 10. August 1804 blev de gift. Høsten stod for Døren og stillede sine Krav om Arbejde. Det var da godt at have sikret sig en Medhjælp. Det samme havde hans Fader gjort ved Høstens Tid 1763.

Kirkebogen omtaler denne Begivenhed og anfører som Forlovere: Amdj Jensen, Vellev — Mikkel Andersen, Enslev.

Hjemmet paa Frisbak.

Før vi gaar videre, vil vi omtale den Forandring, der skete, da Byens Jorder blev udskiftet. For Vellevs Vedkommende foregik den betydningsfulde Begivenhed i Aarene 1790—1800.

Det var en afgørende Forandring i Fæstebøndernes daglige Livsførelse. Det gav den enkelte langt mere Selvstændighed, saa at sige frie Hænder med Hensyn til Jordens Drift, og det medførte betydelig Fremgang i Jordens Behandling. De var nu frigjort for Fællesskabets mange Bestemmelser, og den enkelte kunde nu drive sin Mark efter det, som han ansaa for mest formaalstjenligt.

For Leth-Slægten blev det ogsaa en stor Forandring paa anden Maade. Ved Jordens Udskiftning blev det nødvendigt, at enkelte skulde flytte ud paa Marken, fordi den tillagte Jord laa saa langt ude, at det næsten var en Nødvendighed, at de maatte bo derude. Valget skete som Regel ved Lodtrækning, og den, som saaledes var udtaget, maatte bryde op med sin Familie og drage ud til sin Mark.

Søren Nielsen Leths Hjem var blandt dem, som skulde flytte ud fra Vellev By. Deres nye Hjem fik det kendte Navn Frisbak, som nogle mener var efter Herskabet paa Frisenborg.

I Nærheden af den nybyggede Gaard Frisbak har der været holdt Ting i gamle Dage. Stedet kan endnu paavises gennem den ejendommelige Stensætning, der var betegnende for de ældgamle Retshandlinger.

Gaardens Beliggenhed var i nordlig Retning for Vellev, og der var ca. 20 Minutters Gang til Byen. Det medførte paa flere Maader en betydelig Forandring i den daglige Livsførelse. Under disse Tidens Forhold blev deres Hjem i højere Grad en Verden for sig. Der var megen Jord, men af daarlig Beskaffenhed, og en Del var i høj Grad bakket, saa der krævedes meget Arbejde.

Maren Mikkelsdatter.

Det var i Aaret 1804, at hun var bleven gift med Søren Leth. Hun var født i Enslev 1786. Det var saaledes i en ung Alder, at hun overtog Husførelsen paa Frisbak og blev Moder til den store Børneflokk, som i de kommende Aar voksede op i hendes Hjem.

Hendes Fader var Mikkil Andersen, der var Gdrf. i Enslev. Han var født 1751 og var Søn af Anders Sørensen Hvid, der døde 1799, 85 Aar gl. Anders Hvid var født 1714, og han var en Tvilling. Den anden hed Thomas. Deres Forældre var Søren Andersen Hvid, der 1714 blev gift med Maren Andersdatter.

Mikkil Andersen, Enslev, blev 1773 gift med Else Sørensdatter, der var født 1754. Hun var Datter af Søren Væsel. De overtog hendes Faders Fæstegaard i Enslev.

Hagsholm Fæsteprotocol fortæller, at Søren Pedersen Væsel, Enslev, afstaar sin Fæstegaard paa Grund af Alderdom og Svagheit til Mikkil Andersen, som ægter hans Datter.

Børn: Karen, f. 1773, Enslev Familien I — Kirsten, f. 1775, Hagsholm Familien — Maren, f. 1778, Vellev Familien — Ane, f. 1783, Enslev Familien II.

Deres Moder, Else Sørensdatter, dør allerede 1786, 32 Aar. Et Skifte viser os Hjemmets Tilstand, men det omtales senere under Mikkil Andersen. Han maa aabenbart have savnet sin gode og trofaste Medhjælper, da han kort Tid efter gifter sig med sin Husholderske Ane Christensdatter. Hun var født i Enslev. Hennes Fader var Christen Pedersen, og Moderen hed Ane Jakobsdatter, og hun var hans anden Hustru.

Nu var Ane Christensdatter flyttet ind for at overtage Hjemmets Ledelse og være i Moders Sted for de 4 Børn. Efter Tidens

Forhold var Hjemmet nogenlunde stillet, men det var dog en betydelig Opgave, hun nu skulde løse.

I Mikkel Andersens 2. Ægteskab var der følgende Børn: Maren, f. $26/11$ 1786 — Else, f. 1802.

Vi søger nu tilbage til de, som 1804 fik deres Hjem paa Frisbak for at betragte lidt af deres Livsførelse og den betydelige Børneflokk, der i de kommende Aar skulde præge deres Hjemliv.

Den førstefødte var min Mor-Mor, Bodil, f. 1805, g. 1827 med Gdrf. Jens Pedersen, Enslev — Ane Kirstine, f. 1807, g. 1826 m. Gdrf. Chr. Pedersen Tvilling, Enslev — Kirsten, f. 1810, g. 1829 m. Gdrf. Chr. Pedersen Rohde, Vellev — Ane, f. 1812, g. 1831 m. Gdrf. Anders Mikkelsen, Vellev Nedergaard — Else, f. 1814, g. 1831 m. Gdrf. Jens Ankersen, Vellev — Ane Marie, f. 1816, g. 1847 m. Gdrf. Peder Nielsen, Vellev Mosegaard — Niels, f. 1818, g. 1. G. m. Ane Kirstine Mortensdatter, 2. G. m. Maren Nielsdatter — Mikkel, f. 1821, g. m. Enke Gertrud Johanne Larsdatter, Hesselbjerg — Mads, f. 1825, g. 1860 m. Ane Marie Andersdatter, Sahl — Karen, f. 1828, dør 1831.

Deres Forældre opnaaede en betydelig Alder. Søren Nielsen Leth dør paa Frisbak 1852, 83 Aar gl. Maren Mikkelsdatter dør 1857, 70 Aar.

Det var saaledes en meget stor Børneflokk, der i Aarenes Løb voksede op paa Frisbak med de vidtstrakte Marker og den magre Jord, men alligevel har det ofte vist sig, at der under ydre ringe Levekaar kunde vokse Livsværdier, som bar mange gode Frugter. Der er megen Sandhed i det gamle Ord, at de fleste Evighedsblomster vokser paa mager Jord.

Vi kan godt forstaa, det kunde ikke være nogen let Opgave for Forældrene paa Frisbak at sørge for den store Børneflokk. Det krævede meget Arbejde for at faa det daglige Brød. Nøjsomhed og Udholdenhed maatte i høj Grad præge og forme deres daglige Tilværelse, og der kunde ikke blive Tale om nogen som helst Velstand under disse Forhold. Der var kun en Slags Rigdom, og det var de mange Børn, der siden drog ud og grundlagde en Række Hjem i den nærmeste Omegn. Der kan saaledes anføres, at de 7 af disse Børn havde deres Hjem i samme Sogn.

Trods alle Vanskeligheder paa det økonomiske Omraade var Frisbak-Hjemmet kendt i stor Udstrækning for sin Hjælp til an-

dre. Det er vanskeligt at forstaa, hvorledes det kunde være muligt. Efter almindelig Beregning kunde der ikke blive noget tilovers, saa der var noget at give til andre, men vi kan vel sige, at de har haft det rette Sindelag, og saa voksede Mulighederne frem til at hjælpe i en Udstrækning, som vi ikke ret kan forstaa. Det er en Kendsgerning, at Folk i stort Tal kom til Frisbak og fik Hjælp paa mange Maader.

Det er saadant, der kan lignes ved Evighedsblomster paa den magre Jord, og de kan fremdeles skyde nye, friske Skud hos de kommende Slægter. Der kan ikke være Tvivl om, at saadant er sket hos Børnene, som senere drog ud fra Frisbak og fik deres eget Hjem. Det hører til det værdifulde Arvegods, der bevarer sin Værdi gennem skiftende Tider og Slægter.

Det daglige Liv paa Frisbak var præget af meget omfattende Arbejde. De mange Børn skulde have baade Føde og Klæder. Det stillede betydelige Opgaver særlig for Moderens Vedkommende. Hun skulde sørge for Madens Tilberedning og videre lave det nødvendige Tøj til Klæder. I de Tider kunde de ikke købe det hele færdigt som i vore Dage, men det maatte fremstilles i Hjemmet ved Haandarbejde.

Men selv om disse Børn ikke var saa pragtfuldt paaklædt eller udstyret, som de er i vore Dage, saa har det alligevel været et herligt Syn at se den store Børneflokk løbe omkring i deres hjemmelavede, pragtløse Tøj og lege med deres grovt formede Legetøj; men naar deres Fantasi løftede det op, fik det et lyst, gyldent Skær over sig, og saa blev de smaa Ejendele dog til en Rigdomskilde i deres Sind. Det kunde da fremkalde en Glæde saa ren og umiddelbar, at den kunde lyse for dem i deres senere Liv.

Der har naturligvis været skiftende Strømninger i det Hjem. Det er dybest set tilsvarende Længsler, der strømmer i Menneskers Sind, men Forskellen kommer gennem de Midler, som vælges og bruges for at naa sine Længslers Maal. Udtryk og Livsformer kan i høj Grad være skiftende, alt efter Tider og Livsførelse, men Sjælens dybeste Trang til Lykke er altid den samme.

Børnene paa Frisbak har haft deres Oplevelser, og til disse har hørt dette, naar der kom en ny Søster eller Broder. I den store Familie var det nødvendigt at give Afkald paa mange Ønsker, som ikke kunde opfyldes, men det er et betydeligt Gode,

naar det læres i rette Tid. Det giver en Indstilling, der har Betydning og Værdi senere i Livet, da der er saa mange Ønsker og Begæringer, som ikke kan opfyldes.

Det har da sin store Betydning, om Børn i en tidlig Alder kan lære, at de ikke skal være fordringsfulde. Det er dybest set Egenkærlighed, og den hører ikke til de gode eller smukke Blomster i nogen som helst Livsalder, og den spærrer Vejen for den dybeste Glæde og Taknemlighed.

Naar Hjemmet paa Frisbak var præget af hjælpende Godhed over for andre, saa har den ogsaa været fremme i det daglige Samliv. Det blev gode Sædekorn, som bar sine Frugter i Børnenes senere Liv.

De omtalte Forhold førte ogsaa til, at Taknemligheden meget tidligt fik en fremtrædende Plads i deres Sind. Den hører ret nøje sammen med det at give Afkald. Naar det er lært, saa er Betingelserne til Stede for, at de kan glæde sig, selv naar de modtager lidet. Taknemligheden har en vidunderlig Evne til at fylde og glæde et Menneske i stigende Maal.

Naar saadant lægges i Børnenes Sind, saa kan det senere vokse op til et Træ med en løvrig Krone, som giver Ly og Læ under Livets Stormvejr. Har vi fundet noget saadant i vor Slægt, saa er der Grund til at tro, at det har en vis Forbindelse med Livet paa Frisbak. Den vidtforgrene Slægt bør da sende det gamle Hjem paa Frisbak en taknemlig Tanke.

To Hovedlinjer samles.

De to Slægtslinjer Enevoldsen paa Mor-Fars Side og Leth paa Mor-Mors Side samles til en Linje, da Bodil Sørensdatte fra Frisbak troloves med Jens Pedersen i Enslev den 6. Oktober 1826, gift 6. Januar 1827.

I Aaret 1818 havde Jens Pedersen faaet Barndomshjemmet i Fæste efter førømtalte Fæstebrev.

Med dette Brev havde Jens Pedersen nu faaet Ret til at bo og arbejde, hvor han var født.

Efter sit Giftermaal begyndte den lange Arbejdsdag, der rummede mange Opgaver for at naa deres Maal: et godt Hjem, hvor

deres Børn kunde vokse op til gode og dygtige Mennesker, der senere kunde fylde deres Plads ude i Livet. Det maa siges, at de var hinanden trofaste og udholdende i det Samarbejde.

Igennem en Overenskomst eller Deling var det afgjort, hvad hans Søskende skulde have fra deres Barndomshjem. Der henvises senere til denne, men det har ikke været muligt at finde nærmere om dens Indhold. Det ser ud til, at de først har modtaget deres Arv noget senere. I hvert Fald blev Kvittering først givet og fremlagt ved Moderens Død 1837. Det er ret nærliggende, at der er gaaet nogen Tid, inden de fik deres Arvedel. Tiderne var meget daarlige, saa det var ikke let at faa noget til at betale Arv med. Men der har sikkert været fuld Tillid til, at Jens Pedersen nok skulde sørge for, at de fik den Del, som de var bleven enige om. En saadan Tillid fortjente han i fuld Maal. Det var ganske utænkeligt, at han vilde beholde noget af det, der var lovet hans Brødre. Han var fuldt ud troværdig og havde en fremtrædende levende Ansvarsfølelse, saa det, der blev betroet ham, var i gode Hænder.

Den oprettede Kontrakt er paategnet med Kvittering 1836, Aaret før Moderens Død. Det har muligvis haft Forbindelse med, at Moderen har været syg, og at de har været samlet i den Anledning, fordi der var Udsigt til, at Døden kunde være nær. Kontrakten er da bleven paategnet, for at alt kunde være i Orden, om Moderen gik bort. Det var, som den nedgaaende Sol lyste Forstaaelse, Enighed og Kærlighed over de forsamlede Børn. Deres Hjem skulde ikke forstyrres ved Skifterettens Komme og Undersøgelse. Moderen døde dog først i det følgende Aar 1837, og hun førtes til Hvile ved Siden af sin Mand Peder Enevoldsen paa Vellev Kirkegaard, hvor saa mange af Slægten hviler efter deres lange Arbejdsdag.

Det var kun et lille Hjem, som Bodil Sørensdatter drog ind til. Alt maatte tages i Betragtning for at klare Vanskelighederne, der mange Gange var meget store. Hun kom med Haab og Forventninger, men hun forstod meget vel, at de maatte virkeliggøres gennem strengt Arbejde. Jens Pedersen havde samme Arbejdsindstilling og tillige en udholdende Vilje, der var rettet imod, at Vanskelighederne skulde overvindes, for at de kunde bevare Fædrenes Hjem for dem selv og deres Børn.

Det samme Arbejdssyn forenet med en dyb og ægte Forstaaelse af et Hjems Betydning tog deres Børn med, da de senere rejste ud fra deres Barndomshjem i Enslev. Det vil blive omtalt i en anden Forbindelse og Sammenhæng.

Bodil Sørensdatter var opkaldt efter sin Farmor. Det var i fuld Overensstemmelse med Slægtens Sæd og Skik. Det er stadig de samme Navne, der skifter og kommer igen i stor Udstrækning. Det er som ydre Kendetegn paa Slægtsfølelse og Sammenhold.

Vi følger nu deres Børns Fødsel og Barnedaab. Det sidstnævnte vidner ogsaa om Slægtsforbindelse. Det viser sig ved det, at deres Familie var samlet i betydelig Udstrækning, naar Børnene skulde i Kirke for at døbes. Peder Jensen, f. $\frac{2}{3}$ 1829 — Søren Jensen, f. $\frac{23}{3}$ 1833 — Karen Jensen, f. $\frac{30}{1}$ 1835 — Jørgen Jensen, f. $\frac{30}{3}$ 1838, dør som Barn — Maren Jensen, f. $\frac{11}{5}$ 1840 — Ane Jensen, f. $\frac{18}{4}$ 1844.

Hjemmet i Enslev var en mindre Ejendom. Den omtales som jordløs i de saakaldte Jordebøger og siden i Hartkornsfortegnelsen 1790. I ældre Tid var der kun Brugsret til en Del af Jorden, men den blev dog senere vurderet til Hartkorn.

Efter at der var gaaet en Række af Aar, nærmede Tiden sig, da der blev Mulighed for en ny Besiddelsesform, nemlig den at blive Ejer af Fæstegaardene. Frisenborg solgte sit Fæstegods med enkelte Undtagelser i Aarene 1850—60, og det foregik som Regel for hele Byens Vedkommende samme Aar. Det skete for Enslev By 1856. Købekontrakt og Skøde er bevaret gennem Tinglæsning for det lille Hjem i Enslev, og Indholdet skal omtales nærmere, da det gælder Slægtens Hjem.

Købekontrakten omtaler Købesummen, der var 1000 Rigsdaler, hvoraf de 300 skulde betales kontant. Resten, 700 Rd., blev ordnet ved, at der blev udstedt en Obligation til Lehneth. De første 7 Aar skulde der kun svares halv Rente 2 %. Ved Ejerskifte skulde der dog svares fuld Rente 4 %. Obligationen var uopsigelig fra Lehnets Side i 30 Aar. Videre skulde Køberen svare alle Udgifter, som var eller blev paalagt.

Den ene Sjettedel af Bankheftelsen var indfriet. Det øvrige skulde Køberen overtage. Den Ret, han havde haft som Fæster til Græsning og Engslet i Grevskabets Skove, blev ophævet. Vi-

dere forbeholdt Lehnet sig de »Skovhoveder« og enkelte Træer, der var paa Ejendommen. De skulde fjernes i Løbet af 5 Aar. Opholdskontrakter o. l. skulde fremdeles hvile paa Ejendommen.

I Henhold til denne Kontrakt blev der udstedt Skøde den 21. December 1855. Den tinglæses 10. Juni 1856. Den udtaler, at Købesummen er berigtiget.

Den omtalte Bankheftelse var bleven paalagt alle Landets Ejendomme 1818. Det var en Forpligtelse, der gik forud for alle andre Udgifter, og den bestod af Ret til 6 % af Ejendommens Værdi. Denne Heftelse havde til Formaal at sikre Nationalbankens Seddeludstedelse. Nogle Aar senere overtog Staten Forrentningen af de fem Sjettedele, og der blev da kun en Sjettedel tilbage til Fæsteren eller Ejeren at betale. Det er denne Sjettedel, som Jens Pedersen har betalt eller indfriet. Der var mange, som ikke fik det gjort, og Bankheftelsen vedblev da at følge med i de skiftende Skøder til Forundring for mange, som ikke vidste, hvad den var eller betød.

Den yngste af Jens Pedersens Børn var min Moder, Ane Jensen, f. 18. April 1844, gift 24. Oktober 1871 med Fader, Anders Sørensen, Gulev. Vi gaar nu over til at omtale Faders Slægt saa langt tilbage, som det har været muligt at finde den i Sammenhæng.

Far-Fars Slægt.

Jens Sørensen Bach, Houlberg.

Det ældste Hjem, jeg kan finde i min Faders Slægt, er Jens Sørensen Bach, som er barnefødt i Enslev. Han var bosiddende i denne By, da hans Søn Søren blev født i Aaret 1686.

Efter nogle Aars Forløb rejser han bort fra sine Fædres By, og i Aaret 1695 fæster han en Fjerdedel af en Partgaard i Houlberg. Dette Fæste fornyes eller stadfæstes 1719. Meget taler for, at det var en af de saakaldte »øde Gaarde«, hvor Jens Bach fik sit fremtidige Hjem. Disse Gaarde var i en saa daarlig Tilstand med yderst ringe Erhvervs-Muligheder, at den Tids Bønder var meget betænkelige ved at overtage en saadan i Fæste. Det skete kun, naar de ikke kunde finde bedre Arbejdsmark. Der kunde ikke være Haab om lyse Kaar, naar de overtog en forsømt og forfalden Gaard. Som Regel blev de fritaget for den almindelige Indfæstningsafgift. Det havde sin Betydning, men det kunde dog ikke opveje, hvad den forsømte øde Gaard krævede af Arbejde.

Jens Bach var opvokset under fattige Livskaar, og det medførte, at Nøjsomhed var en tvingende Nødvendighed. Det prægede Barndomshjemmet og Ungdomsaarene. Det gav ham den Livsindstilling, der maatte til, naar han skulde have en Fjerdepart af en øde Gaard i Fæste. I økonomisk Henseende maatte han da være indstillet paa, at Fremtiden krævede meget Arbejde for at vinde det daglige Brød. Fæstet 1695 er ikke omtalt nærmere, da Fæsteprotokollen først kom 1719. Han fæster kun en Fjerdedel af Gaarden, og det maa nærmest være, fordi det var haabløst at overtage og forpligte sig til at drive hele den forsømte Gaard.

Han bliver ansat som Skovfoged og skulde værne og vogte Skovens Træer, saa ingen skulde tage disse uden det fastsatte Vederlag. For dette Arbejde har Jens Bach sikkert faaet en lille

Indtægt enten i Form af rede Penge eller nærmest en Fritagelse for at betale nogen aarlig Fæsteafgift.

Hans Børn kendes ikke nærmere, da de gamle Kirkebøger for Houlberg er brændt, men der er Grund til at antage, at der er født adskillige i Houlberg. Deres Barneaar har været saaledes, at de tidligt maatte lære at arbejde og give Afkald paa mange af deres barnlige Ønsker. Det giver i mange Tilfælde Arbejdsvilje og en fremtrædende Evne til at klare sig selv. Dertil kommer ret ofte en betydelig Taknemlighed mod det lille Hjem, der har givet dem Ly i Barneaarene, og for den Omsorg, som Forældrene trods al Fattigdom dog havde for deres Børn. Det kom ofte frem, naar Børnene havde faaet deres eget Hjem, og der var Barsedaa. De gamle Bedsteforældre var gerne til Stede, og de blev »kaldt op«. Det vil sige, at Børnebørnene fik deres Navne. I det hele taget var der som Regel en god Forbindelse mellem det gamle og det ny Hjem. Der var en udpræget Slægtsforbindelse, som let kan staa Maal med vore Dages Familiefølelse.

Der kan ikke spores nogen økonomisk Fremgang hos Jens Bach i Houlberg i den Tid, da han boede dér. I Aaret 1724 overgaar Fæstet til Jens Holm, og der er fremdeles kun Tale om en Fjerdepart af Gaarden. Dens Hartkorn var 7 Td. 5 Skp. 3 Fjd. 2³/₄ Alb. I Fæstebrevet staar, at Jens Bach »frakom« Gaarden. Det betyder nærmest, at han ikke længere kunde klare sig. Det er ellers almindeligt, at de gamle Fæstere fratræder paa Grund af »Alderdom og Svaghed«.

Gaardens Tilstand omtales i dette, at Bygningerne er meget forfaldne, saa den nye Fæster bliver fritaget for Indfæstningspenge. Videre faar han det nødvendige Tømmer til at reparere Husene med, og han bliver Skovfoged i Jens Bachs Sted.

Jens Bach er saaledes nærmest rejst fra Fæstegaarden som en fattig Mand. Vi møder ham atter i 1726, da der er Barsedaa hos hans Søn Søren Jensen, der er Smed i Hvorslev. Jens Bach er da »til Huse i Neder Mølle ved Aabro«. Den nævnte Mølle er paa dette Tidspunkt fæstet til Chr. Sørensen. Navnet giver en Mulighed for, at de er Brødre. Møllerne var i den Tid bedre stillet end Bønderne, og det er da nærliggende, at Jens Bach har faaet Husly hos sin Broder.

Derefter tabes hans Spor, og Oplysning om hans Død er for-

svundet med Houlberg Kirkebog. Senere kommer et nyt Navn frem, der har Forbindelse med Jens Bach. I Aaret 1748 dør Ane Baches i Hagenstrup Mølle, og hendes Efterladenskaber omtales meget udførligt af Skifteretten. Det giver et indgaaende Billede af hine Tiders Livsforhold, og det skal derfor omtales nærmere.

Ane »Bakkes« har været gift med Jens Bach. I deres Ægteskab var der ingen Børn, og hendes Arvinger er da hendes Søskende fra Hammershøj og Kvorning. Af Skifterettens Beretninger og Opgørelse fremgaar det, at hun har været en ualmindelig dygtig arbejdende Kone, der har ernæret sig ved sine Hænders Arbejde, efter at hendes Mand Jens Bach var død.

I disse Tider kendte de ikke vor Tids Forsorg for gamle Mennesker, saa de var overladt til at klare sig selv eller leve af »Almisse«. Det er da værd at lægge Mærke til, hvorledes en gammel Kone som Ane »Bakkes« har klaret sig i en fattig Tid, da de fleste Bønder havde stort Besvær med at sørge for deres egen Families Underhold.

Det fremgaar, at hun har ført en omvandrende Tilværelse. Hun døde i Hagenstrup Mølle 67 Aar gl., og hun havde været der i fem Fjerdingaar. Men ellers var hun »til Huse« i Skovgaard i Houlberg.

Hendes Efterladenskaber fandtes 7 forskellige Steder.

1. Jens Olufsen, Houlberg, havde Nøglerne til hendes Gemmer og 30 Mark heglet Hør = 15 Pund.

2. Søren Bondgaard 1 firkantet Bord, 1 trebenet Stol, 1 Ege-Kiste, 1 rødmalet Hængeskab, som hun selv havde Nøglen til.

3. Peder Thomsen Hjuler havde hendes opsparede kontante Penge, som var 7 Rd. 7 Mark. Videre 6 Mark = 3 Pund heglet Hør og en Rok samt enkelte andre Varer.

4. Præsten Michel Lerche 1 Ege-Skab med Puf-Laag.

5. Joen Møller, Hagenstrup Mølle, 1 Seng, men ingen Sengeklæder, og 1 Faar.

6. 1 Faar i Koudal.

7. 1 Faar hos Søren Bonde i Danstrup.

Arvingerne krævede, at der skulde holdes offentlig Auktion, og det skete kort efter. En Del af de solgte Varer vidner om, hvad hun arbejdede med. Det kommer frem, at det særlig var at frembringe Garn, som kunde anvendes til Linned og Klædevarer.

Hun havde de nødvendige Redskaber til Fremstilling af Garn, saaledes maa nævnes 1 Hegl, 1 Uldsaks, 1 Rok. Raastofferne fik hun gennem Faarehold og Hør dyrkning. Det var sikkert i mange Tilfælde en »Andelsforretning«. De, som havde Jord, saaede Hørrer, og hun forarbejdede den til Garn, som hun fik sin Del af. Saaledes klarede de sig, uden at der krævedes Penge, som den Tids Bønder havde saa faa af.

For sit Arbejde har Ane »Bakkes« sikkert faaet Varer som Betaling, og saa tjente hun samtidig den nødvendige Føde. Betalingen i Varer kunde ogsaa være Korn. Derom vidner det, at hun efterlod sig en Pose med 2 Skp. Rug, 1 do. med 3 Skp. Malt. Blandt det efterladte nævnes ogsaa en Tvørsæk. Den var til at lægge over Skulderen saaledes, at Byrden blev delt lige med Halvdelen forud og den anden Halvdel bagud, saa der blev Ligevægt.

Tvørsækken var saaledes bestemt til at fragte fortjente Varer fra det ene til det andet Sted. I flere Tilfælde har hun sikkert tilbyttet sig andre Varer, som hun havde mere Brug for, eller hun har afhændet dem paa den mest formaalstjenlige Maade.

Det rødmalede Ege-Hængeskab, som hun selv havde Nøglen til, blev ikke stillet til Auktion, da det med Arvingernes Godkendelse var givet til hendes Stedsøn Smeden i Hvorslev. Det har sikkert haft en særlig Værdi, nærmest som Familie-Arvegodt. Ved Auktionen købte Søren Smed i Hvorslev 1 Sæk med 3 Skp. Malt.

Ane Bachs har sikkert været velset, naar hun viste sig, derom vidner, at hun kunde have længere Tids Ophold, hvor hun kom frem. De mange Steder, hvor hun havde sit Gods, vidner i samme Retning.

Det fremgaar af Skiftet, at der var flere Fordringer, som nu krævedes betalt efter hendes Død. Jens Hjuler forlangte Betaling for Kisten til hendes Mand. Faarene og Lammene var heller ikke betalt, saa der blev en Del at fradrage i Beløbet, som Auktionen indbragte. Begravelses-Udgifterne var ogsaa ret store. Saaledes kan nævnes 1 Kiste 2 Rd. — 1½ Td. Øl 3 Rd. — Brændevin 4 Rd. — 2½ Pund Tobak 2 M. 13 Sk. — 2½ Dusin Kridtpiber 12 Sk. — Ligprædiken 3 Rd. — Degnen 1 Rd. — Klokkeringning 1 M.

Disse Poster med den følgende Vurdering fortæller ogsaa noget om den Tids Sæder og Skikke. Meget betydeligt er For-

bruget af Drikkevarer, særlig Øl, men ogsaa Tobakken har haft en fremtrædende Plads. Der er brugt et stort Antal Piber. De var fremstillet af Kridt og blev ikke brugt mere end denne ene Gang. Det anførte vidner om, at der har været betydelig med Deltagere ved denne Lejlighed.

Der har været 30 Piber i Brug; dertil maa lægges de, som ikke var rygende. Det hele bliver sikkert et ret stort Tal af mandlige Deltagere. Piberne er ikke brugt af de kvindelige Deltagere, saa de maa regnes som en særlig Gruppe, og deres Tal har sikkert været større end de mandlige. I det hele har det været en ret stor Begravelse med Ane Bachs. Med Hensyn til Varernes Værdi skal kun anføres, at en Ko i de Tider blev vurderet til 6 Rd. Det er tilstrækkeligt til, at vi kan forstaa Størrelsen af de nævnte Udgifter ved Begravelsen.

Vi forlader nu dette Skifte med et Blik paa den Tids Livsforhold. Vi ser da, hvorledes en gammel Kvinde har forsørget sig selv ved sit eget Arbejde. Det var gennem en omvandrende Tilværelse og en vidtspændende Arbejdsmark, saa det krævede baade Energi og Udholdenhed. Men gennem alt dette naaede hun dog sit Maal: at vinde det daglige Brød under den Tids vanskelige og haarde Livskaar, og saaledes skal hun mindes i Slægten.

Søren Jensen, Hvorslev.

Vellev Kirkebog fortæller: 1686 21. S. eft. Tr. Jens Sørensen Bach en Søn til Daab, kaldet Søren, baaret af Peder Rasmussens Hustru. Vidner: Anders Nielsen, Hvorslev, Thomas Pedersen, Las Andersen og Maren Pedersdatter udi Enslev.

Søren Smed er saaledes barnefødt i Enslev, men i Aaret 1695 flytter Faderen Jens Bach til den omtalte forfaldne Fæstegaard i Houlberg. Sønnen Søren lærer Smedehaandværket og bliver senere gift med Kirsten Andersdatter fra Houlberg, hvor hendes Fader var Anders Degn. Den sidste Tilføjelse havde han faaet, fordi han var Degn i Houlberg. Det skete ofte, at Folk fik deres Erhverv eller Stilling tilføjet deres Fornavn som en Slags Kendemærke, at det var den rette Mand.

Senere bliver Søren Jensen Bysmed i Hvorslev gennem en

lang Aarrække. Der var saa megen Jord, at han kunde holde enkelte Køer. Det havde sin store Betydning i Familiens Livsførelse for at faa den nødvendige Mælk til Børnenes Underhold. Men ellers var det Smedens Arme, der skulde tjene det daglige Brød til Familien. Stillingen som Smed var anset, og han blev i Almindelighed regnet for noget mere end de andre Haandværkere. Han skulde fremstille og vedligeholde de Redskaber, der var nødvendig for, at Bonden kunde dyrke sin Jord. Der kan saaledes nævnes Harver, Plove og Vogne. Smeden var en Haandværker, som ikke kunde undværes, saaledes som flere andre, da de ofte selv kunde fremstille, hvad der var Brug for.

I Almindelighed var Smeden ogsaa regnet for en klog Mand, der vidste Raad i mange Vanskeligheder. Han kunde helbrede for en Del Svagheder særlig hos Dyr, men ogsaa hos Mennesker. Som Følge af disse Forhold blev Smeden anset for at være betydelig klogere end de andre af Byens Folk. Smedens Styrke og fysiske Kraft bidrog ogsaa til at give ham en Anseelse og Betydning, der gik langt ud over det almindelige.

I Smedjen blev drøftet den Tids Sager og Spørgsmaal. Folk søgte Raad paa forskellige Omraader, saa det kunde betragtes som Byens Samlingssted. Smedjen var Omsætningssted for Byens Nyheder. Naar der var saadanne, saa blev de gerne fortalt hos Smeden, og derfra gik de atter ud til Byens øvrige Beboere. Smedjen var saaledes i høj Grad Byens Samlingssted, og vi kan godt sige, at den var Tidens og Byens »Raadhus«. Det var ganske vist ikke saa pragtfuld bygget som vor Tids Raadhuse, men der blev ofte taget Bestemmelser, som var mindst lige saa betydningsfulde for Byens Samfundsliv.

I første Ægteskab med Kirsten Andersdatter var der to Børn, nemlig Anders, som vi senere hører om, og en Datter Kirsten. Søren Smeds Hustru Kirsten dør 1721, 41 Aar gl. Han gifter sig efter Tidens Sædvane igen efter kort Tids Forløb med Mette Christensdatter Paaske fra Hvorslev, og der fødtes en stor Børneflokk, 12 ialt, 5 Sønner, 7 Døtre. Mette Christensdatter dør 1745, og der holdes nu Skifte:

Skifteforretning efter afgangne Mette Christensdatter Søren Smeds Hustru i Hvorslev, hvilket hidtil er forglemt at indføre.

Anno 1745 d. 10. Marts indfandt sig paa det høje og naadige Herskabs

til Frisenborg og Rettens Vegne jeg underskrevne Søren Birch fra Hagsholm udi Grevskabet Frisenborg tillige med tiltagne tvende Vidner og Vurderingsmænd Ole Christensen og Lars Nielsen af Hvorslev udi Søren Smeds Hus og Stervboet i Hvorslev for at holde Registrering og Vurdering samt endelig Skifte og Deling at befordre efter Søren Smeds afdøde Hustru Mette Christensdatter mellem Enkemanden Søren Smed og hans med den salig Kone avlede Børn. Der var 1 Søn Peder Sørensen — 1 dito Jens Sørensen — 1 Datter Maren Sørensdatter — 1 dito Kirsten — 1 dito Maren — 1 dito Zidsel — og en dito Ane Sørensdatter.

Hvor da var til Stede Enkemanden Søren Smed og paa Børnenes Vegne, som alle var smaa og umyndige, Niels Ipsen, Hvorslev, som har deres Mor-Moder til Ægte, og efter at Kalkulation og nøje Overlæg over Stervboets Indtægt og Besværing var gjorte og blev saaledes affattet.

- 1) Svarer Enkemanden Søren Smed al Gæld og Besværing, som hefter paa Boet.
- 2) Betaler han udi i mødrene Arv til sine Børn hver Dreng 2 Rd., hver Pige 1 Rd.

Hvilke 9 Rigsdaler i Stervboet bliver staaende, til Børnene bliver myndige, og hver sin Del kan annamme, og forsyner Faderen dem indtil den Tid med nødtørftige Klæder og Føde, kristelig og skikkelig Optugtelse, saa betaler Enkemanden dette Skiftes Bekostning uden nogen Afgang for Børnene.

Hvorpaa denne Forretning blev sluttet og tilendebragt.

Søren Smed. Paa Børnenes Vegne: *Niels Ipsen.*

Som overværende Vitterlighedsmand:

Ole (O C S) Christensen. *Lars (L N S) Nielsen.*

Dette Skifte fortæller en Del om Hjemmets økonomiske Forhold. Der er ganske vist ikke Tale om nogen Velstand, men der bliver dog en lille Arv til Børnene. I de Tider var der ellers mange Hjem, hvor der slet intet blev. Boets Ejendele er ikke omtalt, men Smedens Tilbud om Arv er nærmest rigelig i Forhold til de tilstedeværende Værdier. I Ekstra-Skatteligningen 1743 betegnes Søren Smeds økonomiske Tilstand som »slet«, saa den udlovede Arv hviler for en Del paa Fremtidsforventninger og paa Smede-Haandværkets Betydning.

Efter Mette Christensdatters Død 1745 gifter Søren Smed sig igen med Ane Kirstine Christensdatter, og i 1747 døbes deres Barn Maren.

Søren Smed var nu kommen langt op i Aarene, og Kræfterne var i Aftagende. Men det var et langt Livs Smedearbejde, han havde udført i Hvorslev. I denne By havde han arbejdet i mindst

50 Aar, saa vi forstaar, at han var velkendt baade af gamle og unge. De sidste var saa at sige vokset op under hans Hammer-slag. I hvert Fald kendte alle den gamle Smed, som paa saa mange Maader var vævet ind i deres Forestillinger og Oplevelser. Søren Smed døde 1761 75 Aar gl.

Anders Sørensen, Gerning.

Navnet Anders møder vi første Gang i Hvorslev Kirkebog, som fortæller:

1711 (havde) Søren Smed af Hvorslev en Søn til Daab nævnet Anders. (Han blev) baaret af Anders Degns Hustru Anna Andersdatter i Houlberg. Faddere: Niels Fisker, Anders Nielsen, Hvorslev, Jørgen Andersen, Barnets Morbroder af Houlberg, Jens Bach, Houlberg.

Denne Barnedaab er præget af Familiefølelse. Slægten kommer fra Houlberg i betydelig Udstrækning for at være med ved denne Kirke-Handling. Navnet Anders tilføres nu Søren Smeds Slægt, og det skifter regelmæssig i Hovedlinjen med Søren lige til vore Dage. Det kommer fra Kirsten Andersdatters Fader, som er den omtalte Anders Degn i Houlberg.

Anders er tidligt bleven Faderens Medhjælper og har af denne lært Smede-Haandværket. Eftersom Aarene gik kom den Tid, da Anders skulde have sin selvstændige Arbejdsplads, hvor han kunde bygge sit eget Hjem. Den første Begyndelse skete, da han den 9. Novb. 23. S. eft. Trinit. 1737 giftede sig med Maren Thomasdatter, som sikkert var fra Nabobyen Danstrup.

Efter sit Giftermaal blev Anders Sørensen Smed i Gerning, og nu kom der en Række strenge Aar med meget fattige Livskaar. Det fremgaar af Ekstra-Skatten 1743, der omtaler, at Anders Smed hører til de fattige Folk, som arbejder for Bønderne, og at han lever i stor Fattigdom. Det er saaledes dobbelt betonet og viser, hvorledes han maatte kæmpe og arbejde for at faa det allernødvendigste til Familiens Underhold. Det er da givet, at Familien ofte maatte savne adskilligt for at komme igennem. Der maatte spares overalt, og vi forstaar slet ikke, at der kunde være Livsmuligheder med saa lidet, som de maatte leve for.

Men snart skulde Familien blive forøget paa en ret sjælden Maade. I Aaret 1739 blev hans Tvillingsønner døbt Søren og Thomas. Kort efter holdt Sorgen sit Indtog i Hjemmet, da den ene af Tvillingerne, Thomas, døde, kun 3 Uger gammel. I de kommende Aar fødtes følgende Børn: 1741 døbes Thomas — 1743 Maren — 1745 Ane — 1747 Karen — 1752 Else.

Børnene blev voksne med Undtagelse af Thomas, der døde som lille. Det blev saaledes en betydelig Børneflokk, der voksede op i det fattige Hjem, der skulde bevares ved Arbejde fra Smedens kraftige Arme. Men det stillede ogsaa store Krav til hans Hustru at forvalte de smaa Pengemidler, der kunde være til Raadighed. Videre skulde hun sørge for det nødvendige Tøj. Det skulde hun tilvirke ved eget Arbejde. Den Tids Klima krævede mindst lige saa meget som i vore Dage. Der er forskellige Vidnesbyrd, som taler om, at Vintertiden kunde være særlig kold.

Aarene gik, og hans Fader Søren Smed begyndte at blive gammel, saa han ikke længere kunde klare Smedepladsen. Han havde ganske vist flere Sønner, men de var nærmest allerede i Virksomhed paa andre Egne. I hvert Fald skulde han have Hjælp og Afløsning, og Sønnen Anders flytter i 1759 fra Gerning til Hvorslev. Det har været anset for en Smedeplads med bedre Livsmuligheder. Der var tillagt Smedepladsen Jord, som kunde dyrkes, saa der kunde holdes Køer.

Bymændene ejede Huset, og det havde Smeden Lov til at bruge, uden at betale noget i Leje. Jorden blev pløjet og dyrket af Bymændene ogsaa uden Betaling. Det bidrog til at forbedre Stillingen som Bysmed. Efter Tidens Forhold var Smedepladsen i Hvorslev anset for at være ret god, og det forklarer, at Anders Sørensen Smed flytter til Hvorslev.

I de sidste Aar, han boede i Gerning, kan der spores nogen Fremgang i hans Stilling, men endnu ikke saa meget, at nogle smaa Laan kunde betales. Efter Faderens Død gik der endnu nogle Aar, saa at de to Ægtefæller fremdeles kunde hjælpe hinanden og glæde sig over, at Fattigdommen ikke længere var saa truende for det fælles Hjem.

Men efter faa Aars forenet Arbejde i Hvorslev dør hans Hustru, Maren Thomasdatter, i Slutningen af Aaret 1767, kun 55 Aar gl. Den haarde Strid for Hjemmet og Børnene har sikkert taget haardt paa hendes Kræfter. Kort Tid efter holdes Skifte.

Vi følger nu denne Forretning, der giver forskellige Oplysninger om Hjemmets Tilstand.

Anno 1767 d. 28. September indfandt sig i Hvorslev Sogn og By paa det højgrevelige Herskabs Vegne som Skifteforvalter Forvalteren fra Hagsholm Gods Niels Bagge fra Frisendal med tiltagne 2 Vidner og Vurderingsmænd Christen Rohde og Jens Hansen af Amstrup udi Stervboet hos Anders Sørensen Smed for at holde lovlig Skifte og Deling efter hans afdøde Hustru Maren Thomasdatter.

Imellem Enkemanden og hans med den salig Kone udi Ægteskabet sammenavlede Børn, som var en Søn Søren 28 Aar — Maren 23 — Anna 21 — Karen 20 — Else 15, for hvilke 4 Døttre blev indskrevet som Formynder deres Fader Anders Sørensen og som Tilsynsværge Niels Sørensen af Gerning.

Paa Birkedommer Groths Vegne udi hans lovlige Forfald Christen Kondrup fra Frisendal, hvor derudi ovenmeldte tilstedeværendes Overværelse med Registrering og Vurdering passerende som følger. (Der omtales saa en Række Genstande. Smederedskaberne blev vurderet til 10 Rd. Besætningen var efter Tidens Forhold ret betydelig; der var bl. a. 3 Køer, 8 Faar, 5 Lam, 5 Grise og 4 Bistader. Som Indtægt blev det hele vurderet til 59 Rd. 5 M. 7 Sk.)

Derefter bliver Udgifterne udregnet, og det viser sig, at der er Gæld til forskellige. Foruden dette saa nævnes Udgifterne til Begravelse og Omkostninger ved Skiftet. Naar det fradrages, saa bliver der til Deling 16 Rd. 1 M. 4 Sk. Enkemanden faar Halvdelen og Sønnen Søren dobbelt saa meget som en Datter.

Sønnens Arv skal staa, til han forlanger den. Døttrene til de kommer i Mands Værge.

Hvilket Børnene tillagte var Børnene hos Faderen under Tilsynsværgens Tilsyn, og Arven bliver staaende, indtil Sønnen, som er myndig, den forlanger og Døttrene kommer i Mands Værge.

Desuden blev Enkemanden tilholdt at udholde Stervboets Kreditorer være ansvarlig til Skiftets Bekostning og for iøvrigt at holde Skifteforvalteren for dette Skifte med, hvad deraf er afhængig i alle Maader Anger og Kravelæs, hvilket han ialt belovede, og da ingen videre mod dette Skifte havde noget at erindre samme i al Kærlighed sluttet og tilendebragt, som med vore Hænders Underskrift bekræftes.

; Datum Stervboets ut supra.

Som Skifteforvalter: *N. H. Bagge.*

Paa Birkedommerens Vegne: *C. Kondrup.*

Enkemanden: *Anders Sørensen Smed.*

Tilsynsværge for de 4 Døttre: *Niels Sørensen.*

Som Vidner og Vurderingsmænd: *Chr. Rohde og Jens Hansen.*

Skiftet viser Fremgang i økonomisk Henseende, naar det sammenlignes med Forholdene eller Tilstanden i Gerning. Særlig maa fremhæves, at de har 3 Køer, medens de slet ikke havde nogen i Gerning.

Betragter vi det lille Hjem nærmere efter anførte Skifte, saa ser vi, at der kun var en Stue, og den har været lille. Huset tilhørte nemlig Bymændene, og de havde ikke store Bekvemmeligheder i deres eget Hjem, og Smedehuset havde heller ingen ud over dette, at der var Husly.

Der var kun ganske lidt Indbo i den ene Stue, men vi forstaaer dog slet ikke, hvorledes der kunde være Plads til Husets Beboere i samme Stue. Den rummede, hvad vi kalder for Dagligstue og Sovekammer. Der var ingen andre Steder, hvor Familien kunde være, naar de kom i Besøg, og de maatte da dele Pladsen med hinanden, saa godt det lod sig gøre. I denne Stue sov Familiens Medlemmer, dér spiste de deres enkle og tarvelige Mad. I samme Stue blev der arbejdet for Hjemmets Forsyning paa forskellige Omraader. I dette Arbejde maa særlig fremhæves Tilvirken af de nødvendige Klæder.

I Huset var der et andet Rum, som kaldtes for Bryggerset. I dette havde de forskellige Genstande, som blev brugt i den Tids selvforsynende Hjem, deres Plads. Der blev saaledes en meget lille Arbejdsplads, som vi slet ikke kan tænke os eller forstaa, men den Tids Mennesker havde ikke vor Tids vidtgaaende Fordringer, og Nøjsomhed havde en stor, udpræget Plads i deres Tilværelse. Det forklarer i nogen Maade, at det var muligt at leve et Hjemliv under de trange Forhold og strenge Livskaar.

I Tilslutning til den lille Beboelse maatte der være Plads til Husdyrene. Som Regel stod de i Nærheden af Familiens øvrige Opholdssted. De var i høj Grad medvirkende til at skaffe Føde og Klæder til Familiens Medlemmer, og de behandlede derfor med stor Omhu. Ernæringen var mangelfuld, særlig om Vinteren, men der var ingen Mulighed for en bedre. Der var saaledes trange Kaar for baade Folk og Fæ, men alligevel var der som Regel et godt Forhold, og Folk var gode ved deres Husdyr, saa gode, som Forholdene tillod, og de tiltalte dem med venlige Ord. Skulde de skilles af den ene eller anden Grund, saa skete det ofte gennem en rørende Afsked med Taarer i Øjnene.

Trods de smaa og indskrænkede Husrum og Livsforhold, saa vidnede Hjemmets Tilstand alligevel om betydelig Fremgang, sammenlignet med den Tid, da de begyndte i Gerning. Der kan ikke være Tvivl om, at Fremgangen havde sin Aarsag i strengt Arbejde og Nøjsomhed. Et vist Sammenhold har ogsaa præget Familien. Det ses bl. a. af dette, at Sønnen Søren Andersen har laant sin Fader 7 Rigsdaler af sine sammensparede Penge. Han har sikkert forstaaet, hvad han skyldte sine Forældres Arbejde, og derfor vilde han gerne hjælpe dem til lettere Livskaar.

Anders og hans Hustru Maren har sikkert været hinandens gode Medhjælpere, og de har kunnet glæde sig over, at deres Kaar var bleven bedre og lysere. Samtidig var Børnene vokset til, og de kunde haabe paa deres Fremtid.

Han syntes ikke, at han kunde være alene, og giftede sig med Kirsten Marie Christensdatter. I dette Ægteskab fødtes Sønnen Jørgen. Men deres Samliv blev ikke langt, og i Aaret 1772 døde Anders Sørensen Smed, 61 Aar gl.

Saa kommer Skifteretten igen, og vi følger den til Hjemmet i Hvorslev for at se, hvorledes det ser ud i det lille Hjem, som vi før har dvælet ved.

5. December 1772 Skifte efter afgangne Anders Sørensen Smed i Hvorslev begyndt 5. December 1772 og sluttet 3. April 1773.

Anno 1772 den 5. December indfandt sig udi Hvorslev By og Sogn paa Hagsholm Gods Forvalteren for Hagsholm Faurskov og Collerup Godser Niels Saaby fra Smorum som Skifteforvalter paa det højgrevelige Herskabs Vegne hos Husmanden Anders Sørensen Smed for at regestrere og vurdere Stervboet til paafølgende Skifte og Deling imellem Enken Kirsten Kristensdatter og hans saavel med sin forrige Hustru Maren Thomasdatter som med den efterlevende sammenavlede og ligeværende Børn, som var:

- I. 1 Søn, Søren Andersen, tjenende i Anneksgaarden i Gerning.
- 1 Datter, Maren Andersdatter, gift med Jens Jørgensen Bødker her i Byen.
- 1 do., Ane Andersdatter, tjenende Fru Gehejmerinde Desmercieres i København.
- 1 do., Karen Andersdatter, tjenende Jens Madsen i Amstrup.
- 1 do., Else Andersdatter, vides ikke, hvor er.
- II. 1 Søn, Jørgen Andersen, hjemme hos Moderen, 4 Aar gammel.

Ved Forretningen var til Stede paa Enkens som Laugværge Christen Poulsen Gaardmand her i Byen og paa samtlige Medarbejderes Vegne Sønnen Søren Andersen fra Hvorslev samt som Vidner og Vurderings-

mænd Kristen Rohde og Rasmus Mikkelsen, Gaardmænd her i Byen. Paa Rettens Vegne udi Birkedommer Groths Fraværelse Rasmus Stougaard fra Smorum. I hans Overværelse passerede som følger: (Der nævnes en Række Genstande og deres Værdi. Det hele vurderes til 48 Rd. „ M. 12 Sk.)

Der er betydelig Gæld fordelt paa en Række Navne. Børnene har ikke faaet deres mødrene Arv, 8 Rd. Det viser sig, at Udgifterne overstiger det, som regnes til Indtægt. Der skrives:

Følgelig kan intet blive at arve, og da Enken med Laugværgen erklærede, at de paa ingen Maade vidste at tilfredsstille foranstaaende Kreditorer uden det specificerede, bliver (det) stillet til offentlig Auktion, saa blev saadan af Skifteforvalteren paa det højgrevelige Herskabs Vegne approberet, og dernæst bliver samme Auktions Holdelse herved bestemt til førstkomende Fredag, som er den 11. December. Imidlertid henhører dette uden Opsættelse, og det passerede med Hænders Underskrift bekræftet. Actum ut supra. Paa det højgrevelige Herskabs Vegne udi Birkedommer Groths Fraværelse *Rasmus Stougaard. N. Saaby.*

Som Enkens Laugværgen *Christen Povlsen.*

Aar 1773 d. 3. April indfandt sig atter i Hvorslev By paa det højgrevelige Herskabs Vegne som Skifteforvalter Fuldmægtigen Niels Saaby fra Smorum for at afslutte Skiftet efter afgangne Anders Sørensen Smed.

Enken med Laugværgen Christen Povlsen. De myndige Arvinger, Søren Andersen fra Gerning og Jens Jensen paa sin Hustru Maren Andersdatters Vegne og paa sine umyndiges (Sødskenes) Vegne som Formyndere bemeldte Søren Andersen fra Gerning.

Paa Rettens Vegne og i Hr. Birkedommer Groths anmeldte Forfald mødte Søren Nielsen, Hvorslevgaard, og som Vidner var nærværende Christen Rohde og Rasmus Mikkelsen, begge af Hvorslev. Af Skifteforvalteren blev tilkendegivet, at der ved offentlig Auktion var saa meget af Boets Tilgodehavende gjort i Penge, at enhver af Chreditorerne var fornøjet for deres Tilgodehavende.

De i Boet indestaaende Børnpenge var og ved denne Lejlighed udbragt af Boet, og de to umyndige Arvinger deres Andel betalt efter deres Udgang og her i Skiftetrevet anførende Afkald, men de 3 umyndige Pigers Arvepart lovede Skifteforvalteren at anføre i det højgrevelige Herskab som Overformynder deres Casse for deraf at nyde Rente, indtil de bliver ved Giftermaal forsørgede, da den til dem bliver udbetalt.

Og som der ej ved dette Skifte kan tilfalde Arvingerne nogen Arvepart er samme, da saaledes med samtlige Arvinger og Formynders Cornens i al Venlighed sluttet og tilendebragt, som med vore Underskrifter bekræftes.

Hvorslev d. 3. April 1773.

N. Saaby. Som Laugværgen: Christen Povlsen.

Denne Skifteforretnings Indhold bliver herved af mig og paa egne og smaa, umyndige Sødskendes Vegne tilstaaet af *Søren Andersen*.
Ligesaa tilstaaes samme af *Jens Jørgensen Bødker*.

Paa Birkedommer Groths Vegne: *Søren Nielsen*.

Som Vidner underskriver: *Christen Rohde*. *Rasmus Mikkelsen*.

Den Arvepart, som os underskrevne, nemlig *Søren Andersen*, tjene-
nende i Gerning, og *Jens Jørgensen Bødker* i Hvorslev paa sin Hustrus
Vegne har efter vor salig Moder *Maren Thomasdatter* i Hvorslev, og
som siden har været indestaaende hos vor Fader, *Anders Sørensen*
Smed, Hvorslev, er os i Dag af Skifteforvalteren paa det højgrevelige
Herskabs Vegne af Forvalter *Niels Saaby* betalt til mig, *Søren Andersen*,
2 Rd. 4 M. og til mig, *Jens Bødker*, 1 Rd. 2 M., for hvilken Arvepart er
herved meddelt fuldkommen Afkald og Kvittering, og den af os selv er
underskreven samt af *Christen Rohde* og *Christen Povlsen* i Hvorslev
til Vitterlighed underskreven.

Hvorslev d. 3. April 1773.

Søren Andersen. *Jens Jørgensen Bødker*.

Til Vitterlighed efter Begæring underskreven.

Christen Rohde. *Christen Povlsen*.

Skiftet vidner om, at det er gaaet betydeligt tilbage for *Anders*
Smed, siden hans første Hustru døde 1767. Det fremgaar først
af, at der skyldes kontante Penge til forskellige Personer. Naar
der kan laanes i disse Tider, saa vidner det om, at *Smeden*
har været godt anset trods sin Fattigdom, ellers kunde han slet
ikke laane Penge. Der har været en fremtrædende Tillid til, at
han vilde betale tilbage, saa snart det var muligt.

Det blev vanskeliggjort af en smitsom Sygdom, som kaldtes
Kvægpest. Den angreb Kreaturerne, og de døde i stor Udstræk-
ning. Det var et mægtigt Tab i de Tider. Der var ingen Hjælp
at faa gennem noget af det, vi nu kalder for Forsikring. Enhver
maatte selv bære sit Tab uden nogen som helst Udsigt til selv den
mindste Hjælp.

Det er sikkert denne Sygdom, som er Aarsag til, at der kun er
en eneste Ko, medens der for faa Aar siden var 3. Det var saa
stort et Tab for et fattigt Hjem, at det kunde ikke overvindes,
uden at det betød meget stor Tilbagegang. Den viste sig gennem
de nye Laan. Faarebesætningen var ogsaa svundet ind til under

Halvdelen. Bistaderne var tomme, skønt de havde samme Værdi som en Ko.

Indboet var ellers det samme som ved forrige Skifte, og der kunde heller ikke godt være mindre. Nu faar vi ogsaa at vide, hvorledes det var med Smedens Tøj. Efter den Tids Forhold var han ret godt forsynet, selv om vor Tids Maalestok vilde give et andet Syn. Naar Smeden kom i sit bedste Tøj med Metalknapper og Skoene med Metalspænder, saa kunde han godt være med ved Bymændenes Sammenkomster.

Hans Anseelse har været betydelig. Det ses særlig gennem dette, at han kunde laane saa at sige overalt, skønt Udsigterne til at betale tilbage ikke var gode. Det viste sig ogsaa ved dette, at hans Ejendele skulde sælges ved Auktion, fordi der ellers var Udsigt til, at hans Gæld ikke kunde blive betalt. Men alligevel viste det sig efter Auktionen, at »enhver af Chreditorerne var tilfredse«, og at Børnene kunde faa deres Mødrenearv udbetalt. Den var ganske vist saa lille, at vor Tid slet ikke vilde regne den for noget, men den Tids Mennesker havde en hel anden Livsindstilling, og de regnede med selv de mindste Værdier.

Skiftets Omtale af Børnene viser, hvor de opholder sig med Undtagelse af Else. Der skrives om hende »vides ikke hvor er«. Søren tjener hos deres Familie i Anneksgaarden i Gerning. Maren er gift og bor i Hvorslev, hvor hun dør allerede 1779 36 Aar, og hun efterlod sig en Søn Jørgen. Karen tjener i Amstrup. Søsteren Ane er langt borte. Hun tjener hos Fru Gehejmeraadinde Desmercieres i København.

Hendes Mand var af fransk Slægt, og han indtog en meget anset og betroet Plads i dansk Statsstyre. Han var i en Aarrække Formand i Kommercekollegiet, der nærmest svarer til det, vi kalder for Handelsministeriet. Han ejede i sin Tid Sorgenfri, men han solgte det 1768 til Kronprins Frederik. Derefter boede han i et pragtfuldt Palæ i København. Hans Hustru var en af Grevens Døtre paa Frisenborg. Det var sikkert Grunden til, at Ane kommer til den ansete Familie i København.

Søren Andersen, Nøddelund,

var Søn af Anders Sørensen Smed i Gerning. Hans Daab omtales saaledes i Kirkebogen:

1739 blev Anders Smed i Gerning hans Tvillingsønner døbt. Den ene, frembaaren af Søren Thomasens Søster fra Danstrup, kaldet Søren. Den anden frembaaren af Maren Thomasdatter og kaldet Thomas. Fadderne: Knud Madsen — Niels Sørensen — Lars Sørensen — Ole Sørensen — Lars Thomasen, Tostrup Skovhus, og Jørgen Skrædders Datter.

Den førstnævnte, Søren, er opkaldt efter sin Bedstefader paa fædrene Side. Den anden efter Bedstefaderen paa mødrene Side. Thomas dør 3 Maaneder efter sin Fødsel, og det bliver da Søren Andersen, som vi skal følge paa hans senere Livsvej. Hans Barneaar var i Gerning, hvor hans Fader var Smed. Det var et meget fattigt Hjem, hvor Søren voksede op. Det har sat sine Spor i hans Barneminder og givet ham en Livsindstilling, som senere blev yderligere fæstnet, da han fik sit eget Hjem. Det blev præget af de to Grundlinjer: Arbejde og Nøjsomhed.

Da han var vokset til, viste han sin Forstaaelse af Forældrenes Arbejde, idet han af sine sammensparede Penge laante sin Fader et betydeligt Beløb, for at det skulde bidrage til, at han fik bedre og lysere Levekaar.

Ved Faderens Død 1772 finder vi ham tjenende i Anneksgaarden i Gerning. Der boede Niels Sørensen, som var gift med hans Moders Søster. Det varede dog ikke mange Aar, før der kom Forandring. Barndomshjemmet var efter Faderens Død nu fuldstændig opløst. Hans Hjemfølelse maatte da rettes mod det at faa sit eget Hjem. Det var en saare fattig Tid at stifte Hjem i, men trods de mindre lyse Forhold giftede han sig med Hanne Lasdatter, som sikkert var fra Danstrup. Efter Folketællingen skulde hun være født 1747.

Deres første Barn blev født i Danstrup, men det døde efter kort Tids Forløb. Senere i Aaret 1774 fødtes atter en Søn, som fik Navnet Anders. Han vil blive omtalt senere. Søren Andersen har nærmest været Indsidder i Danstrup, men faa Aar efter flytter han til Nøddelund, hvor de andre Børn fødes. 1777 Maren — 1780 Ane — 1783 Lars, dør — 1785 Lars.

I Hartkornsansættelsen af 1790 omtales, at Søren Andersen er Bruger af et Stykke Jord i Tind By, og det kaldes for »Tind Grønningen«. Det har været meget besværligt at bruge Jord i Tind, naar han boede i Nøddelund. Det vidner om, at der maatte gøres meget Arbejde for at faa det nødvendige »daglige Brød«.

I flere Aar boede de i Nøddelund, men der var ikke Udsigt til, at deres Tilværelse kunde forandres til det bedre, saa det blev lettere at faa det nødvendige til Familiens Underhold. Som Følge af disse Vanskeligheder kom Sønnen meget tidligt ud at tjene. Allerede i Aaret 1787 finder vi ham tjenende hos Anders Nielsen Bødker i Gulev. Det førte senere til, at han blev bosiddende i nævnte By.

Søren Andersens Børn voksede op i et lille, meget fattigt Hjem, hvor der var smaa Livsmuligheder. Hjemmets Tilstand kommer særlig frem ved det Skifte, som blev holdt efter Søren Andersens Død 1798. Det første Skifte foregik den 31. Marts, og der nævnes følgende Børn: Anders Sørensen, 24 Aar, tjente i Gulev — Lars, 12 Aar — Maren 20 og Ane Marie 17 Aar.

Det hele blev nu vurderet, og den samlede Indtægt blev opført til 55 Rd. 3 M. 14 Sk. Enken begærede Syn over Husets Brøstfældighed, »da hun havde i Sinde at afstaa Huset, som hun for Alderdom og Skrøbeligheds Skyld ej kunde bestyre«. Skiftet kunde da ikke slutes, men det skete 15. December samme Aar. Udgiften blev da opgjort til 59 Rd. 4 M. 8 Sk. Der blev saaledes Underskud. Enken lovede at betale Skiftets Omkostninger, da hun gerne vilde »blive ved Stedet«, og videre, at hun vilde holde sig Fæstebrevet efterretteligt.

Enken har saaledes taget en anden Bestemmelse, siden første Skifte blev holdt. Hun vilde nu prøve paa at blive boende i det lille Hjem, der trods alle Mangler dog gav Husly og en saare nøjsom Tilværelse. Fæstebrevet, der nævnes ved sidste Skifte, maa forstaas som et Lejebrev. Det svarer ret nøje til Fæstebrev, der ogsaa var Udtryk for et Lejeforhold. I denne Forbindelse kan det ikke forstaas paa anden Maade, da Lejeafgiften skyldtes til Jens Hesselbjerg, Nøddelund.

Anders Sørensen, Gulev.

Han blev født i Danstrup 1774. Kirkebogen fortæller derom: 1774 døbt Søren Andersens Søn af Danstrup, kaldet Anders, frembaaren af Jens Mikkelsens Hustru fra Vellev. Faddere: Klaus Nielsen af Aldrup Skovhus — Jens Jensen og Niels Jørgensen, Danstrup, og Enken af Anneksgaarden.

Hans første Barneaar var i Hjemmet, men i Ungdomsaarene tjente han i Gulev hos Anders Bødker. Det blev fortsat gennem en længere Aarrække, og det har sikkert været til gensidig Tilfredshed. Det fremgaar af dette, at han senere blev gift med Anders Bødkers eneste Datter, Ane Marie, og overtog Gaardens Drift. De mange Aar, der gik forud, taler om, at han har været en god Tjener og Medarbejder, saa at han blev regnet for at høre Hjemmet til allerede før han blev gift. Det skete i Aaret 1802.

Men før vi følger dem videre, vil vi omtale Ane Maries Slægt. Den kendes gennem flere Led med Tilnavnet Hjuler. Det staar sikkert i Forbindelse med, at en eller flere har været Hjulmænd, og saa er det overført, selv efter at de holdt op med dette Arbejde.

De ældste Navne finder vi i Hvorslev Kirkebog. Den omtaler, at Niels Hjuler begravnes 1701, 79 Aar, og en Maaned efter samme Aar Bodil Hjuler, 79 Aar. Det har nok været Mand og Hustru, der har fulgt hinanden i Døden med det korte Mellemrum. Deres Søn er antagelig Anders Hjuler, der 1695 har en Søn til Daab, og han faar Navnet Niels efter sin Far-Far. De regelmæssigt skiftende Navne vidner om, at de tilhører samme Slægt.

Vi har den sikre Forbindelse, da Anders Hjulers Søn Niels bliver døbt 1695. Det er den senere Niels Andersen, der kommer til Nøddelund, hvor han dør 1760. Han blev 1718 gift i Hvorslev Kirke med Maren Pedersdatter, der var Sy pige. Hun fortsatte med det Arbejde, efter at hun var bleven gift, og hun omtales flere Gange som »Sykone«.

I Ægteskabet var 8 Børn, men de 5 døde som smaa. De 3 andre var født saaledes: 1720 Anna — 1732 Anders — 1735 Jens.

Niels Andersen rejser senere til Nøddelund, hvor vi finder ham omtalt som Husmand. Der er meget, som taler for, at Familien maatte kæmpe haardt for at faa det nødvendige daglige Brød.

Det fremgaar særligt af det Skifte, som blev holdt efter hans Død.

Børnene omtales saaledes: Anders, 28 Aar, Bonde i Gulev — Jens, 25 Aar, tjenende i Hvorslevgaard — Anna, 40 Aar, ugift, værende i Danstrup.

Boets Ejendele blev nu vurderet, og der var en Del Værktøj, som vidner om, at han har arbejdet noget som Haandværker. Den tilhørende Jord kunde ikke give tilstrækkeligt til at klare sig, saa det var nødvendigt at tjene lidt paa anden Maade. Det kunde gøres ved at lave forskellige Ting eller Genstande for andre.

Betalingen for saadant har sikkert ofte været Varer eller Hjælp paa anden Maade. Skiftet viser, at han har Korn saaet hos to Gaardfæstere, Jens Hesselbjerg og Jens Andersen. Det var saaet »til halvs«. Det vil sige, at Høsten skulde deles mellem dem. Ved Skiftet blev Enkens Part beregnet til 3 Skp. Rug, Værdi 3 M. og 5 Skp. Byg, 3 M. 12 Sk. Der har sikkert været saaet Rug hos den ene og Byg hos den anden. Det har været beregnet til at bruge i den daglige Husførelse, og det viser, at Familien paa denne Maade fik et nødvendigt Tilskud til at faa det daglige Brød.

Jens Hesselbjerg havde 4 Mark til Gode for Husleje. Det vidner om, at Huset var lejet for en meget lille Betaling. Det staar sikkert i Forbindelse med, at det var et saare lille Hus, kun forsynet med det allernødvendigste for at give Husly til Familien. Vi faar ikke noget at vide om Husets Tilstand, da det ikke hørte under Frisenborg Gods, men tilhørte den omtalte Jens Hesselbjerg.

Det medførte, at der ikke skulde fradrages noget til Husets Istandsættelse, og den samlede Udgift blev derfor mindre end det, som var regnet til Indtægt; den var i det hele kun 14 Rd. 8 M. Det viser, at de havde meget lidt af Ejendele i det Hjem, og at det maa betragtes for at være et meget fattigt Hjem, selv efter den Tids Forhold.

Skifteforretningen er underskrevet af de forskellige Personer, som var til Stede, og vi finder som sædvanlig, at der var flere, som maa nøjes med at skrive enkelte Bogstaver som Udtryk for deres Navn. Skriveren tilføjede da det fulde Navn. Men her lægger vi Mærke til, at Sønnen Anders selv har skrevet sit Navn paa en

smuk Maade. Det taler om, at han har været længere fremme, end de fleste var i den Tid. Hans Virksomhed og Arbejde i Gulev gennem mange Aar taler ogsaa om hans Evner og Dygtighed til at klare sig i en overmaade vanskelig Tid i økonomisk Henseende.

Anders Nielsen Bødker, Gulev.

Han var født i Hvorslev 1732 og kom senere til Gulev, hvor han troloves med Kirsten Pedersdatter. Forlovelsesattesten er endnu bevaret, og den har følgende Ordlyd:

At der intet er mellem Anders Nielsen og Kirsten Pedersdatter, som i Dag lader sig trolove, Slægt eller Svogerskab eller andet, som lovligt kan hindre deres Forsæt, derfor love vi tvende undertegnede.

Gulev, d. 14. Januar 1759.

Niels Nielsen. S. Lassen.

Deres Bryllup blev holdt samme Aar, og saa begyndte deres Arbejdstid. Det var i en meget vanskelig Tid, og det var forbunden med meget Arbejde at bevare sit Hjem under de daarlige økonomiske Levekaar, men det lykkedes, og der kom senere bedre Tilstande og lysere Livskaar over deres Hjem.

Den Fæstegaard, som nu møder os i Slægtens Historie, kan følges en Del Aar tilbage gennem Dronningborg Amts Matrikel og Frisholt Gods Jordebøger.

I Aaret 1688 havde den 4 Td. 1 Skp. 2 Fjd. » Alb. Hartkorn, og Fæstegaarden havde Nr. 6 i Matrikelen. Fæsterens Navn var Morten Jensen. I 1720 var der samme Hartkorn, men en anden Mand, Laurs Bjørnson, var Fæster.

Gaarden synes at være veldreven i Forhold til de andre. I 1720, da det blev opgjort, hvor meget Sædekorn Fæsterne havde til Brug, blev der skrevet, at han havde tilstrækkeligt.

I 1731 er der en anden Fæster, Søren Madsen, men Hartkornet er fremdeles uforandret, og det samme er Tilfældet 1757, da Poul Andersen har Gaarden i Fæste. 1760 er Anders Nielsen Fæstebonde i Gulev.

Jordebøgerne omtaler, at 1771 er Anders Nielsen Bødker Gaardens Fæster, og Hartkornet er stadig det samme. Men nogle

Aar senere, antagelig under Udskiftningen, bliver Hartkornet om-
lagt saaledes, at hver Fæstegaard faar lige meget, nemlig 4 Td.
3 Skp., og saaledes er de opført 1790, da Hartkornsfortegnelsen
over Randers Amt er færdig.

Under alle de opførte Fæstere havde Gaarden samme Num-
mer i Matriklen, men det er kun Udtryk for den bestemte Række-
følge. Det nuværende faste Matr.-Nr. kom først i 1844, og det
blev Nr. 13.

Det var saaledes det Hjem, som Anders Nielsen og Kirsten Pe-
dersdatter skulde føre videre og bevare for dem selv og deres
Børn gennem en saare mørk Tid. I deres Ægteskab var der føl-
gende Børn: Niels, f. 1760 — Peder, f. 1763 — Søren, f. 1767 —
Ane Marie, f. 1770.

Forholdene medførte, at Anders Niensens Børn ikke kunde faa
nogen særlig Undervisning, og der var ingen lovende Fremtids-
udsigter for at komme frem i Gulev. Muligvis har de ogsaa haft
Trang til at komme ud og prøve paa at klare sig andre Steder. I
hvert Fald rejste de to meget tidligt fra Hjemmet. Niels Ander-
sen kom til en Købmand i Aarhus, og han blev senere Husmand
i Vejlbj. Den anden var Peder Andersen, som rejste til Viborg,
hvor han lærte Tømmerhaandværket, men han var alsidig og
kunde flere Haandværk.

Deres Rejse fra Hjemmet blev muliggjort ved Stavnsbaandets
Løsning. Før var de forpligtede til at blive paa Godset, hvor de
var født, men nu var der aabnet Mulighed for, at de unge kunde
rejse ud og prøve paa at bryde sig Vej i andre Egne.

De andre Børn fortsatte Hjemmets Arbejde, og efter Bønder-
nes Frigørelse kom der ogsaa bedre Betingelser for, at de kunde
høste Frugterne af deres Arbejde, og det gav Haab om Frem-
gang.

Fællesskabets Ophævelse og Stavnsbaandets Løsning fik vidt-
rækkende Betydning. Det er de to store Reformere, som lyser med
forklaret Skær paa Tidens mørke Baggrund. Men der var ogsaa
andre Forhold, som havde deres Betydning for Bønderne og bi-
drog til at føre fremad.

I denne Forbindelse maa fremhæves Tilladelse til at sælge
Frisholt Bøndergods. Fæstebønderne gik derefter over til at blive
selvejende paa et meget tidligt Tidspunkt.

I Aaret 1788 døde Kirsten Pedersdatter, 56 Aar. Det var i en forholdsvis tidlig Alder, og hendes Datter Ane Marie kom saaledes meget tidligt til at tage Vare paa Husførelsen. Meget tyder paa, at hun har løst denne Opgave paa bedste Maade. Hun fortsatte i en længere Aarrække med at ordne Husholdningen, og hun har sikkert været sin Fader en god Hjælper til at bevare Hjemmet. Et senere Sambandsskifte viser dette, og at det ogsaa blev vurderet saaledes af hendes Brødre.

Anders Bødker dør i Aaret 1804, 71 Aar gl. To Aar før var hans Datter bleven gift med Anders Sørensen. De havde kendt hinanden i mange Aar, og de havde nu den fuldmodne Alder til at føre Anders Bødkers Arbejde videre. I flere Aar havde de begge givet deres Tilskud til, at Hjemmet kunde bevares og blive til det, som er et Hjems rette Maal.

Men før vi følger Anders og Ane Marie videre, saa maa vi betragte de Tilstande og Livsforhold, som prægede den Tid saaledes, at det paa flere Maader blev bestemmende for deres Arbejde og Livsførelse.

Deres Virke og Arbejde skulde gøres i Gulev, og vi maa da fortælle lidt om denne By og de Livsforhold, som prægede denne Egn. Det viser paa flere Maader de Kaar, som Egnens Beboere maatte leve og arbejde under.

I gamle Tider.

Gulev By.

Den findes i Nærheden af Gudenaanen, og dens Beliggenhed ved denne Dalsænkning førte til, at Folk kunde komme frem og bosætte sig i Nærheden af dette Vandløb. I de senere Aar er Gudenaadalen bleven undersøgt, og der er fundet Bopladser, som er saa gamle, at de føres tilbage til flere Hundrede Aar f. Chr. Det er da nærliggende, at Gulev hører med til de ældste Bydannelser.

Det første, vi ellers hører om Gulev, er 1355. Der holdes Retterting nævnte Aar, og Kongen, Valdemar Atterdag, bliver tilkendt en Del Jordegods. Til dette hørte 6 Sogne i Houlberg Herred, og blandt disse var Gulev. Den har saaledes tilhørt Kronen, og det er først 1661, at vi hører, der sker Forandring. Kongen havde nemlig modtaget flere Leverancer fra en Handelsmand, Steffen Rode. Under de uheldige og ødelæggende Krige havde Kongen Brug for »adskillige Leverancer til vores Fornødenheder«. De bestod baade af Varer og Penge. Det var en meget stor Regning, da den skulde betales, og det var først efter en længere Undersøgelse, at den blev anerkendt til Betaling. Den var da paa 70,572 Rd. 4 M. 3 Sk. Det sidste vidner om, at den var nøje regnet ud, da baade Mark og Skilling var taget med.

Steffen Rode var en meget stor Handelsmand, som boede i Lybeck. Han drev en meget vidtgaende Handel med Klæde og Silke, men han var særlig kendt for sin store Studehandel. Den var i de Tider meget betydningsfuld. Det er forstaaeligt, at Kongen ikke havde rede Penge til at betale den store Regning med, men det maatte ordnes paa anden Maade.

Steffen Rode var allerede død, og det blev saa hans Børn, der

skulde modtage Betalingen. Den foregik ved, at de fik overdraget en stor Del Jordegods, der havde 1411 Td. Hartkorn. Det viser, at en Td. Hartkorn blev regnet til 50 Kr. Der blev udstedt Skøde til disse Arvinger 1. Maj 1662. Paa egne og Søskenes Vegne udstedte Andreas Rode Kvittering for Modtagelsen. Det skete i Viborg 14. Septbr. 1662.

Til det omtalte Jordegods hørte Gulev By og Sogn. Det var nu overgaaet i privat Eje, og det kom ikke senere i Kronens Besiddelse. Det udstedte Skøde havde dog den Bestemmelse, at i Tilfælde af Salg skulde Jordegodset først tilbydes Kronen.

Hvor længe Gulev har tilhørt Rode-Slægten, kan ikke siges med Sikkerhed, men Byen er ikke omtalt i Frisenborg Jordebøger 1672, og Gulev har da nærmest endnu været i Slægten Rodes Besiddelse. Men kort efter kommer Byen under Grevskabet Frisenborg. Bøndergodset maa da være købt eller tilbyttet af Greven paa Frisenborg. I Aaret 1661 havde Kongen givet Skøde paa en Del Strøgods til Mogens Fris, Herre til Faurskov og Rentemester = Finansminister, men for Gulev Bys Vedkommende var kun Anneksgaarden med. Dette Strøgods havde en meget spredt Belliggenhed, saa det svarede til Navnet, det var saa at sige strøet omkring paa mange forskellige Steder. Det er da nærliggende, at Grev Fris har ønsket at faa sit Gods samlet, og med dette Formaal har han erhvervet Gulev Bøndergods enten ved Køb eller Ombytning.

Til dette krævedes ganske vist Kongens Tilladelse, men den har Grev Fris faaet uden Vanskeligheder. Han var jo Kongens betroede Mand, som fik betydelige Rettigheder. Der kan saaledes nævnes, at han maatte oprette alle de Fiskegaarde, han vilde, ved Gudena.

Vormstrup, det senere Frisholt, ejedes ogsaa 1660 af Kronen, men derefter overdroges den til Grev Fris' Datter Mette. Bøndernes Fattigdom medførte, at hendes økonomiske Forhold ogsaa maatte blive daarlige. Frisholt Tingbøger fortæller om de mange store Restancer, som Bønderne havde, og de voksede Aar efter Aar til saa meget, at der slet ikke var Mulighed for at inddrive de forfaldne Skatter og Afgifter.

Godset var ansvarlig for, at Bøndernes Skatter blev betalt, og da de ikke kunde, saa maatte Godsejeren sørge for Betalingen.

Det maatte da føre til, at Ejeren ogsaa blev daarligt stillet, og saaledes gik det paa Frisholt Gods.

Under disse fattige Kaar er det forstaaeligt, at der blev Ejer-skifte paa Frisholt Gods 1720. Nu var det kommen saa vidt, at Markerne ikke længere blev tilsaaet. Bønderne havde ikke tilstrækkeligt Sædekorn til, at dette kunde ske.

Der blev nu holdt Syn og Afleveringsforretning over Godset, og det giver et sørgeligt Billede af Bøndernes Armod. Det gælder baade i Sahl og Gulev. Det var nu klart, at der maatte udleveres Sædekorn til Bønderne, ellers kunde der ikke være Tale om nogen Forandring til den gode Side. Det hele stod og faldt med, at der kunde frembringes Korn til Føde for Bønderne og til Husdyrenes Ernæring.

Forretningen findes i Frisholt Tingbøger, og den viser Hovedgaardens og Bøndergaardens forfaldne og elendige Tilstand. Bygningerne var jordgravede, og Stolperne var mer eller mindre »forraadnede«. Hver enkelt af Bønderne blev tilkaldt, og de maatte opgive deres Husstands Størrelse, samt om de havde noget Korn i Behold. Tillige skulde de opgive Størrelsen af deres Besætning. Det hele giver et meget værdifuldt Billede af Tidens Forhold og Levekaar.

Tilsvarende Forhør og Udlevering af Sædekorn skete i 3 efter hinanden følgende Aar. Bønderne maatte afgive højtidelige Forsikringer om, at deres Opgivelser var rigtige, og at de vilde betale det udleverede Korn tilbage, men det skete i hvert Fald ikke til den bestemte Tid. Bønderne forsvarede sig med, at de endnu ikke havde avlet saa meget, at det kunde ske. En Del »Bæster« og Kreaturer gik ogsaa til Grunde, fordi de manglede Foder.

Alt dette er talende Vidnesbyrd om en Fattigdom, som vi slet ikke kan forstaa tilfulde, men disse gamle Beretninger kan dog endnu gribe vort Sind, saa det bevæges i den dybeste Medfølelse over det, som vore Fædre har lidt, og hvorledes de har stridt og arbejdet for at berede og bane Vejen for de kommende Slægter.

Sahl og Gulev Kirker hørte ogsaa under Frisholt Gods, og de var i en yderst forfalden Tilstand. Sne og Regn kunde saa at sige trænge ind overalt. Prædikestolen var af uhøvlede Brædder og saa skrøbelig, at der var Fare for, at den kunde falde sammen, naar Præsten stod paa den. Stolene paa Mandssiden havde nogle

»Rafter« til Rygstød. Kvindesiden havde slet ikke noget at støtte Ryggen til, og der var kun en ganske smal Fjæl at sidde paa. Om Vinteren maatte de tage et Halmknippe med og sætte Fødderne i for at holde dem varme.

Disse daarlige Tilstande varede i mange Aar. Præsterne kunde ikke faa Kirkerne forbedret, naar Godsejeren ikke vilde. Gennem disse Trængselsaar for Kirken bevaredes dog en meget smuk Alterkalk, der var en Gave fra Birkedommeren i Enslev. Den tjener endnu sit Formaal og bruges fremdeles i Kirken. Den er af ædelt Metal og har følgende Indskrift paa Fodstykket: »Aar 1599 lod Las Jensen Let og Hustru Elle Jensdatter gøre denne Kalk til Gulev Kirke.« I Aarenes Løb er Indskriften bleven noget vanskelig at læse, men forhaabentlig bevares den i sin oprindelige Form og paa sin bestemte Plads, som det er lykkedes gennem 338 Aar.

Vi forlader nu disse Syn over Kirker og Bøndergaarde og forstaar da, at der kunde ikke være nogen Fordel ved at være Ejer af et saa forarmet og udpint Gods. Det bidrog sikkert til, at Christian Fris 1737 overdrog Frisholt til Hans Rosborg. Han ejede Haraldslund, men var ellers kommen vester fra, hvor han havde været Skatteforpagter og Opkræver. Efter Beretninger var han en meget streng og haard Mand, og da han som Godsejer havde en vidtgaende Magt og Myndighed, saa blev det særlig strengt for de fattige Bønder. Godsejeren havde en Række Straffemidler til sin Raadighed, saa han var en meget frygtet Mand.

Under disse Forhold forstaar vi, at Bønderne førtes endnu længere ud i den dybeste Fattigdom, og vi forstaar ikke, hvorledes de kunde komme igennem den overmaade mørke Tid. Flere af Slægten er født og vokset op under disse strenge Levekaar, og vi forstaar, at disse Forhold har præget sig i deres Sind, saa det aldrig kunde glemmes. De har da været meget taknemlige, da der kom Haab og Udsyn til bedre Livskaar.

Løn og Arbejdskaar.

Bøndernes Fattigdom medførte ogsaa, at Præsterne havde det daarligt. Forskellige Indtægter, som tilkom dem, kunde Bønderne ikke betale, og Præsterne brugte ikke den haarde Haand som Godsejeren, og Følgen blev, at de ogsaa var meget fattige.

Allerede 1553 blev der klaget fra Præsten, »Hr. Jens« i Sahl, at han ikke har tilstrækkeligt at leve for. Han faar da et Tillæg in natura af den saakaldte »Præstegaard« i Gulev. Den har nærmest sit Navn, fordi den skulde modtage Præstens Køretøj, naar der var Kirkegang eller andre Handlinger at udføre. Tillægget, som Præsten fik efter sin Klage, kaldtes for Landgilde og bestod af 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre samt 2 Lispund Smør.

En Indberetning til Biskoppen i Aarhus 1691 er ogsaa et talende Vidnesbyrd om, hvor daarligt det stod til i »Saael« og Gulev Sogne. Til Kirketjenesten var knyttet de saakaldte Degne, og der fortælles, at »Saael« og Gulev Menigheder havde en Sædedegn, som hed Mikael Kjeldsen. Han var allerede kaldet den 18. Maj 1663 af Greven Mogens Fris.

Bønderne skulde svare nogle Afgifter, der kaldtes for Degnerenter. Det var ældgamle Gaver in natura som Tilskud til Degnens Underhold. Der skrives, at der kommer en »meget ringe Degne-Rente, som ej kan underholde Degnen og hans Hustru med de mange Børn«. Men hans Skatter og Udgifter stiger, og det forøger »hans største Armod«.

Der er ingen Degnebolig og ikke saa megen Jord, at han kan plante en Kaal paa. Men han nærer dog et lille Haab om, at hans Højhed Grev Fris muligvis vil give en saadan, men foreløbig maa Degnen nøjes med en Fæstegaard, som giver Bolig og Værelse, men da der skal svares Landgilde og andre Udgifter, saa bliver der lidt eller intet til Underhold.

Der er 36 Gaarde i de to Sogne og en Mølle. Hver Helgaard skulde give 2 Skp. Byg aarlig. Til Julen 4 Brød à 8 Pund og $\frac{1}{2}$ slagtet Gaas eller et Faarelaar. Til Paaske samme Brød og 1 Snes Æg, Møllen 1 Skp. Mel. Paa Grund af, at der er en Del øde Gaarde, og en stor Del af Sognefolket i begge Sogne er »i største Forarmelse«, faar Degnen kun en lille Del af det anførte. Det hele i Indberetningen vidner om den store Fattigdom, der er blandt Sognets Beboere, og den holdt sig gennem mange Aar.

Den 14. Maj 1772 kom der et kongeligt Reskript, der paalagde Præsterne at give forskellige Oplysninger. De skulde indberette Navnene paa de, som havde været Præster dér siden Reformationen, Embedets Indtægter og Udgifter, Jordens Dyrkning og Udbytte, Gaardens Bygninger og deres Tilstand og tillige andre For-

hold, som havde Betydning for Præsteembedet. Samtidig skulde Sognedegnene ogsaa give Beretning om deres Indtægter og Udgifter samt om Skolernes Bygninger og andre Forhold, der havde Betydning for deres Embede.

Præsten, som gav Indberetning for Sahl og Gulev Sogne, var Henrik Bøttcher. Han fremhæver, at hans Indtægter er i høj Grad formindsket, fordi der har været flere daarlige Aar og paa Grund af Bøndernes Armod. Han fik sin Tiende in natura, og den vurderedes til 127 Rd. 3 M. Kvægtienden var en Afgift af det Kvæg, som var i Sognene, og den betaltes ogsaa in natura. Men paa Grund af Bøndernes Fattigdom var den saa lille, at den kun kunde regnes til 5 Rd. for begge Sogne med 4 Byer.

De 3 store Højtiders Offer vurderedes til 30 Rd. Det var lidt mere end Aarene forud. St. Hans Rente var en ældgammel Afgift, der betaltes ved Midsommertide. Den var 1 Pund Ost af hver Td. Hartkorn, og den brugtes i Præstens Husholdning. Præsten havde ogsaa Krav paa Jule-Renter, men han fik ingen. Paaske-Renter var 14 Pund Brød fra hver Helgaard samt 1 Snes Æg og beløb sig til 4 Rd. Varerne fortæredes i Huset.

»De uvisse Indtægter er saa ubetydelige i disse haarde Tider, saa jeg ved ikke, om de kan slaa til at vedligeholde de idelige Sognerejser.«

Den samlede Indtægt var . . . . . 174 Rd. 3 M. 0 Sk.

Naar Udgifterne fraregnes . . . . . 152 — 3 — 12 —

Præstegaarden beskrives nærmere. Den var i en meget daarlig Tilstand, da den forrige Præst afstod den, og Pastor Bøttcher havde derfor ofret betydelige Summer for at sætte den i nogenlunde Stand. Blandt disse Forbedringer nævnes, at han har sat 146 Favne Stendige, »som staar for fuld Syn og til Nytte for Efterkommerne om Gud vil til Verdens Ende«.

Hver Ager har sit særlige Navn, og det samlede Hartkorn er 6 Td. 1 Skp. 2 Alb. Det sidste af Præstegaardens Købesum var betalt 11. Juni 1698.

Med Hensyn til Anneksgaardens Landgilde, der under Kristian III. var henlagt til Præsteembedet, saa oplyses, at de to Lis-pund Smør kun er bleven betalt med Halvdelen i Præstens Tid, men det betyder ikke, at han har givet Afkald paa Smørret til Embedet. Hans Tiende var bleven mindre, fordi der var baade

Hel- og Halvgaarde, som ikke var beboet, og derfor kunde de betragtes som Øde-Gaarde. I Præstegaarden var der stor Mangel paa Hø og Foder, da der kun var avlet i det hele 7—8 Læs.

Et Reskript af 1687 havde bestemt, hvor meget Korn hver Helgaard aarlig skulde svare til Byens Fattige. Hver Helgaard skulde levere 1 Skp. Rug, 1 Skp. Byg og lidt Penge. Præsten anser det for at være utilstrækkeligt, og han skriver, »det forslaaer lidt til saa mange«. Det vidner om, at der har været mange fattige paa den Tid.

Degnen har indberettet om Skoleforholdene, og der undervises i Degneboligen. Gulev har bygget en Skole, og i denne bor Skoleholderen, der faar følgende Løn af Bønderne: 11 Rd. 2 M. — Lysepenge 3 Rd. 2 M. Andre Indtægter (Gaver) 4 Rd. Hans Løn er saaledes 18 Rd. 4 M.

Han faar følgende Foder af Bønderne: ca. 60 Lispund Halm. Skolehø fra en Eng til 2 Læs Hø, hvorfor han besørger Bedeklokken ringet Morgen og Aften. Ovntrørv 28 Læs, 1 Læs Træ fra Frisholt hvert Aar og 2 Læs Træ fra Frisenborg hvert andet Aar.

Degnekaldet omfatter begge Sogne, og det faar ingen Korn- eller Kvægtiende, men noget Korn fra hvert Sogn. Ofrene for de 3 store Højtider er omtrent 7 Rd. Ingen St. Hans-Renter, men noget Mælk som en frivillig Gave. Julerenter i Sahl Sogn er for hver Helgaard 12 Pund Brød og $\frac{1}{2}$ Gaas, samlet Værdi 3 Rd. 1 M. Paaske-Renter for en Helgaard 12 Pund Brød og 1 Snes Æg, Værdi 2 Rd. 4 Mark. Gulev har tilsvarende Ydelse, men Nøddelund, der giver samme Brød, $\frac{1}{2}$ Gaas i Stedet for Æggene. Byg fra nogle Gaarde 2 Skp. 3 Fjd. = 6 Rd. 2 M. 8 Sk.

Degneembedets Indtægter er saaledes 26 Rd. 2 M. 8 Sk.

Degneboligen har 9 Fag Hus, delt i 2 Stuer og et lille Køkken. Det er Fribolig. Der er ingen Jord eller Avl, men en lille Have, som nylig er anlagt. Den er indhegnet med Lavendel-Gærde og Tjørnehæk, 40 Favne. Ingen Inventarium er overdraget Degnen.

Der er ingen andre Tillæg til Degnekaldet uden frivilligt Offer, det er Gaver. Der er noget ældre Gæld til Herskabet, som den nuværende Lærer maa betale.

Af Kaldet svares hvert Aar til Aarhus Skole 1 Td. Byg, 1 Rd. — Ekstra Skat 2 Rd. — Familieskat 2 Rd. Ialt 4 Rd. Virkelig Indtægt: 22 Rd. 2 M. 8 Sk.

Der er ingen Skole bygget, men den holdes i Degneboligens største Stue, saa der er meget lidt Plads til Familien, og der ønskes en Forandring.

Skolen skulde have 4 Rd. af Pastor Blichfeldts Legat hvert Aar. Dette Legat var oprettet af Præsten Frands Knudsen Blichfeldt, Præst i Saael fra 1729—37, og det var paa 300 Rd. Men Pengene var anbragt hos Herskabet paa Frisholt, og der var store Vanskeligheder med at faa de tilkomne Penge.

Paa Byens Fæled fik Degnen i Almindelighed Græs til sin Ko. Den tidligere Præst, Henrik Schou, havde aftalt med Beboerne, at Degnen for Skolehold skulde have 1 Skp. Byg af hver Helgaard, 2 Lispund Rughalm, 4 Lispund Byghalm og $\frac{1}{2}$ Lispund Hø. Det bliver 2 Td. Byg til 2 Rd. Lysepengene er 3 Rd. 2 M.

Til Skolen leveres 30 smaa Læs Tørv til en Jernkakkellovn, som er anskaffet af Degnen, som paa den Tid hed Mikkelsen. Der henvises til, at Egnen har været hjemsøgt og hærget af Misvækst og Kvægpest.

Gennem mørke Tider.

Disse Indberetninger giver et overmaade sørgeligt Billede af Tidens Elendighed og Bøndernes gribende Fattigdom. Præst og Lærer har delt de ringe Livskaar med deres Sognebørn og givet Afkald paa meget af det, som de ellers havde Ret til.

De trykkende Kaar og de mørke Fremtidsudsigter laa tungt over den danske Bondestand, og den var saa langt nede, at vi ikke kan maale eller forstaa det. Men det gamle Ord om, at »naar Nøden er størst, saa er Hjælpen nærmest«, fik trods alt Mørke alligevel sin Bekræftelse i den nærmeste Fremtid.

Der var flere, som forstod, at der maatte gøres noget for at løfte Bønderne ud af den haabløse Tilstand og den Trældom, som de havde levet og sukket under gennem de mange Aar. De første Lysstraaler viste sig, da der blev nedsat en stor Landbokommision, som havde den Opgave at forbedre Bøndernes Stilling i det danske Samfund. Det begyndte med Jordens Opmaaling og Udskiftning. Det blev grundlæggende for den ny Tid. Det gamle Fællesskab maatte brydes, og den enkelte have fri Raadighed

over sin Jord, for at han kunde gøre sit selvstændige Arbejde og høste de dermed følgende Frugter.

Der begyndte nu en Opgangstid, og til denne bidrog i høj Grad Stavnsbaandets Løsning 1788. Det var ganske vist en militær Foranstaltning, men den havde efter Forholdenes Natur meget vidtrækkende Følger, selv om det fremdeles til 1848 kun var Bønderne, der skulde gøre personlig Krigstjeneste. Det var i det hele taget et mægtigt Frigørelsesværk, baade Stavnsbaandets Løsning og Jordens Udskiftning. De forbedrede Kaar og Muligheder blev nu taget i Besiddelse af en arbejdsom, flittig, nøjsom og udholdende Bondestand, og det førte i Løbet af kort Tid til mægtig Fremgang for Landet, og den forhøjedes ved de gunstige Afsætnings- og Handelsforhold, der var ude i den øvrige Verden, hvor de saakaldte Napoleonskrige hærgede Landene og lagde øde i stor Udstrækning.

I en Aarrække blev Danmark holdt udenfor gennem en fortrinlig og udmærket Udenrigspolitik, der blev ført af den dygtige Statsmand Grev Bernstorff, men efter hans Død var Freden snart forbi. Den lyse Himmel over Danmark formørkedes, og der kom en Række svære Trængselsaar for os. Vi blev indblandet i Stridighederne og kom i Krig med det overlegne England gennem mange Aar, og det førte Landet ud i den yderste Elendighed og Fattigdom.

Værnepligten hvilede fremdeles paa Bondestanden, og dermed fulgte, at det i høj Grad gik ud over Bønderne. For det første maatte de personlig deltage, forlade Hus og Hjem gennem flere Aar og være i Livsfare. De maatte døje alle de Trængsler og Lidelser, som følger med Krigen.

Der var i høj Grad Brug for Soldater, og det medførte, at der fremdeles var en saare lang Tjenestetid; den varede i 8 Aar. De var to Aar ved Regimentet. I de 4 følgende Aar var de kun med til de aarlige Vaabenøvelser, og i de 2 sidste Aar var de ikke med til nogen Øvelse, hvis de ikke blev indkaldt til Landets Forsvar. Men det var netop det, som skete. Følgen blev, at de var borte fra Hjemmet gennem mange Aar. Dertil kom, at de ofte var udsat for raa og brutal Behandling af Befalingsmændene, som raadede over en Mængde barbariske Straffemidler.

Det var saaledes en meget trykkende og uretfærdig Byrde,

der var lagt paa Bondestanden fremfor de øvrige Samfundslag. Under de herskende Krigsforhold var deres Indsats selve Livet. Dertil kom, at deres Hjem berøvedes sin bedste Arbejdskraft. De tilbageværende Kvinder, Børn og gamle Folk maatte overtage Mandens Arbejde, og de gjorde det med en beundringsværdig Pligttrøskab og Udholdenhed.

Disse Forhold havde stor og gennemgribende Betydning for Landets Tilstand. De ledende søgte derfor at faa Jorden dyrket saa godt som muligt under de vanskelige Forhold.

Det fremgaar af følgende Skrivelse, som blev udsendt 1808 over hele Landet. Den havde til Hensigt, at den yderligere skulde tilskynde de tilbageværende til Landbrugsarbejde, men for de fleste var det allerede en Selvfølge, at de spændte Kræfterne til det yderste. Det var en tvingende Nødvendighed.

Den nævnte Skrivelse har dog sin særlige Interesse i, at den viser, der er kommen en betydelig Forstaaelse frem af, at Bøndernes Arbejde har afgørende Betydning for Landets Vel. Derfor anføres Skrivelsen i sin Helhed:

P r o k l a m a.

Fra det kongl. danske Kancelli er mig tilkendegivet følgende: Hans kongl. Majestæts allernaadigste Resolution af Dato 15. d. Maaned.

Medens Fædrelandets Forsvar kalder de vaabendygtige Landboere af Mandkøn fra deres Hjemstavn og vanlige Landbrugsarbejde er det af største Vigtighed for det almene Vel, at Kvindekønnet fordobler sin Flid og med overordentlige Anstrengelser varetager Markarbejdet.

Man kan vente sig en saadan Anstrengelse af Hustruen, der er omhyggelig for sin Mands Velfærd, af Moderen, der stræber for sine Børns bedste, og af Datteren, der føler sine Pligter.

Men man bør og vente, at Fædrelandets Røst vil kunne fremkalde den almindelige Pligtfølelse hos alle, der ej umiddelbart kunde værne om Fædrelandet, at de i det mindste umiddelbart vil stræbe efter at arbejde til dets Forsvar og Frelse.

Kvindekønnet paa Landet har det formodentlig i sin Magt at yde Fædrelandet en væsentlig Bistand under nuværende Omstændigheder derved, at saalænge dets Sønner staa væbnede mod Fjenden, at de besørger det Arbejde, der skal tilvejebringe Brød og Føde.

Vi vilde derfor allernaadigst, at samtlige af os anordnede Øvrigheds-personer saavel som vore gejstlige og juridiske Embedsmænd hver i sin Kreds skulde søge at opmuntre Fruentimmerne til virksom Deltagelse i det Jordbrugsarbejde, som efter indført Sædvane ellers plejer at udføres ved Mandfolkene, og for at give saadanne Opmuntring og Indflydelse

ville vi derfor, at bemeldte Øvrighedspersoner og Embedsmænd bemyndiges til gennem vort danske Kancelli at indberette Navnet paa de Landbo Fruentimmer (Kvinder) i deres Embedskreds, som særdeles maatte udmærke sig ved Flid og Anstrengelse i Markarbejdet, hvilke vi allernaadigst ville anse med fortjent: Hædrende Udmærkelse.

Aarhus Bispegaard d. 25. August 1808.

A. Birch.

Det er saaledes et meget talende Udtryk for det ny Syn paa Bøndernes Værdi. Det havde Kongen allerede udtrykt ved Stavnsbaandets Løsning og Gennemførelsen af flere Landboreformer, men nu fik det atter et almengyldigt Udtryk gennem denne indtrængende Opfordring.

Men i de fleste Tilfælde havde Kvinderne allerede taget sig af Markens Arbejde og Drift. Det var noget, som de gjorde under almindelige Forhold i stor Udstrækning. Det var da saa nærliggende og selvfølgelig, at de ogsaa under Krigen gjorde, hvad de kunde, for at det mindst mulige blev forsømt, saa deres Hjem fremdeles kunde bevares.

Der stilles i Udsigt, at de, som udførte mest, skulde belønnes med: Hædrende Udmærkelse. Det var vel nærmest kun en Slags ydre Ære uden nogen Pengebelønning. Det kunde maaske tilskynde enkelte, men de fleste gjorde sikkert i Forvejen alt, hvad de kunde.

Det var i de gamle Tider, da Kvinden var Mandens gode Medhjælp overalt i Arbejdet. Under tilsvarende Forhold i vore Dage var en saadan Skrivelse mere formaalstjenlig og nødvendig, da alt dette nu er forandret ved Arbejdets Deling.

Det blev en lang Række hærgende og ødelæggende Krigsaar, som hvilede tungt over de danske Bønder, der ellers havde gjort betydelig Fremgang efter Frigørelsen, men nu gik det atter tilbage, og Udsigterne for Fremtiden var meget mørke.

Det var ikke alene i Hjemlandet, at vore Soldater maatte kæmpe, men de blev ogsaa ført til Udlandet for at kæmpe for Napoleon, som vi havde sluttet Forbund med. Det fik ikke nogen nævneværdig Betydning, men de gennemgik mange Lidelser og Strabadser. Med den Tids Transportforhold var selve Rejsen meget besværlig. De gamle her paa Egnen kunde fortælle om, hvad de havde lidt.

Danmarks Krig med det mægtige og overlegne England medførte, at vor Udenrigshandel blev fuldstændig ødelagt, og det saa ud til, at Landet helt skulde gaa til Grunde. Vort Forbund med Napoleon bragte os kun Ulykker. Hans Nederlag i Rusland gjorde det klart, at vi maatte søge Fred med England, og den blev sluttet i Kiel 1814 paa haarde Betingelser. Vi havde allerede mistet hele vor Flaade, og nu maatte vi videre afstaa Norge til Sverrig. Vort Nederlag var fuldstændig lammende.

Det bidrog ogsaa til at forværre Forholdene i høj Grad, at Statsbankerotten kom i 1813. I længere Tid havde det staaet meget daarligt til med Sedlernes Værdi, men nu brød det hele Pengevæsen sammen, og Folk blev ruinerede i stor Udstrækning, og mange mistede alt, hvad de ejede.

Det ramte alle, og den Opgang, som var begyndt saa lovende for Bondestanden, blev standset, og det hele saa mørkt og truende ud for de kommende Tider.

Men vi havde dog faaet Fred, og det var den første Betingelse for at genrejse Landet gennem Arbejde og Nøjsomhed. Det blev meget fattige Tider, og der maatte spares i stor Udstrækning for at faa det nødvendige, selv om der var Forskel. Landet var udpint til det yderste, og Levefoden maatte ned overalt.

I disse haarde og vanskelige Tider, da al Overflødighed var helt udelukket, voksede vore Bedsteforældre op. Tidens Forhold medførte megen Savn og Møje. De lærte til den yderste Grænse at give Afkald paa saa meget af det, som vi nu kalder for absolut nødvendigt. Men gennem det altsammen blev der dannet og formet en Række gode, fremtrædende Karakterlinjer, der som værdifuldt Arvegods blev overgivet de kommende Slægter.

Det store Frigørelsesværk, der var begyndt for at løfte den danske Bondestand, blev paa mange Maader hæmmet, men alligevel, Grunden var lagt for en Udvikling, der har saa mange lysende Blade i denne Stands Historie, selv om de første i disse Trængselsaar har sin mørke Farvetone, og det er først i vore Dage, at denne Fremgang har naaet sin fulde Højde. Men vi maa dog ikke glemme, hvad Fædrene har arbejdet og lidt, da de begyndte det første Arbejde i disse ulykkelige Aar.

For Gulev Sogns Vedkommende foregik Udskiftningen 1785, men det har desværre ikke været muligt at finde Beretningen fra

Landvæsenskommissionen. Den kunde ellers have givet mange værdifulde Oplysninger om Tidens Forhold.

Med Udskiftningen fulgte, at nogle maatte flytte ud fra den gamle By, fordi den tildelte Jord laa uden for. I flere Tilfælde var der store Vanskeligheder med at faa dem til at forlade den gamle Landsby, skønt det var en Nødvendighed, og det havde den store Fordel, at de kom til at bo bekvemt for at dyrke deres Jord. I Reglen fik de tildelt noget mere Jord end de andre.

Men der gik alligevel en Række Aar, inden de blev fortrolig med de nye Forhold og fik Syn for de Fordele, som stod i Forbindelse med Udflytningen. I Gulev var der kun en Gaard, der kom ud, den saakaldte Anebjerggaard.

Det store Arbejde med Byens Udstykning og Fællesskabets Ophævelse blev ledet af det saakaldte Rentekammer. Det bestod af flere betydningsfulde Mænd, der havde den rette Forstaaelse af den store Betydning, det vilde faa, naar Bøndernes Kaar blev forbedrede. Disse Mænd underskrev de udsendte Bestemmelser, og de sørgede for, at de blev overholdt.

I disse betydningsfulde Aar ejedes Frisholt af Amtmand Ferslev, og forskelligt vidner om, at han havde det rette Syn og Forstaaelse af det store Frigørelsesarbejde, Jordens Udskiftning og Stavnbaandets Løsning. Det bar sine gode Frugter paa Frisholt Gods, og der sporedes snart betydelig Fremgang. Tiden nærmede sig, da Godsets Bønder kunde blive Ejer af deres Fæstegaarde. De fik deres Selvstændighed paa det Omraade før mange andre.

I Aaret 1797 søgte Amtmand Ferslev om Tilladelse til at sælge Frisholt Bøndergods. Den skulde gives af Rentekammeret, og han fik den gennem følgende Skrivelse:

Det kongelige Rentekammer har under den 23. d. M. tilskrevet mig saaledes: Under 6. Septbr. sidstleden har Hans Kongl. Majestæt allernaadigst behaget at resolve saaledes:

Vi tillader allernaadigst, at Ejeren af Frisholt Gaard og Gods i Viborg Amt, Amtmand Ferslev, maa Tid efter anden med fuldkommen Ejendomsret afhænde alt eller en Del af Bøndergodset til Beboerne eller andre Lysthavende, uden at Hovedgaardstaksten ved saadan Afhændelse skal tabe den Skattefrihed, som i Følge Loven og fra Arild Tid har tilhørt den, samt uden at Herregaarden eller han som Ejer deraf skal staa i nogen direkte Forbindelse med det afhændede Bøndergods eller i mindste Maade haft eller være ansvarlig for Skatter eller Contri-

butioner af samme, i alt under disse Resolutioner af 8. December 1784, 13. Juli 1785, 19. Marts bemeldte Vilkaar samt følgende saaledes:

a. At hvert Steds Jorder skal forsaavidt saadant allerede er sket forinden Afhændelsen udskiftes af Fællesskabet mellem Mand og Mand, samt at Godssets Husmænd tildeles saa meget Jord som til en „Kov“ og nogle Faars Underholdning behøves.

b. At de under Godset tilbageblevne Bønder ikke paalægges i den Anledning af denne Forordning større Hoveri end det, de efter den om Hoveri tilforn Forordning var pligtige at forrette, ligesom det hele Hoveri blev forrettet efter rigtig og nøjagtig Omgang og Ligning, hvori Hovedgaardens Ejere al Tid tager Del i at faa Hoveriet i udgaaede Bønders Sted.

Sælgere og Købere af forbandt til Frisholt Gods henhørende Bøndergaarde ville vi iøvrigt, forsaavidt de sælges som skrevet til Beboerne selv, allernaadigst forunde saadan Moderation i Henseende til stemplet Papir, at til Købekontrakt og Skøderne ved denne første Afstaaelse alene bruge stemplet Papir til 24 Skilling.

Hvilket jeg herved har Ordre til at bekendtgøre.

Viborg d. 28. Septbr 1797.

N. Sehested.

Til Amtmand Ferslev.

Ferslev naaede dog ikke saa langt, at han fik Bøndergodset solgt. Det skete først under hans Eftermand, Ritmester Halling, som købte Frisholt 1799 for 71,500 Rd. Han fik dog først Skøde 1803, da Købesummen var betalt.

Under dette Arbejde for at frigøre den danske Bonde kom der ogsaa lysere Livskaar for Anders Niensens Familie. Det viste sig bl. a. i det, at han i Aaret 1800 købte sin Fæstegaard i Gulev af Ritmester Halling.

Der blev solgt 8 Gaarde i Gulev nævnte Aar. Købekontrakterne var med Undtagelse af Navn saa godt som enslydende. Her skal kun anføres det Skøde, der blev udstedt til Anders Nielsen Bødker:

Jeg Ritmester Hans Henrich Halling til Frisholt sælger, skøder herved i Overværelse med hosheftede Købekontrakt af 4. Maj 1800 til Anders Nielsen Bødker i Gullev sammesteds paaboende og forhen i Fæste havde Gaard, staaende efter Udskiftningen for Ager og Eng Hartkorn 4 Td. 3 Skp. med sine paastaaende Bygninger, som i Brandkassen er forsikret for 140 Rd. med tilliggende Ejendomme, Skov, Herligheder og Rettigheder samt Byrder, som jeg saaledes selv har ejet og benævnte Købekontrakt fastsætter.

Og da Køberen Anders Nielsen Bødker nu derfor har betalt mig den

fuldt akkorderede Købesum, 875 Rd., siger otte hundrede halvfjerdsindstyve og fem Rigsdaler, saa tilstaar jeg og Arvinger i samme ingen videre Del eller Lod eller Rettigheder, men de skal følge og tilhøre Køberen og Arvinger som deres retmæssige Ejendom, og maa de gøre sig den saa nyttig, som de bedst ved og kan, dog maa Gaarden og dens Tilliggende ingen Sinde sælges eller afhændes til nogen Hovedgaards Komplettering eller til at gøre Hoveri.

Iøvrigt skal det skødede være Hjemmelsmand efter Loven. Det mig udstedte Skøde, som herved efter kong. Bevilling af 6. Septbr. 1797 paa 24 Skilling stemplet Papir udstedt bekræftes med min Underskrift.

Frisholt d. 19. Juni 1804.

Hans Henrich Halling.

Frisholt Birketing.

Læst paa Nørrejylland's Landsting 1804.

Det er skrevet og formet sjældent klart og forstaaeligt. Der behøves ikke nogen lange eller indviklede Fortolkninger, som ellers mange Gange er nødvendige i vor oplyste Tid. Der er noget mønstergyldigt i denne klare Fremstilling af det, som er foregaaet, og de Vilkaar, som denne Sag er ordnet paa.

Der kan være et eller andet i Ordstillingen, som ikke bruges i vor Tid, men det tilslører ikke paa noget Punkt, hvad der er Meningen. Det hele er skrevet saa velgørende klart baade for Lægmand og Jurister.

Det anførte Skøde giver da Køberen fuld Frihed til at drive Ejendommen og høste Arbejdets Frugter.

For at dette kunde ske, havde det ogsaa sin store Betydning, at Hoveriet kom bort. Det var paa flere Maader en Hindring for, at de kunde faa det fulde Udbytte af deres Arbejde. Fæstebondens Bedrift maatte ofte forsømmes, naar han skulde til Arbejde paa Herregaardens Marker. Men nu var det forbi, saa Bonden kunde blive hjemme og gøre det Arbejde, som hans Ejendom krævede.

Det var særlig en stor Forandring for Anders Nielsen Bødker. Han blev Fæstebonde 1759, og han har saaledes maattet gøre Hovarbejde under den strenge Rosborg gennem en længere Aar-række. De sidste Aar, han levede, var han helt fritaget for Hoveri. Det var noget saa gennemgribende i Familiens Tilværelse, saa vi ikke tilfulde forstaar denne Frigørelse. Det kan kun de, som har levet under saadanne trange Forhold.

Skolens Kaar og Arbejde.

Fremgangen i Bøndernes Stilling og Kaar medførte, at de ogsaa rettede deres Opmærksomhed mod Skoleundervisningen og krævede Forbedringer paa det Omraade.

Den første Undervisning af andres Børn gaar tilbage til Klostertiden. I betydelig Udstrækning underviste Munkene Omegnens Børn, men senere gik en Del Klostre i Forfald eller ophævedes, og saa maatte denne Undervisningsform ophøre. Senere var der forskellige, som prøvede paa at faa Børnene undervist, men det var nærmest forbeholdt de bedrestillede, saa det var uden Forbindelse med almindelig Undervisning. Der blev lagt afgørende Vægt paa de kristelige Kundskaber, og det var altbeherskende i disse Tidens Undervisning. Enkelte Mænd som Peder Palladius havde videre Forstaaelse og arbejdede for at fremme Undervisningen, men Vanskelighederne var store.

Det var først mange Aar senere, at der blev oprettet et større Antal Skoler. Det begyndte 1720, og de oprettedes af Frederik IV i de saakaldte Rytterdistrikter. Tallet opgives til 240. Det var Hensigten, at det skulde tilskynde saaledes, at Befolkningen selv førte denne Sag videre, men det førte ikke til det ønskede Maal. Der maatte udsendes flere Forordninger, som paalagde, at der skulde bygges og holdes Skole.

Kristian VI udsendte en Række Bestemmelser, som viser, at han tillagde denne Sag en meget stor Betydning. Det havde en vis Forbindelse med, at han var paavirket af Pietismen. Denne Retning fremhævede stærkt Lægmands Betydning og Ret til at læse og fremføre Skriftens Sandheder. Men for at dette kunde ske, saa var det nødvendigt, at der blev undervist. De viste hen til, at hver enkelt havde stor Værdi.

Det maatte da føre til Krav om Børnenes Undervisning. Det samlede sig særligt om Kristendomsundervisning. Det førte i flere Tilfælde til overdrevne Krav om, at Børnene skulde lære for meget udenad, men det maa ikke glemmes, at deres Bestræbelser var Udtryk for en levende Omsorg for Børnenes og Ungdommens Vel. Gennem deres mer eller mindre vellykkede Forsøg paa at faa en regelmæssig Skolegang med Undervisning voksede Skoleformer

og Retningslinjer frem. Det var Linjer, der kunde bygges videre paa helt op til vore Dage.

Forordningerne, som Chr. VI. udsendte, var præget af disse Bestræbelser. Blandt disse maa særlig nævnes den, der blev udsendt 1739. Den krævede en Række Skoler og videre daglig regelmæssig Skolegang for al Ungdom i de anviste Huse. Der blev paabudt, at der ikke maatte gøres Forskel paa Børnene, enten de var fra det ene eller andet Hjem. Der skulde tages Hensyn til, om Forældrene trængte til Børnenes Hjælp i Høstens Tid, saa maatte de lade dem blive hjemme hveranden Dag.

Der blev stillet Krav om, at de skulde lære en Del udenad, men samtidig fremhæves det, at de saa vidt muligt skulde gøre Rede for Meningen af det læste, da det var det vigtigste. Undervisningen skulde først og fremmest gælde Kristendommen, men naar Forældrene begærede det, skulde Børnene ogsaa undervises i Regning og Skrivning.

I Skolen maatte de ikke bande, bruge Skældsord, utugtig Snak, støje, kives eller slaas. Biskoppen skulde komme hvert 3. Aar og overhøre Børnene og videre spørge Menigheden, om den havde nogen Klage over Skoleholderen. Provsten skulde komme hvert Aar for at overhøre og undersøge paa tilsvarende Maade. Der maatte ikke handles ilde med Børnene. De maatte i visse Tilfælde sidde efter, men det skulde dog foregaa under Hensyn til deres Evner.

Disse Skoletanker og Forordninger er paa flere Maader præget af Hensyn og Omsorg. De har det Formaal, at Børnene skulde lære noget, der kunde være dem nyttige for Livet. De fattige skulde undervises gratis. De bedrestillede skulde betale en lille Afgift, som nærmere blev bestemt.

Der var flere Bestemmelser, som vidnede om forstaaende Omtanke og Hensyn til Børnenes Vel. Der var Advarsel mod at misbruge Straffemidler. Om Vinteren skulde Børnene gives fri, saa de kunde komme hjem, inden det blev mørkt.

Det viste sig snart, at denne Skoleordning ikke kunde gennemføres. Den medførte altfor store Udgifter for Bønderne, som var saa fattige. Aaret efter, 1740, kom en ny Forordning, som satte Kravene betydeligt ned. Hvor Beboerne boede for spredt eller langt fra hinanden, skulde der være en Omgangslærer for 2 eller

3 Distrikter. En Gaardmand skulde stille en Stue til Raadighed mod en passende Godtgørelse.

Der var to Klasser. Den ældste skulde gaa til Skole 4 Dage om Vinteren og 2 om Sommeren. Med yngste var det omvendt. I Kornhøstens Tid skulde der være 4 Ugers Ferie. I Sædetiden om Foraaret 2—3 Uger og i Efteraaret 3—4 Uger for Børn over 10 Aar. Børn, som var over 12 Aar, skulde gaa i Kirke.

Skoleholderens Løn var fri Bolig og Skolehus, Foder og Græs til 2 Køer og 6 Faar. Senere ved Skoleloven 1814 blev der krævet saa meget Jord, at den kunde give saa meget Avl, som de 2 Køer og 6 Faar kunde fortære. Til Skolefoder skulde Beboerne give 4 Læs Hø à 32 Lispund, 8 Læs Halm à 24 Lispund samt 25—30 Bønder-Læs Tørv.

Under de første Skoleformer var Degnens Løn Kaldets Indkomster og 6 Rd. Holdt han Skole, fik han samme Løn som andre Skoleholdere, der skulde have 5 Td. Rug, 7 Td. Byg samt 12 Rd. Lønnen skulde paalignes Bønderne, men Godsejeren skulde være ansvarlig for, at den blev betalt. Bønderne var i mange Tilfælde saa fattige, at selv Godsejeren med den haarde Haand ikke kunde inddrive denne Afgift. Længere tilbage i Tiden havde Degnen ingen Pligt til at undervise, men nu (1740) blev det paalagt, at han skulde. Der blev tillagt ham de saakaldte Lysepenge.

De fremførte Skoletanker og Reformers er præget af Forstaaelse og Fremsyn, men den regelmæssige Skolegang blev dog ikke gennemført i det 18. Aarhundrede. Der maatte tages Hensyn til Bøndernes Fattigdom. Paa flere Maader viste de dog stor Interesse for deres Børns Undervisning. I Jylland var der hele Sogne, hvor der blev undervist i Hjemmene, saa at alle kunde læse og skrive.

Saadan Hjemmeundervisning er nu helt opløst. Men denne Form vidnede dog om Forstaaelse og Ansvar overfor Børnenes Fremtid, og derfor skal den ikke behandles overlegent af vort moderne Samfund eller Lærere. Men paa Baggrund af den mørke Tid med de ringe Hjælpemidler er der noget lysende over disse fattige Hjems Arbejde. Foruden de almindelige Skolefag blev der ogsaa lagt Vægt paa, om der kunde undervises i Agerbrug og Havedyrkning.

En stor Skolekommission blev nedsat 1789, og den fastsatte

Læreren Løn til 6 Td. Rug, 10 Td. Byg efter Kapitelstakst. Græsningsretten gik efter Skoleloven 1814 over til, at Læreren fik en Jordlod at dyrke. De saakaldte Degneembeder blev nu nedlagte, men den gamle Benævnelse holdt sig gennem mange Aar hos den menige Mand.

Det første Seminarium blev oprettet 1791 paa Blaagaard. Senere kom Jonstrup, Snedsted, Skaarup og Lyngby. Det sidste blev nedlagt 1874. De fleste af Lærerne, som har tilhørt min Slægt, er uddannet paa Lyngby.

Det er nogle Rids af de ydre Rammer, der var lagt om Børnernes Skoleundervisning. Paa Grund af de herskende Tidsforhold kunde den ikke blive særlig vidtgaaende. Men alligevel havde den Tid sine stærke og solide Personligheder, der var paalidelige og troværdige, helt igennem baaret af en levende Ansvarsfølelse.

Det var vanskeligt, at de forskellige Interesser og aandelige Formaal kunde næres og vokse under det haarde daglige Arbejde, under de fattige Levekaars Tryk, men alligevel er der Vidnesbyrd om, at de havde Syn og Interesse for deres Børns Skoleundervisning, og det fik sine stærke Udtryk ved flere Lejligheder. Det varslede om, at de var rede til at bruge Betingelser og Muligheder, saa snart Tiden var inde, og om, at der vilde komme en lysende Opgangstid paa det Omraade for den danske Bondestand.

Stavnsbaandets Frigørelse medførte, at der paa de forskellige Omraader vaagnede mere Forstaaelse, som førte til flere Krav. Det viste sig med Hensyn til Børnernes Undervisning. Der var en Præst i Sahl, som havde givet en betydelig Sum til Fremme af Skolernes Undervisning, men der var store Vanskeligheder med at faa Pengene fra Godsejeren.

Fra Præsten i Sahl, Svitser, er der bevaret en overordentlig skarp Klage over, at Godsejeren har ladet Skolerne forfalde, saa der slet ikke kan holdes Skole om Vinteren. Læreren maatte gaa ud i Byen for at faa sit Brød bagt, da det ikke kunde gøres i den saakaldte Skole. Han faar heller ikke nogen Løn, men kun det lidet, som Beboerne vil give ham.

Han henviser til, at der gøres et betydeligt Arbejde paa andre Egne for Undervisningen, men paa Grund af Godsejerens Modstand og Skolernes daarlige Tilstand saa vil »alt Barbari og alle Laster brede sig« i hans Sogn.

Der er flere Vidnesbyrd om, at Beboerne i disse Egne har haft Syn for, at deres Børn skulde undervises. Der foreligger en Klage, hvori Beboerne klager saaledes over deres Lærer: 1) Han forsømmer Skolen og Børnene om Vinteren, 2) At han intet kan lære Børnene, og derfor er han ganske uduelig paa sin Plads.

Denne Klage medførte en Undersøgelse, der udtalte, at Læreren ikke »røber Udygtighed«, men han bør dog paa egen Bekostning henvises til at faa videre Uddannelse i Retskrivning, Regning og andre Fag. Naar han gør det paa rette Maade, saa kan han blive »tjenstdygtig«. Det vidner om, at Klagen var berettiget. Der blev prøvet Forlig af Myndighederne, som stillede Forslag om, at Beboerne skulde beholde Læreren, naar han havde faaet den fornødne Uddannelse, men det blev afslaaet med stor Harme.

Der er ogsaa andre Skolesager, der vidner om, at Bønderne havde en fremtrædende Interesse og Forstaaelse af den store Betydning, det havde for Børnenes Fremtid, at de lærte noget i deres Skoletid og Barneaar. Det omtalte foregik ved Aarene 1800, og det har vel nok sin Forbindelse med Bøndernes Frigørelse og de forbedrede Tilstande, som dermed fulgte. I 1802 skriver Provsten om Gulev Skole, »at han har haft megen Fornøjelse af at overhøre Ungdommen paa Grund af Ungdommens gode Kundskaber.« Det viser, at Børnene i dette Sogn har faaet en god Undervisning efter Tidens Forhold.

Hjemmet i Gulev.

Vi er nu naaet frem til den Tid, da Anders Sørensen blev gift med Ane Marie Andersdatter. Der gik dog en Række Aar, inden de fik Skøde paa hendes Faders Fæstegaard. Det skete først i Aaret 1812, efter at der var holdt indbyrdes Skifte. Det vidner om en meget sjælden Forstaaelse blandt disse Sødskende, ellers var saadant bleven krævet længe før.

Der har været Tro og Tillid til, at det unge Ægtepar vilde drive Gaarden paa bedste Maade. Det var ellers meget sjældent, at Fæstegaarden blev overdraget til en Datter, naar der var flere Sønner i Familien. Ane Marie har sikkert haft en vidtrækkende Betydning for Hjemmet, og det er bleven forstaaet af de andre Sødskende.

Det var i Aaret 1802, at Anders Sørensen blev gift med Ane

Marie Andersdatter. De havde kendt hinanden i en længere Aar-række. Han var kommen til hendes Hjem, før han blev konfirmeret, og det har sikkert været som hans eget Hjem gennem Ungdomsaarene. De to unges Ventetid var nu endt, og de overtog i Forening det Hjem, der paa saa mange Maader havde været deres Længsler's Maal. I Forening skulde de nu føre Hjemmet videre gennem Tidens Vanskeligheder.

Det første Barn, som fødtes i Hjemmet, var min Far-Far, Søren Andersen, f. 7. August 1803 — Anders Andersen, f. 29. Marts 1806 — Kirsten Andersdatter, f. 10. August 1809 — Lars Andersen, f. 29. April 1815, dør som Barn.

Disse Børn voksede op i Gulev, og deres Barneaar var paa flere Maader præget og bestemt af Tidens Forhold og de herskende Livskaar. Deres Forældre levede i en meget mørk Tid, og under disse Kaar fik de en Livsindstilling, som kunde spores gennem deres senere Liv. Arbejde og Nøjsomhed maatte gennemføres overalt.

Allerede i de første Barneaar har Børnene modtaget Indtryk af Forældrenes Levekaar og Livserfaringer. Meget tidligt lærte Børnene at give Afkald, og det fik sin store Betydning i deres senere Liv. I disse Aar lagdes ubevidst mange af de Spirer, der senere voksede frem til at blive gode Livsværdier.

Tidens Forhold i Forbindelse med Indtryk og Oplevelser i Barneaarene har sikkert bidraget til at forme og fæstne de klare Linjer, der senere skulde blive saa fremtrædende i Søren Andersens Livsførelse.

I de Tider blev der lagt megen Vægt paa Kristendoms-Undervisningen. Det blev regnet for afgjort nødvendigt, at enhver kunde noget paa det Omraade. Selv om Nutiden ser anderledes paa disse Forhold, saa har denne Undervisning — trods sine Mangler — dog haft sin store Betydning for deres Opdragelse og senere Livsførelse. Den har i mange Tilfælde været bestemmende og afgørende for deres Handlinger. Den fremtrædende Ansvarsfølelse, der saa ofte møder os hos den Tids Mennesker, har sikkert sin Forbindelse med, at de hørte om de kristelige Livsværdier i deres tidlige Barndom.

Interessen for Børnenes Undervisning møder vi stærkt og afgørende i Skoleloven af 1814. Den indeholdt saa meget værdi-

fuldt, at vi endnu maa beundre den Tid for dens Fremsyn og Ordning af den betydningsfulde Sag. Vi bygger fremdeles vort Skolevæsen paa Grundlinjerne i denne vidtrækkende Lov.

Faa Aar efter de unges Giftermaal døde Ane Maries Fader, Anders Bødker. Kort Tid i Forvejen, den 19. Juni 1804, havde han faaet Skøde paa sin Fæstegaard, som allerede var købt 1800. Der blev først udstedt Skøde, naar Købesummen var berigtiget, og der kunde saaledes hengaa længere Tid mellem Købet og Tidspunktet, da de fik Skøde. Anders Nielsen naaede saaledes efter mange Aars Arbejde og Vanskeligheder det store Maal, at han blev Ejer af den Gaard, hvor han havde virket og arbejdet fra sine unge Aar.

Det havde været hans Hjem gennem skiftende Oplevelser. Det blev bevaret i en Tid, da saa meget andet blev opløst. Der var saa mange Minder, baade lyse og mørke, der som en Kæde omsluttede det Hjemliv, som var levet i denne Fæstegaard. Han oplevede saaledes at faa det afgørende Bevis for sin Ret til denne Jord og det Hjem, saa at det kunde overgives til hans Datter og hendes Mand. Det har sikkert været en stor Glæde, at han oplevede dette, men saa var det ogsaa forbi med hans Virke og Arbejde. Han døde i Aaret 1804, 71 Aar gl.

Kort Tid efter hans Død blev der holdt Sambaandsskifte mellem hans Børn, der alle var myndige. Der blev bestemt, hvorledes det efterladte skulde deles. Gaarden havde 108 Td. Ld., og den skulde overdrages til Anders Sørensen. Niels Andersen skulde have 50 Rd., Søren Andersen 200 Rd. og Peter (Andersen) Gullev en Seng med Sengeklæder.

Der er betydelig Forskel paa den Arv, som hver enkelt skulde have. Det har sikkert sin Aarsag i, at de allerede havde faaet en betydelig Hjælp fra deres Hjem. Det er nærmest foregaaet, da de satte Bo, men det kunde ogsaa være sket senere.

Der gik en Række Aar, inden Anders Sørensen fik Skøde. Det skete først 1812, og der var saaledes hengaaet 8 Aar. Det er noget vanskeligt at forklare, hvorfor det skulde vare saa længe, men de omtalte Penge skulde vel først betales. Det var forbunden med store Vanskeligheder at faa saadant gjort i disse økonomisk mørke og truende Tider. Der blev i hvert Fald først kvitteret for deres Arvedel 1812, og saa blev Skødet udstedt til Anders Søren-

sen. Gaarden havde 4 Td. 3 Skp. Hartkorn, og Bygningerne var forsikret i Brandkassen for 1200 Rd. Det sidste var nødvendigt i Tilfælde af Brand. Den enkelte kunde ellers ikke faa Bygninger opført, naar de var afbrændt. Det var allerede en tvungen Forsikring under Fæstevæsenet, da Gaarden uden Bygninger ellers maatte blive en Øde-Gaard, som var ubeboet.

Skødet blev udstedt i Viborg den 23. November 1812, underskrevet af de myndige Børn og to af Byens Mænd som Vitterlighedsvidner. Nu havde Anders Sørensen Eneret til at raade over Gaarden og høste Arbejdets Frugter, men der var ikke megen Udsigt til, at disse kunde blive ret store i disse daarlige Tider. Men de havde i hvert Fald et Hjem, de havde Ret til, saa længe de kunde svare de nødvendige Udgifter. Deres Arbejde var rettet imod, at dette kunde lykkes.

Der gik en lang Række Aar, inden der begyndte at komme lysere Tilstande. Det blev en haard Prøve at komme igennem disse daarlige Tider, og Viljen maatte hærdes for at holde ud i den Spænding, der maatte være for at vinde det daglige Brød. Men de bevarede Arbejdets Mod, og det viste sig i Taalmodighed og en beundringsværdig Udholdenhed.

Under disse trange Livsforhold voksede Børnene op, og de var knyttet til Hjemmet paa flere Maader, og det fik sin Betydning, da de fik deres eget Hjem. Trods alt det, som kunde fremkalde Bekymring i disse fattige Tider, saa lyste Haabet og Forventningerne om Børnenes Fremtid over deres Livsførelse, og Forældrene oplevede ogsaa, at der kom bedre Tider. Deres ældste Søn blev gift 1830. I de kommende Aar modtog de flere Børnebørn med Forventningens Glæde.

Faa Aar efter, 1838, døde Ane Marie Andersdatter 69 Aar gl. Der gik nu nogle Aar, og Datteren Kirsten vedblev at være sin Faders gode Medhjælp som Husmoder, men senere blev hun gift med Andreas Jakobsen, og de overtog Gaarden efter Skøde af 10. August 1843. Gaardens Størrelse var uforandret 4 Td. 3 Skp. Hartkorn. Købesummen var 500 Rd. og Aftægt til Anders Sørensen.

Denne Kontrakt bestemte, at han skulde have frit Ophold med Føde, Klæder, Vask og Ildebrændsel. I Tilfælde af, at han krævede det, skulde han have en Del forskellige Fødevarer. Naar han forlangte det, saa kunde de ombyttes med rede Penge, og denne Sum blev bestemt til 40 Rd. aarlig.

Denne Kontrakt vidner om betydelig Fremgang i økonomisk Henseende, men det gik her som i Almindelighed, at Aftægtsnyderen nøjedes med Bolig, Føde og Klæder samt det nødvendige Brændsel. Der krævedes ikke mere end det, som var højest nødvendigt. De tilhørte en Slægt, som ikke var fordringsfuld. I Livets Skole havde de lært Nøjsomhed i et Maal og Udstrækning, som er helt fremmed for os. Vi gaar nu over til at følge hans ældste Søn, der var min Far-Far, Søren Andersen. Hans Daab omtales saaledes i Kirkebogen: Den 7. August 1803 fødte Gdr. Anders Sørensens Kone en Søn, som i Hjemmedaaben blev kaldet Søren. Baaret i Kirke den 11. September af Jens Smeds Kone. Peder Hansens Kone var med. Faddere: Kjeld Pedersen — Kristen Germandsen — Peder Smed.

Da Søren Andersen voksede op, var det nødvendigt at finde lidt Arbejde, der kunde give nogen Fortjeneste. Alle Kræfter og Hjælpemidler maatte tages i Brug. Det medførte, at de ofte maatte arbejde med noget, der ellers laa uden for Hjemmets Virke.

I sine unge Aar lærte han Blytækkeriet. Det var forbunden med flere Hemmeligheder, naar Blypladerne skulde støbes. Deres Oplægning krævede baade Mod og Omtanke, for at det ikke skulde medføre Ulykker. Der savnes Oplysninger om, hvor han havde lært Blytækkeriet, men meget taler for, at det har været i Viborg, hvor hans Moders Broder Peder Gullev var Snedker og Blytækker. Det blev derefter et Arbejde, min Far-Far udførte gennem mange Aar.

Det medførte en Del Rejser til de forskellige Kirker og længere Tids Ophold fra Hjemmet. Det har vel nok været paa en af disse Rejser, at han lærte sin tilkommende Hustru at kende. Hun hed Dorthe Jensdatter og var født i Røgen 1805; Faderen var Jens Lassen, der senere blev Lærer i Toustrup.

Far-Mors Slægt.

Paa fædrene Side begynder vi med Lars Sørensen, der er født 1736. De første Oplysninger om ham finder vi i Udbyneder Kirkebog. Den fortæller: Aar 1766, 27. Juni, vies i Kastbjerg Kirke Skoleholderen Lars Sørensen og Kirsten Jensdatter Møller.

I Aaret 1768 kaldes Lars Sørensen til Sogndegn i Udbyneder. Den forrige Degn, Kristen Kragh, og hans Hustru var død fra flere smaa Børn. Der holdtes gejstlig Skifte, og det blev meget vidtløftigt at faa det ordnet. Her skal kun anføres, at Lars Sørensen tilbød at sørge for de smaa Pigebørn, og det blev antaget. Senere blev der Strid om dette, og deres Farbroder, Birkeskriver Peder Kragh, tog dem i sit Hus.

Efter langvarige Forhandlinger blev det endelig bestemt, at Degnen Kraghs 3 Pigebørn, Johanne Marie, Dorthe Kathrine og Edel Kirsten Kragh, skulde være hos Sogndegn Lars Sørensen for en aarlig Sum af 20 Rigsdaler. Sidstnævnte Edel Kirsten blev 1788 gift med Lars Christensen Smed.

1770 døbes Degnen Lars Sørensens Søn Søren. 1774 Mette Catrine dør. 1776 døbes Jens. 1778 Mette Catrine. 1779 Johanne. Ved disse Børns Daab er det ret paafaldende, at det er meget højtstaaende Personer, der medvirker. Men nogen nærmere Forklaring af det usædvanlige kan ikke gives. Degnen Lars Sørensen blev boende i Udbyneder til sin Død 1806. Han var da 70 Aar gl.

Det fremgaar af Skiftet, at der var en Del Gæld til forskellige Personer, saa det gik over det, som kunde regnes til Indtægt. Skifteretten vilde sælge, hvad der var, men Enken Kirsten Jensdatter begærede Henstand for at ordne det med Kreditorerne, da hun intet kunde undvære.

Der var følgende Børn: Søren, 36 Aar, var paa Faurskov — Jens, 30 Aar, Frisenborg — Mette Catrine, 28 Aar, hjemme — Johanne, 27 Aar, tjente i København.

Disse Børn gav Afkald og overlod deres Del til Moderen. Hun fik da sin Begæring bevilget og beholdt det, hun havde. Degnen Lars Sørensen havde en Broder, Kristian Sørensen, der var Gartner paa Mariager Kloster. Han gav 50 Rd. til Johanne, der var i København og Resten af sine Ejendele til Lars Sørensens Børn. Blandt disse Børn maa nærmere omtales Jens, der senere blev kaldet til Lærer i Toustrup.

Jens Larsen var ved nævnte Skifte paa Frisenborg, men kommer senere til Faurskov som Skriver. Derefter bliver han kaldet til Sogndegn i Toustrup. Hans Datter var min Farmor, som blev født 1805 i Røgen.

Hjemmet i Røgen.

Paa den mødrene Side maa vi begynde med Niels Pedersen Væver, der er gift med Gertrud Mikelsdatter. De er bosiddende i Røgen, og Kirkebogen fortæller følgende om deres Børn: Peder, f. 1765 — Ane, f. 1769 — Karen, f. 1776. Den sidstnævnte Daab omtales saaledes: Barnemoder Zidsel Madsdatter. Faddere: Mikkel Aabo — Søren Grønbech — Niels Pedersen — Mette Pedersdatter.

Flere Forhold vidner om, at det har været et Hjem i fattige Kaar. Han nævnes som Husmand og skrives for Niels Væver. Han har nærmest arbejdet med dette Haandværk, eller han har faaet dette Tilnavn fra sine Fædre, og saa er det overført til et eller flere af hans Børn, men det er i hvert Fald Udtryk for, at der har været Vævere i Familien.

I Huset boede forskellige, saaledes en gammel Enke paa 73 Aar. Videre havde de Mikkel Christensen »til Huse«. Han er 60 Aar og nævnes som Daglønner. Det har vel givet en lille Indtægt, som de havde haardt Brug for i deres daglige Husførelse. De har været nødt til at tage saa at sige alt i Betragtning for at komme igennem.

En »Rulle« for 1788 over Søbygaards Gods, Skanderborg Amt, fortæller, at Niels Pedersen Væver var Indsidder i Røgen. Det er saaledes gaaet tilbage for ham, at han ikke længere var Husmand. Rullen meddeler videre, at han har en Søn, Peder, 22¹/₂ Aar, 60¹/₄” høj, han »er før af Lemmer og tjenlig til Styk-Knægt«. Det svarer nærmest til Træn-Konstabel i vore Dage. I de Aar kunde

de blive Soldater i mange Aar gennem baade Ungdomstiden og Manddomsaarene, saa deres Arbejdskraft var brudt, naar de endelig kom hjem.

Niels Pedersen dør i Røgen 1818 som »fattig«, men han naar dog den høje Alder 92 Aar. Hans Hustru, Gertrud Mikkelsdatter, dør 1806, 70 Aar. Det er nogle korte Linjer om Dorthe Jensdatters Slægt, og vi følger hende videre efter hendes Møde med Søren Andersen.

Deres Bryllup stod i Sahl 1830. Forlovere var Lars Mortensen, Sahl, og Anders Sørensen, Gulev. Det har sikkert ikke været noget stort Bryllupsgilde. Det tillod de økonomiske Forhold ikke, men det blev Indledning til en saare lang Arbejdsdag med trofast Samarbejde.

De nygifte blev Indsiddere i flere Aar. Det var først 1837, at de fik deres eget selvstændige Hjem, da han købte en Gaard i Gulev. Før vi gaar videre med deres Livsførelse, vil vi betragte de ydre Rammer og lidt af Gaardens Historie samt de Betingelser, der fulgte med denne Handel.

Mine Fædres Hjem.

I Aaret 1771 giver en Forordning Tilladelse til, at alle Gulev Fæstegaarde faar samme Hartkorn, og hver Gaard faar da 4 Td. Hartkorn. Det gør det meget vanskeligt at følge Fæsternes Navne paa en bestemt Gaard tilbage. Hartkornet var ellers forskelligt for Fæstegaardene. Naar vi stadig kunde finde det samme Hartkorn, saa var der Grund til at regne med, at det var samme Gaard, og saa kunde vi gaa tilbage i Tiden og finde det Navn, der var skrevet som Fæster af den bestemte Gaard.

Ved Udskiftningen 1786 fik enhver tildelt noget mere Hartkorn, men da denne Forretning er forsvunden, saa maa vi nøjes med at begynde, da Gaarden 1800 bliver købt af Mikkell Mikkelsen. Han nævnes ikke i Hartkornsfortegnelsen af 1790, og han maa derfor have fæstet efter dette Aar, men det er sket kort efter, nærmest 1791.

I Aaret 1802 blev der krævet en Skat af faste Ejendomme. I den Anledning blev der foretaget flere Vurderinger og Beregninger. Skatten var 88 Sk. af hver Td. Hartkorn. Jordarealet til Mikkell Mikkelsens Gaard var 118 Td. Ld., og Marken havde en meget

spredt Beliggenhed. Tilsvarende finder vi ogsaa ved de andre Gaarde i Gulev. Det var Udtryk for en vis Lighed og Retfærdighed. Den ene skulde ikke have nogen Fordel frem for den anden, og saa fik de alle tildelt noget Jord, som laa ret afsides.

Mikkel Mikkelsen var efter Tidens Forhold velstillet i økonomisk Henseende, og derfor købte han en Del Jord af sin Nabo. Jorden havde 1 Td. 4 Skp. 2 Fjd. 2 Al. Hartkorn. Det førte til, at han nu fik den største Gaard i Gulev. Hans Velstand fremgaar ogsaa af det Skifte, som blev holdt efter hans Hustru Kirsten Jakobsdatter, som døde 1812. Det viste sig, at det, som blev regnet til Indtægt, oversteg Udgifterne med 2426 Rd.

Der blev saaledes en stor Arv til Børnene. Sønnen Jakob overtog Gaarden, og Søsteren Ane fik en betydelig Pengesum og forskellige Varer. Videre skulde hun have en Del Besætning, naar hun blev gift. Faderen Mikkel skulde have en betydelig Aftægt, der bestod af Penge og Varer, som skulde leveres hvert Aar.

Naar der til foranstaaende Skiftes Beholdning lægges den Sum, han havde købt Jord for, og det saa tages i Betragtning, at han nogle Aar i Forvejen havde købt sin Fæstegaard for 875 Rd., saa kan det med Rette siges, at han var en sjælden velstaaende Mand.

Efter gamle Overleveringer forklares det paa følgende Maade: Paa Gaardens Mark er der endnu en svagt formet Høj, som kaldes for Karmhøj. I den blev der fundet et Stykke rødt Metal, som kom i Mikkel Mikkelsens Besiddelse. Det viste sig, at det fundne var Guld, og det lagde Grunden til hans usædvanlige Velstand.

Det var i hvert Fald en almindelig udbredt Tro paa Egnen, at det var dette Guldfund, der var Aarsag til hans Rigdom. De syntes ikke, det var muligt, det kunde komme paa almindelig Maade gennem Arbejde.

Den omtalte Høj har før i Tiden været betydelig større, og den nævnes ved flere Lejligheder i gamle Beretninger. Den har flere Gange været Genstand for Udgravninger. Beretningen om Guldfundet havde noget dragende ved sig, og det tilskyndede til at prøve, om der ikke kunde findes mere. Der fandtes et stensat Kammer med en Del Urner, som indeholdt Aske, men der fandtes ikke noget Guld.

Som ganske ung har jeg ogsaa gravet i denne Høj, men uden

at finde noget, hverken af den ene eller anden Art. Jeg har vist været den sidste, der har gravet for at finde Guld, som min Fantasi drømte om var skjult paa dette Sted. Mit sidste Minde om disse Forsøg var et bestemt Forbud fra min Fader imod al Gravning paa dette Sted. Højen var nemlig slettet saa meget, at den blev dyrket sammen med den øvrige Mark. Derfor vilde han ingen Forstyrrelse have af Markens Grøde paa den dyrkede Høj. Han troede ikke paa, at der kunde findes noget værdifuldt og allermindst, at der kunde være Guld.

Jakob Mikkelsen begyndte under gode Forhold, men der kom Krisetider, og det ramte Bønderne haardt, og mange blev daarligt stillet, saa de maatte forlade Hus og Hjem. Det gik ogsaa meget tilbage for ham.

To Lejekontrakter vidner om, at han har haft haardt Brug for rede Penge. For en ganske lille aarlig Indtægt udlejede han Jord med store Rettigheder for Lejerne gennem mange Aar. Vi synes vel nok, at den lille Sum Penge ikke kunde hjælpe ret meget, men i de Tider under daarlige økonomiske Forhold regnede de anderledes.

Disse Lejekontrakter hører ogsaa med til min Fødegaards Historie, da de kom til at hvile som Forheftelser gennem flere Slægtled, inden de kunde udslettes. Den første blev udstedt fra 1. Maj 1831, og Lejetiden var 60 Aar, saa den havde Gyldighed til 1. Maj 1891. Lejemaalet gjaldt Brugen af en Mose, hvis Beliggenhed var nærmere bestemt. Den maatte bruges, som Lejeren »bedst ved og kan til Græsning, Engslet og Tørveskær«. For disse Rettigheder skulde han aarlig betale 4 Rigsdaler.

Det blev en meget indbringende Forretning for Lejeren. Han solgte en Mængde Tørv til Randers. Det var en udmærket Handelsvare, da Tørvene var af fortrinlig Kvalitet. De blev sejlet til Randers paa fladbundede Fartøjer, de saakaldte Pramme, ned ad Gudenaæns sagte glidende Vande.

Det viste sig snart, at den lille forøgede Indtægt ikke var tilstrækkelig til at hjælpe Jakob Mikkelsen over Vanskelighederne, og han bortlejede atter en Del af sin Jord med Ret til, at Lejeren maatte opføre et Hus og bruge Jorden paa »lovlig og forsvarlig Maade«, naar han opfyldte de Bestemmelser, som nærmere var fastsat i Kontrakten. Den gjaldt for Lejerens og hans Hustrus Levetid. Samtidig fik han Ret til Græsning i Bøgedal og til at skære 6 Læs

Skudtørv. Videre maatte han skære alle de Lyngtørv, som han havde Brug for, men han maatte ikke afhænde Tørv til andre. For disse Rettigheder skulde Lejeren betale 12 Rd. hvert Aar, Halvdelen til hver Termin.

Hvis Lejeren eller hans Hustru døde, saa kunde den længstlevende indgaa nyt Ægteskab, uden at Lejemaalet ophørte, men det kunde dog ikke gælde mere end 3 Personers Livstid. Kirkefiende og Præstetiende skulde Lejeren betale, men Kongetiende skulde Ejeren udrede.

Lejefgiften blev betalt forud for flere Aar, og det viser, at Jakob Mikkelsen havde haardt Brug for Penge. Men alt dette var dog ikke nok til at hjælpe ham over de økonomiske Vanskeligheder, og to Aar efter solgte han Gaarden til min Far-Far, Søren Andersen.

Gaarden blev købt den 18. April 1836, men den skulde først overtages 1. April 1837. Købekontrakten bestemte, at Heftelsen til Nationalbanken skulde overtages af Køberen uden Afdrag i Købesummen. Sælgeren skulde drive Ejendommen forsvarligt, og han maatte ikke bortføre Straa, Hø eller Gødning fra Ejendommen.

I Efteraaret 1836 skulde Sælgeren saa mindst 9 Td. forsvarlig ren og sund Sæderug. Ved Fratrædelsen skulde der leveres Køberen to forsvarlige Traver Skaftehavre (utærsket Havre), 2 Traver Havrehalms Brynninger, 2 Traver Rughalms Brynninger, 2 Spænder Hø i det søndre Hus. Køberen skulde aarlig levere til Sælgeren og hans Hustru saa længe de levede 1 Td. Rug. Køberen skulde videre anerkende de Lejekontrakter, der var udstedt af Sælgeren.

Denne Overenskomst er klart formet og tillige præget af Omtanke og Fremsyn. Det fremgaar af den betydelige Mængde Rug, der skal saas. Søren Andersen sikrer sig ogsaa, at der bliver tilstrækkeligt Foder til Heste og Kreaturer, til han faar den nye Høst bjerget.

Det endelige Skøde blev udstedt 24. Juni 1837 i Overensstemmelse med omtalte Købekontrakt. Der blev udstedt Panteobligation til den alm. Enkekasse paa 190 Rd. Sølv og en Obligation paa 300 Rd. Sølv til Enken Maren Pedersdatter, Lille Mølle. Det øvrige af Købesummen blev betalt kontant.

Forpligtelsen til at levere den omtalte Td. Rug varede til 1856,

da Jakob Mikkelsen døde i Rind, 68 Aar. Dermed ophørte den ret sjældne Ydelse, der vel nok skulde betragtes som et nødvendigt Tilskud til det daglige Brød paa den mindre gode Jord.

Søren Andersens Hjem i Gulev.

Efter dette Skøde var den omtalte Gaard i Gulev kommen i min Slægts Besiddelse. Det blev da denne Jord, som de kommende Slægter skulde arbejde med for at vinde det daglige Brød.

Søren Andersen havde paa nævnte Tidspunkt været gift i 6 Aar, men i den Tid havde han kun været Indsidder i Gulev, det vil sige, han havde boet hos en anden, vel nærmest hos sin Fader, der havde en Gaard i Gulev. Saadant kunde forekomme i ældre Tider, men det krævede gensidig Velvilje og Fordragelighed i høj Grad. Selv om saadant var til Stede, saa var det naturligt, om de unge længtes efter en større Arbejdsplads. Da de overtog Gaarden, var der allerede 4 Børn, saa Familien havde en betydelig Størrelse. Det har da været med Længsel og Glæde, at de drog ind i deres nye Hjem, hvor de i kommende Aar skulde gøre et langt og trofast Arbejde.

Søren Andersen og hans Hustru, Dorthé Jensdatter, var opvokset i en meget fattig Tid. Meget tidligt lærte de Arbejdets Krav og Nøjsomhed. Det blev endnu mere fremtrædende gennem Ungdomsaarene, da Livskaarene var særlig strenge og haarde. Men det forøgede endnu mere deres Arbejdsvilje og Ansvarfølelse.

Det var forenet med en sjælden Udholdenhed og Troskab i Arbejdet for deres Hjem og deres Børns Fremtid. De var saaledes vel beredt til at overtage eget Hjem og løse de mange Op-gaver i trofast Samarbejde.

Der var følgende Børn: Anders, f. 22. Maj 1831 — Laurs Peter, f. 29. Novbr. 1832 — Lars Christian, f. 3. Novbr. 1834 — Carl, f. 14. Jan. 1837 — Andreas, f. 2. December 1839 — Ane Marie, f. 5. Novbr. 1841 — Jens Anton, f. 16. Oktbr. 1843.

Søren Andersen fortsatte med Blytækker-Arbejdet gennem mange Aar, efter at han havde overtaget den omtalte Gaard i Gulev 1837. Hans ældste Søn Anders Sørensen blev senere hans Medhjælper til dette Arbejde og fulgte ham paa de mange Rejser til de forskellige Kirker, som blev forsynet med det holdbare Blytag i stor Udstrækning.

Under Grevskabet Frisenborg hørte en Række Kirker, og det blev overdraget Søren Andersen at udføre det vanskelige Arbejde, efter at han havde staaet sin Prøve. Det var meget faa, som kunde udføre det farlige Arbejde. Blyet kom fra England i raa Barrer, og det skulde da omsmeltes til de velbekendte tynde Plader.

Det blev betragtet som en meget stor Kunst at finde det rette Øjeblik til at forme det kogende Bly. Det skulde udføres paa en ganske bestemt Maade, ellers var det mislykket. Fremgangsmaaden var en Hemmelighed, som ikke blev udleveret til andre. Naar den saakaldte Støbning var foregaaet, saa skulde Pladerne oplægges paa de høje Kirker, og det var forbunden med mange Vanskeligheder. Det krævede baade Mod og Forsigtighed, og han havde begge Dele i det rette Forhold, og Arbejdet blev udført grundigt og samvittighedsfuldt paa alle Maader.

De havde ikke Nutidens mange Hjælpemidler. Deres Redskaber var i stor Udstrækning hjemmelavet. De opbevaredes i mange Aar i mit Hjem. Der var bl. a. en bred Gryde, som de havde med paa deres Rejser. Den blev brugt til at smelte Blyet i, og den har været rødglødende mangfoldige Gange. De sidste Rester af disse Redskaber forsvandt under en større Ildebrand, som ødelagde det Hjem, der paa saa mange Maader var præget af Søren Andersens Dygtighed og Fremsyn.

Naar de var ude paa deres Arbejdsrejser, saa maatte de have Kost og Logi i Nærheden af deres Arbejdsplads. I Reglen fik de Ophold uden særlige Vanskeligheder; men en Gang fik de megen Besvær med at faa dette. De var kommen til en fremmed By, og der var ingen, som kendte dem. Beboerne regnede med, at der var saa mange Slags omrejsende Folk, som ikke var gode. For at være paa den sikre Side var det bedst at lade være med at tage mod de to Arbejdere, og det hele saa ret betænkeligt ud, men til sidst lykkedes det dog at faa Ophold hos nogle enlige Folk. Da de havde været i Byen nogen Tid, blev de vurderet paa en anden Maade. Der var flere, som kom og tilbød, at de gerne kunde komme til at bo hos dem. Men nu var der aldeles ikke Tale om, at de vilde flytte fra de ældre Folk, som havde aabnet deres lille Hjem for dem under de første Vanskeligheder. De var godt tilfreds med Opholdet hos deres Værter, som gerne vilde be-

holde de to fremmede Mennesker, da de meget snart erfarede, at de var solide og retlinjede Folk.

Det var om Sommeren, at Søren Andersen rejste rundt til de forskellige Kirker. Det var et Arbejde, som ikke kunde gøres, naar der var Vinter. Arbejdet ved Kirkerne medførte, at han kom i Forbindelse med mange Mennesker. Hans rolige og beherskede Optræden i Forbindelse med fremtrædende Dygtighed førte til, at der var mange, som lærte at vurdere hans solide og retlinede Karakter.

Om Vinteren stod han gerne i sit Værksted og arbejdede med mange forskellige Genstande, som hans omspændende Interesser havde sat som Maal for hans Stræben og Arbejde. En vidtgaaende og mønstergyldig Orden herskede overalt paa hans Værksted. Alle hans forskellige Arbejder var præget af, at de var udgaaet fra hans kyndige Haand. De var præget af Omtanke og fremragende Dygtighed, og de var ualmindelig samvittighedsfuldt udførte, selv i de mindste Enkeltheder.

Paa forskellige Omraader søgte han at dygtiggøre sig. Hans sjældne, meget smukke karakterprægede Haandskrift vidnede om, at han havde lagt et betydeligt Arbejde for at naa saa langt. Hans Skrift var meget let at læse. Hver Linje og Bogstav havde sin smukke Udformning. Indhold og Form var ogsaa sjælden god, og det vidnede om hans fremtrædende Evner og Dygtighed. Havde han haft Adgang til vor Tids Uddannelse, saa havde han sikkert drevet det meget vidt. Hans gode Evner i Forbindelse med Pligt og Ansvarsfølelse var gode Betingelser for, at han kunde naa langt frem.

Hans Fraværelse fra Hjemmet medførte forøgede Opgaver og Arbejde for de andre, som hørte Hjemmet til. Vi maa derfor nærmere omtale den, som han havde valgt til sin Medhjælp. Hun gik ind til en saare lang Arbejdsdag med mange Krav og Opgaver, men hun havde den nødvendige Arbejdsvilje og forenede den med en sjælden trofast Udholdenhed.

Hjemmets Økonomi styrede Far-Mor med fremragende Dygtighed. Hendes Arbejde gennem de mange Aar er saa stort, at jeg ikke kan maale det. Det er saa vanskeligt at forstaa, hvorledes hun kunde faa saa meget udført. Hun var meget tidligt paa Færde og havde altid en saare lang Arbejdsdag. Hun kom saa at

sige overalt for at se, om alt blev passet og plejet paa rette Maade. Men hun stillede ogsaa betydelige Krav til sine Medhjælpere, selv om hun altid gik foran og deltog i de forskellige Arbejder. I de Tider havde de en saakaldt Hyrdedreng, som særlig skulde passe Kreaturerne, men tillige hjælpe til ved mange andre forskellige Arbejder. Det var ellers en Stilling, hvor der var rigeligt med Bevægelse. Markernes spredte Beliggenhed medførte, at han havde et meget stort Omraade at færdes paa, naar han skulde ud til de forskellige Marker. Børnene i hendes Hjem maatte selvfølgelig varetage dette Arbejde, da de blev tilstrækkelig store. Hun stillede de samme Krav og Fordringer til sine egne som de fremmede. Hun taalte ikke nogen Forsømmelse med at flytte eller fodre Kreaturerne.

Det var særligt i de første og sidste Aar, at hun havde med fremmede Hyrdedrenge at gøre. Han lærte at bruge sine Ben paa rette Maade og forstod snart hendes Krav om, at han skulde være god mod de umælende Kreaturer, som ikke kunde klage over Menneskenes Færd eller Behandling. Til Gengæld kunde han være sikker paa, at hun nok skulde sørge for ham og hjælpe ham til Rette paa forskellig Maade. Han fik mange af de saakaldte »Mellemmader« uden for de regelmæssige Spisetider. Det var noget, som en voksende Dreng havde Brug for, og som Regel forstod han at vurdere saadant gennem forøget Flid og Taknemlighed.

Hun fulgte nøje Arbejdets Gang overalt og deltog i overvældende Maal i Arbejdets Udførelse. Hun overtog ofte Køernes Pasning, for at Hyrdedrengen kunde faa lidt Frihed i den ellers saa ensformige Tilværelse. Hendes gode Hjertelag viste sig ogsaa paa andre Omraader, og hun har rakt mange en hjælpende Haand ved forskellige Lejligheder. Men særlig viste det sig, da hun tog sin gamle Moder, Karen Nielsdatter, til sig i sit Hjem for at passe og pleje hende i de sidste Leveaar, da hun trængte til megen Hjælp og var i høj Grad hjælpeløs. Det er vel nok i god Overensstemmelse med Børnenes Pligt over for deres gamle Forældre, men det forsømmes dog i flere Tilfælde. Der bruges en Række Undskyldninger til at dække over den virkelige Grund, som ofte er Mangel paa den rette gode Vilje til at sørge for de gamle i deres sidste Leveaar.

Hjemmet i Tinggaard var saa at sige altid i Strid for at vinde det nødvendige daglige Brød, og da Lars Nielsen (Tjener) døde 1852, saa var der ikke noget, som sikrede hans Hustru, Karen Nielsdatter, en sorgfri Alderdom i økonomisk Henseende. Men saa tog Far-Mor hende ind i sit Hjem, som for at vise lidt af sin Taknemlighed for det, som hendes Moder havde været for hende i Barndomstiden.

Far-Mor sørgede for, at hendes betydelige Børneflok blev opdraget paa bedste Maade. Det var i Overensstemmelse med de gamle Tiders Krav, at Børnene skulde lyde deres Forældre og bøje sig ind under deres Vilje. Det er ofte i Modstrid med vor Tids moderne Opdragelse, der mange Gange tillader, at Børnenes Vilje bliver afgørende. Fremtiden maa da vise, hvad der tjener Børnene bedst.

Saaledes var hendes Virksomhed samlet i en mægtig Sum af Arbejde, som vi med vor Tids Indstilling vanskelig kan forstaa eller vurdere. Hun var i bedste Forstand sin Mands gode Medhjælper.

Blandt Søren Andersens mange forskellige Arbejder maa fremhæves hans Snedker- og Drejerarbejde. Saa vidt vides havde han lært sig selv at udføre de mange Genstande, der hører ind under de nævnte Fag. Han havde ogsaa tilvirket sit Værktøj og Redskaber. Med dette fulgte, at han krævede, at ingen Uvedkommende brugte det forkert, saa det blev mer eller mindre ødelagt.

Han fremstillede en Mængde Spinderokke, som i de Tider hørte Hjemmene til overalt. Hans Tilvirkning af Skruestik til Høvlebænke var særlig berømt, og der kom Folk langvejs fra for at faa det Arbejde udført af hans kyndige Haand. Der var nemlig ingen andre Steder paa Egnen, hvor de kunde faa dem drejet og snittet saa godt.

Hans overordentlige Omhu prægede alt Arbejde, som udgik fra hans Haand, selv hvor det ikke var saa nødvendigt. Men det var Udtryk for noget fast i hans Karakter. Han kunde ikke fra-vige den Linje, at alt det mindste som det største skulde udføres og præges af hans Omhu og sjældne Samvittighedsfuldhed.

Han søgte ogsaa paa andre Omraader at dygtiggøre sig. Han var med i en Læsekreds, der havde mange gode Bøger af oplysende Art. Videre var han en af de faa, som i de Tider holdt

Aviser for at følge med i noget af det, som skete uden for Hjemmets Kreds. Bladene var ikke saa store eller omfangsrige som i vor Tid, men deres Betydning var mindst lige saa stor.

I politisk Henseende var han ogsaa interesseret, og han fulgte nøje de forskellige Strømninger, der berørte Samfundslivet, og han blev meget tidligt udsendt som Valgmand.

I mange Aar var han Kirkeværge, og det varetog han som alt andet med sjælden Pligttroskab og Ansvarsfølelse. Det blev da ogsaa i høj Grad paaskønnet af den velkendte og ansete Bruunske Slægt. Kirkeejeren var Landstingets mangeaarige Formand M. P. Bruun, og han forstod at vurdere den Slags Arbejde efter Fortjeneste. Det samme kan siges om hans efterladte Hustru, der sendte Far-Far et Sølvbæger til Minde om hans trofaste Arbejde.

Det har været Forældrene en Glæde at se deres mange Børn vokse op til den fuldmodne Alder, men senere kom Sorgen til deres Hjem. To haabefulde Sønner, som omtales i en anden Forbindelse, døde kort Tid efter hinanden i deres bedste Alder. Det har været en dyb Sorg, da de saa de to gode og trofaste Sønner falde som Offer for en snigende Sygdom. Men de maatte dog gennem Sorgen, selv om den var nok saa tung. De maatte prøve at løfte deres Blik mod det, som var givet i den kristne Tro med de mange rige Forjættelser.

Aaret efter den sidstes Død overdrog han Hjemmet til sin ældste Søn, Anders Sørensen, som blev gift 1871 med Ane Jensen fra Enslev. Det blev nu deres Opgave at føre Hjemmets Arbejde videre.

Hans Forældre levede endnu en Række Aar efter denne Overdragelse. De vilde fremdeles gerne hjælpe til ved forskellige Lejligheder, og deres Hjælp blev modtaget til stor Glæde for de gamle. Det har sin store Betydning, at de kan se og forstaa, at der fremdeles er Brug for deres Hjælp, og at der bliver regnet med dem. Det modvirker Tanken og Følelsen af, at de er overflødige. Saadanne Tanker volder ofte gamle Mennesker stor Sorg. De vil saa gerne gøre det lidet Arbejde, som de formaar, og det bør modtages med Forstaaelse og et glad Sind. Selv om deres Arbejdsydelse ikke er særlig betydelig, saa bør deres gode Vilje paaskønnes, og deres Virkestrang udløses, da det er af saa

stor Betydning for de gamles Tilværelse. Det gælder særlig i sjælelig Henseende.

Naar dette Forhold er, som det skal være, saa fremkalder det en dobbeltvirkende Taknemlighed til begge Sider, og det giver gensidig Lykke. Taknemlighed er som den gode Jord, hvor der kan vokse en Række værdifulde Planter, som skyder nye, friske Skud for hvert Slægtled.

Saadanne Tanker og Minder stiger frem for mit indre Blik, naar jeg tænker paa deres Betydning for mit Barndomshjem. De modtog os Børnebørn med stor Glæde, og vi har ofte været betroet i deres Hænder.

Søren Andersen og Hustru oplevede, at de kunde holde Guld- bryllup. Det var i Aaret 1880. Børnene og deres Familie samle- des da i det gamle Hjem i Gulev, og det hele var som een stor Familie. I Forening vandrede de til deres Barndoms Kirke for i Fællesskab at modtage Kirkens Goder til Styrke og Næring for deres aandelige og kristne Liv. Efter denne Kirkevandring sam- ledes de i Hjemmet og havde en stille Stund med hinanden. Om Aftenen kom en Kreds af Venner for at overbringe deres Lyk- ønskning og være sammen med de gamle i denne Højtidstund. Med dette Besøg fulgte en betydelig Gave, som senere blev værnet gennem mange Aar med rørende Omhu.

I de sidste Aar af Søren Andersens Levetid, da saa meget andet var lagt til Side, kunde Besøgende jævnlig træffe ham i hans lille Stue med hans aabne Bibel eller Salmebog. I mange stille Timer sad han og fordybde sig i disse Bøger for paany at tilegne sig deres rige Indhold. De gamle Livskilder havde fremdeles en vidunderlig fornyende Kraft. Der udgik fra disse Fornyelses- kilder kvægende og læskende Strømme, der kunde frugtbargøre Livet selv i Alderdommens Dage, saa de tørre Steder fremdeles kunde blomstre med Livsværdier, der videre kunde modnes til Høst.

Det Syn eller Møde med Far-Far hører med til mine første Barndomsminder, og jeg betragter det som værdifuldt Arvegods, der gennem ham er overgivet til senere Slægter.

Deres Samliv fortsattes endnu nogle Aar efter Guldbrylluppet, men deres Helbred var i Aftagende. Hans Hørelse var svækket, men hans Aandsliv bevarede friskt lige til det sidste.

Han døde den 25. Novbr. 1888, 85 Aar gl., uden nogen forudgaaende Sygdom. Det var Lyset, som ganske stille holdt op med at brænde og lyse. Han fik sit Hvilested paa Gulev Kirkegaard ved Siden af den Kirke, som han var Værge for gennem de mange Aar.

Hans Hustru Dorthé Jensdatter levede endnu nogle faa Aar, men hendes Livskraft var brudt, saa hun trængte til megen Hjælp i de sidste Aar af sin Levetid. Hun døde den 21. April 1891 og blev begravet ved sin Mands Side paa Gulev Kirkegaard.

Et saare langt og virksomt Samliv var nu afsluttet. Det var præget af Arbejde, Troskab og Ansvarsfølelse, og deres Liv har endnu noget at fortælle min Slægt. Et saadant Samliv gennem de mange Arbejdsaar rummer en Velsignelse, og det kan aabne sig og være et herligt Mindevæld. Det vidner om, at Kilderne til de rette Livsværdier ikke tømmes, selv om Tiderne veksler og skrider.

Vinden stryger nu hen over deres Grave med en Luftning fra Glemselens Hav. Men den kristne Opstandelsestro løfter sig lysende med rige Forjættelser, og et levende, trosfyldt Haab stiger frem for mit indre Blik, og det søger mod Evighedens Land. Det løfter sig med forjættende Ord om, at Livets bedste Værdier rummer noget forunderligt evigt.

De vælder og strømmer gennem skiftende Tider med samme Rigdom og Fylde. Som en herlig Arv kan det overgives de skiftende Slægter som umistelige Livsværdier.

Anders Sørensen

var deres ældste Søn, som blev født 22. Maj 1831 og senere hjemmedøbt. Han blev fremstillet i Kirken den 8. Juni. Barnet blev frembaaret af Johanne Larsdatter fra Sahl. Faddere var Rasmus Pedersen — Jens Jensen — Poul Andersen — Jens Andersen.

Han gik til Skole i Gulev hos Lærer Madsen, der var en forholdsvis dygtig, men efter Tidens Sædvane noget streng Lærer. Efter Ansøgning blev han konfirmeret i April Maaned 1845.

Hans Ungdomsaar var knyttet til Gulev, men han blev sin Faders Medhjælper ved Blytækkeriet. Det førte til forskellige

Rejser til andre Egne, hvor de havde deres Arbejde med at lægge Blyplader paa Kirkerne. Det foregik om Sommeren, da saadant Arbejde ikke kunde gøres om Vinteren. Naar det var koldt og Redskaberne var mer eller mindre glatte, saa var Arbejdet altfor farligt.

Den øvrige Tid af Aaret var hans Arbejde i Hjemmet. Gaardens Drift var til Dels overladt til Sønnen, da Far-Far, som omtalt, særlig var optaget i sit Værksted. Omkring 1870 døde to af hans voksne Sønner, som Forældrene havde knyttet saa meget Haab og Forventning til. Det var en stor Sorg, og det bidrog sikkert til, at de ønskede en anden Ordning med Hjemmet og Gaardens Drift.

I Sommeren 1871 blev det bestemt, at Fader, Anders Sørensen, skulde overtage Gaarden. De nødvendige Betingelser blev aftalt, og det saakaldte Skøde blev udstedt. Samtidig blev der oprettet en Aftægtskontrakt, der skulde sikre de to gamle en sorgfri Alderdom i økonomisk Henseende. Den bestemte, hvorledes deres Bolig skulde være. Til deres Underhold og Fornødenheder skulde de have en Del forskellige Varer samt nogle rede Penge hvert Aar. Videre var der Bestemmelser om Brændsel og Befordring, tillige om Hjælp og Pleje i Sygdomstilfælde.

I det hele taget var denne Kontrakt præget af Far-Fars Omtanke og Forstaaelse af Tidens Forhold. Han fik en forholdsvis stor Have. Det stod i Forbindelse med hans sjældne Lyst og Evne til at plante. Han fulgte Træernes Vækst gennem Aarene med en udpræget Glæde. Paa sine gamle Dage gik han mange Ture i sin Have, og det var med Fryd og Glæde, at han vandrede under Træernes løvrige Kroner. Han maatte da undres over, at disse Træer, som han havde plantet, havde naaet en saadan Størrelse. Han forstod, at der var mægtige skjulte Kræfter bag det alt sammen, og hans Sind og Tanker søgte opad mod Kræfternes Kilde.

I de Tider var det nødvendigt at ordne Aftægten saa vidt muligt med Varer, da de havde saa faa Penge til Raadighed. Det gik saaledes, at de gamle ikke krævede mere end det, som de lige havde Brug for. De tilhørte en Slægt, der ikke var fordringsfuld, selv om de ogsaa havde Ret til at faa det eller hint efter Kontrakten.

Da Efteraaret kom, blev Fader gift i Enslev. Forlovere var

Søren Andersen i Gulev og Thomas Pedersen i Enslev. De nygifte overtog hans Barndomshjem i Gulev. Dermed var de ydre Rammer lagt for det Hjem, hvor vi senere skulde møde Faders og Moders trofaste og opofrende Kærlighed. Deres Maal var og blev at bevare det Hjem, der nu var betroet i deres Hænder, og videre at berede deres Børn den bedst mulige Fremtid.

Der var følgende Børn: Bothilde, f. 1873 — Søren Jensen, f. 1875 — Jens Peter, f. 1878 — Karl, f. 1885.

Fra mine tidlige Barneaar husker jeg saa vel baade Far-Far og Far-Mor. Jeg hørte saa meget om deres Arbejde og Livsførelse. Til mine Barneminder hører ogsaa Forbindelsen med Randers. Denne By var i de omtalte Tider paa saa mange Maader vævet ind i Slægtens Historie og Livskaar. Det gælder baade paa Faders og Moders Side og de Hjem, vi nu har omtalt. Denne Forbindelse fik vidtrækkende Betydning for deres Tilværelse. Vi maa derfor omtale disse Forhold noget nærmere.

Slægten og Randers By.

I min Slægts Livsførelse har denne By haft sin store Betydning. I stor Udstrækning drog de til Randers for at sælge det, som var tilvirket i Hjemmet, og for at gøre de smaa Indkøb, som deres Tilværelse krævede.

Bønderne og Randers By havde i høj Grad Brug for hinanden, og Nedgangstider ramte baade By og Land. Paa tilsvarende Maade gik det, naar der var Opgang. Det gav større og bedre Livsbetingelser til Byen og Omegnens Bønder. Byens Historie og Næringsliv fik saaledes stor Betydning for Bøndernes Handel og Omsætning. Vi vil derfor ganske kort berøre enkelte Tider, som viser Byens Tilstand.

Randers er en meget gammel By, men vi begynder ved Aarene omkring 1660. De følgende Aar medførte en lang Nedgangstid for Byen, og den varede i ca. 100 Aar. Den særlige Aarsag maa søges i de saakaldte Svenskekrige, der førte saa megen Nød, Fattigdom og Ødelæggelse ind over vort Land.

Den senere Opgangstid begyndte først rigtig ved 1770. Under den amerikanske Frihedskrig kom Byens Handel til at blomstre igen. Den fik særligt Tilskud efter Stavnsbaandets Løsning og

Jordens Udskiftning. Det var et betydningsfuldt Frigørelsesarbejde, som muliggjorde den Opgangslinje, der førte videre til vor Tids fremtrædende Landbrug. De to store Reformers frigjorde Bondens Arbejde, og de gav Betingelser for den følgende Fremgang og Udvikling. Men der maatte dog først gøres et stort Arbejde, for at den danske Bonde kunde blive dygtiggjort til en bedre Agerdyrkning med økonomisk Fremgang.

Opgangstiden medførte forøget Handel med Udlandet, og det gav Fremgang for Byen og Omegnens Bønder. Købmændene købte Bøndernes Korn og solgte det videre til andre Lande. Det medførte et betydeligt Opsving, og Livskaarene forbedredes i høj Grad. Men Udsigterne blev snart formørket, da vi kom i Krig med England. Vor blomstrende Handel blev ødelagt gennem en lang Aarrække, og det førte til Statsbankerot i 1813. Følgerne blev, at Nød og Fattigdom bredte sig overalt. Der kom strenge Tider for Byen og det omliggende Land. Der krævedes meget Arbejde for at faa det daglige Brød, og der gik mange Aar, inden det blev bedre. Men efterhaanden begyndte det atter at lysne for vor Handel, og saa kom der lysere Tider for Land og By.

Det gik dog ret langsomt fremad, og det var først omkring 1870, at Handelen atter var paa sit Højdepunkt. Bønderne havde begyndt Dræning af de vandlidende Arealer. Dette i Forbindelse med, at Markerne i stor Udstrækning blev merglet, førte til, at Udbyttet i høj Grad blev forøget. Der blev solgt en Mængde Korn til gode Priser.

Det var særligt om Lørdagen, at Omegnens Bønder drog til Randers med de frembragte Varer. Det var ikke alene Korn, men ogsaa en Række andre Varer havde de med om Lørdagen, naar der holdtes Torvedag. Særlig maa nævnes Smør og Æg. Tidsforholdene medførte, at Bønderne ikke købte saa meget som i vore Dage. Der var saa megen Forskel paa den Tids Forbrug og vor Tid, at det vanskeligt kan sammenlignes.

I høj Grad var Byen præget af Forbindelsen med det omliggende Land. Det var en Betingelse for Byens gode Fremgang, at denne Vekselvirkning blev saa god som vel muligt. Naar Bønderne skulde til Randers, saa var de meget tidligt paa Færde for at komme ind til Byen i rette Tid. I den tidlige Morgenstund kom de fra forskellige Sider med deres Korn, Smør, Ost og Æg. Videre kunde der ogsaa være andre Varer, som var tilvirket i

deres Hjem. Det hele skulde helst omsættes i rede Penge, der skulde tjene til at klare de nødvendige Udgifter.

Bønderne kom i deres hjemmegjorte Vadmels-Klæder, som flittige Hænder havde tilvirket i de forskellige Hjem. Tilsvarende gjaldt for Kvindernes Vedkommende. De kom i de saakaldte Hvergarnskjoler, der vidnede om, at de hørte hjemme ude paa Landet, og at deres Klædedragt var eget Arbejde. Der var ogsaa et andet Kendemærke hos disse Folk, og det var deres Maal. Det Sprog, som de talte i Hjemmene, blev ikke opgivet, fordi de kom til Randers, men de talte fremdeles deres eget korte, naturlige, velklingende og dybttonende Sprog, som de havde arvet fra Fædrene, og det havde fremdeles sin rette Klangfylde.

Byens Købmænd var i høj Grad fortrolige med Bøndernes Maal, saa det fremkaldte i Reglen ingen Vanskeligheder med at forstaa hinanden. Der var forskellige Forhold, som bidrog til at befæste den gensidige Tillid, der har saa afgørende Betydning for al Handel og Vareudveksling.

Bøndernes Sprog og Klæder talte saaledes om, at der var noget solidt og ægte over disse Folk, som kom fra Landet. De pyntede sig ikke med »laante Fjer«, men det, som de mødte med, var deres eget i videste Forstand. Deres Klædedragt var vokset ud af deres Livskaar. Den var ikke købt paa Kredit eller Afbetaling, men den var fuldt ud deres rette Ejendom. Den var frembragt gennem Udholdenhed og Arbejde, og en lysende Arbejdsglæde var som vævet ind i det altsammen, og den gjorde deres Klædedragt saare værdifuld.

Det var saadanne naturlige, selvstændige, selvhjulpne Bønder, som i stort Tal kom kørende eller vandrende til Randers i den tidlige Morgenstund. De gik noget tungt og langsomt, men fast og sikkert skred de fremad for at naa Byens Torv med deres Varer. Mange af Bønderne havde deres dampende Tobakspibe med, og den holdtes som Regel i den ene Haand, medens de i den anden bar forskellige Varer, der skulde gøres i Penge. Enkelte kom med en Pose paa Nakken, og i den var der ofte Smaagrise. I vore Dage vilde en saadan Transport vist ikke blive brugt eller godkendt. Men det skal alligevel siges, at den Tids Bønder var gode mod deres Husdyr, selv om Ernæringen paa Grund af Tidens Forhold ikke var saa langt fremme som i vor Tid. Der kunde fortælles mange rørende Træk om det gode Forhold og

den Omsorg, de havde for deres Husdyr. Det kom særlig frem, naar der skulde tages Afsked med en Hest, som havde været Familiens gode Hjælper. Afskeden kunde ogsaa være tung med den gamle Ko, som gennem Aarene havde tjent til at give den nødvendige Mælk til Familiens daglige Livsførelse.

Foruden de omtalte Varer blev Kvæg og Faar ogsaa ført til Byen paa disse Torvedage. De bredte sig ofte helt over de smalle Gader, som om de alene havde Færdselsretten en saadan Dag. Der var ikke Brug for de nugældende Færdselsbestemmelser.

Den egentlige Torvehandel foregik paa det saakaldte Kirke-torv, hvor der paa disse Dage samledes en Mængde Mennesker. Der spørges om Priser, pruttes og handles. Det hele kom i bølgende Bevægelse, og enhver søgte at handle saa formaalstjenligt som vel muligt. Det var meget forskellige Mennesker, som mødtes, og deres Vurderinger viste, om de var Køber eller Sælger. Det var et broget Billede af Folkelivet, og det viste i mange Tilfælde Bøndernes gode, jyske Lune.

Gaar vi noget længere tilbage i Tiden, saa blev Varerne ofte leveret til en bestemt Købmand, som de søgte gennem mange Aar, og der var et fremtrædende gensidigt Tillidsforhold. I mange Tilfælde blev det bevaret i lange Tider og overført til det kommende Slægtled. En enkelt Købmand kunde om Lørdagen have en Mængde Køretøjer i sin Gaard. Bønderne blev gerne budt velkommen af Købmanden, og hans Hustru tog mod dem, naar de kom ind. Alle Stuer var i Brug, og i stor Udstrækning blev de beværtet med Smørrebrød og Kaffe. Det sidste skulde helst skænkes af Købmandens Hustru, naar det skulde være helt rigtigt. Det var saaledes ret betydeligt, hvad der blev ydet fra Købmandens Side. Men det hvilede paa den Selvfølge, at Bønderne til Gengæld købte deres Varer hos vedkommende Købmand. Det gode Forhold hvilede paa gensidig Tillid.

Det brogede larmende Liv findes endnu paa Byens Torv, men den særprægede, vadmelklædte Bondetype er ikke længere fremtrædende. Det gamle Forhold mellem Bonden og Købmandsgaarden er ogsaa helt forandret. Pladsen er nu erobret af Fragt- og Personbiler, som har overtaget den gamle Transport. Den personlige Forbindelse mellem Købmand og Bønder er opløst, selv om Lørdagen fremdeles spreder nogen Landluft over Byen.

Forbindelsen mellem Randers By og Omegnens Bønder blev

særlig kronet eller naaede sit Højdepunkt, naar de store Hestemarkeder blev holdt. Omsætningen af de unge Heste havde overordentlig Betydning for Bøndernes økonomiske Forhold. Naar de havde opdrættet en Hest, som kunde undværes, saa skulde den helst sælges paa Randers Marked. Det var en Begivenhed, som imødesaas med store Forventninger. Det var ofte planlagt et helt Aar i Forvejen. I den Tid blev den betragtet og vurderet mange Gange af Venner og Naboer. Det blev anset for at være nødvendigt, at en Landmand havde Forstand paa Heste og forstod at bedømme deres Udviklingsmuligheder. Det blev næsten regnet lige saa højt, som det at kunde behandle sin Mark paa rette Maade.

Den store Betydning, som Hestehandlen havde, fremgaar ogsaa af følgende Forhold: Naar en almindelig Bonde kunde sælge en god Hest om Aaret, saa kunde han med Lethed klare alle sine Udgifter i Aarets Løb, men det gælder som bekendt ikke længere for en Nutids-Landmand.

Hestehandelen i Randers rummede en Mængde Forhold, hvor flere af Jydens særlige Anlæg kom til Udfoldelse. Jyden er jo meget kendt for sine fremtrædende Evner til at handle. I mange Tilfælde kunde det vare længe, inden en Handel blev ordnet. En vis Udholdenhed var ofte fremtrædende. Der var saa meget, der skulde tages i Betragtning og vurderes. Der blev talt meget, og i stor Udstrækning blev der pruttet, det vil sige at faa Sælgeren ned til den mindste Pris. Fra den anden Side var det Op-gaven at holde fast saa længe som muligt, til man naaede den højst mulige Pris. De, som ikke havde tilsvarende Anlæg, kom gerne til at betale for denne Mangel. Det var ofte et lille Beløb, som Parterne kunde strides om forholdsvis længe, men det stod i Forbindelse med en udpræget Lyst og Trang til at vinde i Striden, hvad Hesten kunde koste.

Endelig naaede man til, at de slog Hænderne sammen, og saa var Sagen afgjort. Det blev saa aftalt, hvor Hesten skulde leveres, og saa blev Pengene udbetalt ved det saakaldte »Lidkøb«, der bestod i, at Køber og Sælger samt enkelte Tilskuere fik en eller anden Genstand. Saa ønskede Parterne hinanden til Lykke med Hesten eller tilsvarende med Pengene.

Naar Handelen var vel overstaaet, saa kunde der være en vis Tilfredshed i Sindet, som Jyden syntes var alt det meget Arbejde

værd. Der kunde skrives meget om disse Markedsdage, og mange kan fortælle Træk fra den Tid. Det sker ofte med et lunt Blink i Øjet som Udtryk for, at de har klaret sig godt, naar de har været til de store Hestemarkeder i Randers.

Inden vi forlader den gamle Stad, maa vi fremhæve den Forstaaelse, som Byens ledende og lærde Mænd viste, da Randers Amts Husholdningsselskab blev stiftet 1810 paa Byens Raadhus. Det var et talende Vidnesbyrd om, at Folkets Vel var i høj Grad bestemt af Landbrugets Tilstand og Fremgang. Det var Udtryk for den gode Forbindelse og Forstaaelse mellem By og Land i de gamle Tider.

Selskabets Formaal var at forene Kræfterne, saa Ager- og Husdyrbrug kunde fremmes, samt at føre Selvforsyningen videre frem. Det søgte man at naa ved at sprede Oplysning og uddele Belønninger. Der skulde frembringes bedre Redskaber til Landbrugets forskellige Arbejder. De bedste Frø og Planter skulde anvendes, og der blev tilskyndet til at bruge det mest værdifulde Sædekorn. I det hele taget var det Opgaven at frembringe saa mange gode Fødemidler, som det var muligt.

Men Formaalet gik videre. Det var ikke alene Markens Frembringelser og Husdyrene, som skulde forbedres, men der var ogsaa Syn for det, som kunde tilvirkes i Hjemmene. Det havde sin store Betydning for Bøndernes Tilværelse, saa det daglige Liv kunde faa en lysere Tone. Der blev givet Anvisning til at frembringe de mange forskellige Varer, som kunde anvendes i et Hjem, og videre, hvorledes Hjemmene kunde faa en lille Indtægt ved, at det ogsaa blev Varer, som kunde sælges. Det skulde da tjene til, at de bedre kunde klare sig i de vanskelige og fattige Tider.

Oprettelsen af dette Selskab med de vidtspændende Formaal lægger en lysende Stribe ind i denne Egns Historie i den ellers meget mørke Tid. Det fortæller om lærde og ledende Mænd, som havde Hjertet paa rette Sted, saa de kunde arbejde og ofre for at berede Bønderne bedre Livskaar.

Blandt de gamle Minder fra Randers maa ogsaa nævnes Sparekassen fra 1829. Den blev oprettet i en meget fattig Tid, da der ellers var Brug for alle de smaa Penge, som den Tids Mennesker havde til Raadighed for at faa de nødvendige Livsfornødenheder. Men det viste sig dog, at Sparekassen kunde løse sin Opgave paa den bedste og smukkeste Maade.

Der var mange, som arbejdede for at faa lidt tilovers. Det skulde saa bruges senere til det ene eller andet Formaal. Først dette, at de kunde leve uden Nød paa deres gamle Dage. Videre skulde det tjene til at berede deres Børn en bedre Fremtid med lysere Livskaar, end de selv havde haft.

Det Maal naaedes i betydelig Udstrækning, men naar det kunde lykkes, saa var det særligt, fordi den Tids Mennesker kunde give Afkald i saa høj Grad, at vi ikke forstaar det. Om-egnens Bønder havde saa at sige en urokelig Tillid til Sparekassens ledende Mænd. De forstod at faa Tilliden frem og bevare den. I Aarenes Løb har det vist sig, at denne Tillid var velbegrun- det. Sparekassen fik paa flere Maader Betydning i de gamle Slæg- ters Livsførelse. Det gælder for flere Slægtled. Det gode Tillids- forhold blev overført, og det opsparede Arbejde fik vidtrækkende Betydning. Frugterne af Fædrenes Arbejde blev i høj Grad be- varet for de kommende Slægter, og det bidrog til, at de fik bedre og lysere Livskaar, end deres Fædre havde haft.

Der er saaledes meget, der taler om den gode Forbindelse i gamle Tider mellem Randers og det omliggende Land, og Betyd- ningen af dette kan fremdeles spores i stor Udstrækning.

Med disse mange gode Minder drager vi nu ind i Randers By. Vi kommer fra Vest og møder snart det store moderne »Lagkage- hus« med de mange kaserneagtige Lejligheder. I stor Udstræk- ning er den naturlige Forbindelse med Jorden afbrudt, og man hejses op eller ned i en firkantet Indretning.

Det fortæller om, at Byen er noget for sig, og det bryder den jævne Overgang til Landet, der maa være de smaa Huse med mer eller mindre spredt Beliggenhed. Men vi lader os dog ikke standse af saadanne Betragtninger, og vi søger længere ind i Byen. Trods alle moderne Forsøg møder vi endnu de snævre Gader og de gamle Købmandsgaarde, der rummer saa meget af Bøndernes Historie. Vi finder endnu den gamle Torveplads, hvor saa mange af Slægten har falbudt deres Varer, som var Frugterne af meget og strengt Arbejde.

Slægtens Minder og Livsførelse vælder saaledes, naar vi kom- mer til Randers. Minderne strømmer sagte glidende som Gudena- aens Vande, der ogsaa paa sin Maade har givet Forbindelse med Randers og det omliggende Land. Det samme kan siges om de mange Veje, der endnu fører ind til Byen.

Meget er forandret i vore Dage, men de gamle Bakker og Dale løfter sig endnu og giver det omliggende Land sit særlige Præg. Landsbyerne har fremdeles den samme Beliggenhed. De er saa at sige rodfæstet i den jyske Muld. De gamle Kirker løfter sig endnu og fortæller paa deres Maade om de henfarne Slægter og deres Historie.

Solen er fremdeles den store Lys- og Varmekilde i Naturens Rige og Menneskelivet. Sommersolen spreder sine lyse og varmende Straaler over Byen og dens Opland som i de henfarne Tider. Engenes Blomsterflor og Høets Duft er lige frisk og herlig. Den kvindrende Fuglesang er særlig stigende og fuldtonende en Sommermorgen, naar Dugdraaberne møder den opgaaende Sols Straalefyldte. En gribende Stilhed sænker sig over Sind og Tanker. Den fremkalder en betagende Undren over Naturens Rigdom og Farvepragt. I den kolde Vintertid har det været skjult, men ved Foraarstid kalder Solen det slumrende Liv frem og kroner det med Frugtbarhed og Grøde.

Gudenaen med den omgivende Natur er ogsaa paa sin Maade vævet ind i Byens og Bøndernes Historie. Det lange Engdrag har haft sin Betydning for deres Tilværelse. Det duftende Enghø var et ganske fortrinligt Foder, og den gode Græsning gav Næring til Husdyrene i stor Udstrækning.

Vi betragter den gamle Aa og dens bugtede Løb og løfter den ind i Slægtens Historie. Aakjærs herlige Ord toner i vort Sind, og de klinger med dybe stærke Toner:

Mit Blik ærbødigt din Krumning følger,
til hvor du dykker i dyben Fjord.
Til dine Bredder min Slægt var bundet,
ved dine Bølger jeg Liv har fundet,
du er som Traad i mit Livsvæv spundet,
du tungt henskridende Karup Aa.

Saaledes kan der ogsaa synges om Gudena. Slægtens Minder og Livsførelse vælder saaledes, naar vi kommer til Randers. Vi standser en Stund, for at de kan stige frem for vort indre Blik. Men saa løfter Slægtens Mindevæld sig og strømmer videre. Det forener sig med andre Oplevelser og Kildevæld. Det hele samler sig i den Livsstrøm, som har baaret min Slægts Liv og Arbejde gennem de skiftende Tider.

Hovedlinjerne i min Slægt er nu ført op til Nutiden. De forskellige Sidelinjer vil derefter blive omtalt og ført til 1891. Det er nemlig det Aar, som danner Grænsen for Kirkebøgernes Aflevering til Landsarkivet. Skal de følges videre, saa maa man ud til de mange forskellige Sogne for at faa de ønskede Oplysninger. Men enhver, som hører til Slægten, kan let finde Sammenhængen og den Slægtslinje, som de tilhører.

Gennem de mange Aar, jeg nu har fulgt min Slægt, maa jeg sige, at det ydre i Livskaarene er paa mange Maader forandret, men Trang og Længsler har fremdeles tilsvarende Maal. Det gælder ogsaa de indre Strømninger, der søger mod Lyset og Livet.

Naar jeg nu ser tilbage og søger at samle de forskellige Hovedlinjer, saa træder det frem, at mange har levet under smaa og trange Kaar. I Forening med de indre Oplevelser har det formet deres Livsførelse. Deres Livstrang har ogsaa været rettet mod det at faa det bedste ud af Tilværelsen. Deres Ønsker, Forventninger, Bekymringer, Glæder og Sorger har i skiftende Maal fyldt deres Sind. Frygt, Tro og Haab har steget eller dalet i vekslende Spil. Livets Usikkerhed med al dets Strid og Møje har mødt dem som et uroligt bølgende Hav. I stormfulde Tider har deres Længsel og Trang været rettet mod bedre Dage. Men under det altsammen har de dog formet og bevaret gode Livsværdier.

Det var Arbejdsvilje, Nøjsomhed, Trofasthed, Udholdenhed og en levende Ansvarsfølelse. Det er Værdier, som al Tid har deres fulde Værdi under Livets skiftende Kaar. Det fører over mange Vanskeligheder i ydre Henseende, og det er Grundlinjer, som danner den indre faste Kærne, og de former den rette gode Karakter og Personlighed. Det er noget, som har staaet Livets Prøve, og det vil ogsaa bære fremad og vinde sine Sejre i Fremtiden.

De kommende Slægter bør da i dybeste Taknemlighed mindes de ældres Strid og Arbejde og alt, hvad de har givet os. De har paa mange Maader lagt den Grund, som vi maa bygge paa i de kommende Dage.

Slægten har haft sine Hjem ude paa Landet, og det strenge Arbejde har ofte bøjet dem mod Jorden, men der er en Række herlige Vidnesbyrd om, at den ogsaa kunde løfte sit Blik og sine Tanker opad og søge de Livsværdier, som aldrig kan blegne eller visne. Men de vil i Evighedens Lys folde sig ud med rigere Glans og Fylde.

Sidelinjer.

Hovedlinjen i min Slægt er nu ført op til Nutiden. I de omtalte Slægtled findes mange Sidelinjer, som har Forbindelse med de gamle Slægter. Men Sidelinjerne er saa mange og saa vidtrækkende, at de kan ikke fremføres i deres fulde Udstrækning, fordi Stofmængden da bliver altfor overvældende. Vi maa derfor nøjes med en Del af de mange Navne, som jeg har mødt under mit Arbejde. Omtalen bliver meget kort, og det gælder særligt for de ældre Slægtled. Der bliver kun nogle enkelte, som føres helt op til vor Tid.

De mange andre Sidelinjer, der udgaar fra Hovedlinjen, kan ikke omtales nærmere. Den videregaaende Undersøgelse maa overlades til andre, som har Lyst og Interesse til at kende deres Slægt og følge dens Spor i svundne Tider. Det, som er fremført om Sidelinjer, kan da bidrage til at finde Forbindelsen længere tilbage med de omtalte gamle Slægter.

Vi begynder med Moders og Faders Søskende og lader dem danne Overgangen mellem Hovedlinjen og de mange Sidelinjer, men der standses ved Aaret 1891, fordi de senere Kirkebøger endnu ikke er afleveret til Landsarkivet.

Peder Jensen.

Moders Søskende var Peder — Søren — Karen — Maren. Peder Jensen var født i Enslev den 2. Marts 1829. Han voksede op i Barndomshjemmet, og der var saa meget, som varslede forjættende om hans Fremtid. Han aftjente sin Værnepligt som Dragon i Randers. Moder talte ofte om sin Broder, som hun holdt saa meget af, og det blev stigende gennem Ungdomstiden. Der var baade Beundring og Kærlighed i en smuk Forening.

I Aaret 1855 blev han gift med Ellen Marie Enevoldsdatter fra Tjærbæk i Houlbjerg Sogn. Der var Slægtsforbindelse fra begge Sider. Hendes Far-Mor var Ane Enevoldsdatter, der var en Søster til Peder Jensens Far-Far. De nygifte overtog hendes Faders Fæstegaard i Tjærbæk. Hans nye Hjem var saaledes i Nærheden af hans Fødeby, og det medførte, at der var megen Forbindelse mellem de to Hjem til gensidig Glæde.

I Ægteskabet var der følgende Børn: Enevold — Jens — Peder. Men Faderen Peder Jensens Virke og Arbejde i Tjærbæk blev kun saare kort. Allerede i sin Ungdomstid maatte han kæmpe med megen Sygdom, og efter faa Aars Forløb brød den sejrende igennem. I Aaret 1860, da Juleklokkerne ringede den store Højtid ind, var Kræfterne udtømt, og han døde Juledag, 31 Aar gl.

Nogle Aar efter hans Død giftede hans Enke sig med Thøger Jensen fra Houlberg. I Ægteskabet var en Datter, Birthe Marie, men hun døde som Barn. Vi følger nu de andre af hendes Børn i første Ægteskab.

Enevold Jensen, f. 1856, g. 1883 med Mette Marie Nielsen fra Gulev. De købte en Gaard i Sall ved Hammel. Den var i høj Grad forfalden og i ringe Drift, men ved forenet Arbejde gik det fremad, saa de naaede deres Maal: et godt Hjem. Det blev kun faa Aar, at Enevold kunde føre Arbejdet frem. Han blev angrebet af Sygdom og døde allerede 1886.

I det korte Ægteskab var der kun en Datter, Mette Jensen, som var f. 1885. Hun havde paa flere Maader meget af Slægtens gode Anlæg, men en snigende Sygdom angreb hende, og midt i Ungdommens lyse og forjættende Vaar døde hun i Aaret 1902.

Jens Jensen, f. 1858 i Tjærbæk. Han tjente i flere Aar paa min Hjemegn, bl. a. ogsaa i mit Hjem. Jeg mindes ham særlig, da han tjente i Sahl Præstegaard. Han kørte med Præsten, naar der var Gudstjeneste eller andre kirkelige Handlinger i Gulev Kirke. Det medførte, at han ofte kom i mit Hjem. Den gode Forbindelse og en udpræget Slægtsfølelse var fremtrædende.

I Aaret 1882 blev han gift med Christine Cecilie Christensen fra Sahl. Han forpagtede Sahl Præstegaard i en Aarrække. Senere blev han tillige Ejer af sin Hustrus Fødegaard.

Hans høje kraftige Skikkelse med den aabne Færd var egentlig velset overalt. Hans Natur var aaben og velgørende ægte. Han

var tjenstvillig og hjælpende i stor Udstrækning, men han døde forholdsvis tidligt i sine bedste Manddomsaar.

Der var følgende Børn: Peder, f. 1887 — Bothilde, f. 1890 — Frands — Søren — Bertel.

Peder Jensen, f. 1860 i Tjærbæk, dør 1882, 22 Aar.

Søren Jensen,

f. 23. Marts 1832 i Enslev. Han var sin Faders gode Medhjælper gennem en længere Aarrække. Hjemmets Kaar var saaledes, at der ikke kunde blive nogen større Løn for hans Arbejde. Han havde fremtrædende Evner for Handel, og han gav sig da til at handle med Uld. Der var noget solidt og tilforladeligt over hans kraftige Skikkelse, og det fremkaldte den Tillid, som er det rette Grundlag for al Handel. Han havde ogsaa gode Evner til at ordne forskellige vanskelige Forhold. Det havde sin Betydning, og det kom hans Barndomshjem til Gode paa flere Maader, naar der ikke var lyse Udsigter. Tiden kom, da han maatte rejse fra sit Hjem og bygge sit eget i Forening med den, som han havde valgt til sin Hustru.

I Aaret 1867 blev han gift med Ane Kirstine Jørgensdatter fra Værum, og de overtog hans Farbroders Gaard i Jebjerg. Senere blev han ogsaa Ejer af sin Hustrus Fødegård i Værum efter hendes Faders Død. De flyttede da til Værum, men vedblev at beholde og drive Gaarden i Jebjerg.

I Ægteskabet var der følgende Børn: Andrea Caroline, f. 1870 — Bothilde Kirstine, f. 1875. Den førstnævnte blev bosiddende i Værum, den sidste i Jebjerg.

Karen Jensen,

f. 30. Januar 1835 i Enslev, g. 1866 med Thomas Pedersen fra Amstrup. De overtog Slægtens gamle minderige Hjem, hvor de skiftende Slægter havde nedlagt saa meget Arbejde. I det Hjem var der saa meget, som talte om Førældrenes Liv og Arbejde. Børnenes Barndomstid var præget af mange Minder og Oplevelser. Det var et Mindevæld med Strømme af Liv og Varme.

Nu var Børnene rejst til forskellige Sider, men de elskede fremdeles det gamle Hjem, der rummede saa meget af deres Livs-

førelse. Deres Barndomsminder kunde fremdeles aabne sig med en Sjælsrigdom, selv efter mange Aars Forløb. Det var som Hjemmets smaa Kaar gav Minderne en dybere Tone og rigere Fylde. Børnene havde nu deres Hjem paa andre Egne, men de glædede sig til at besøge det gamle Hjem, hvor de blev modtaget paa bedste Maade.

I Thomas Pedersens og Karen Jensens Ægteskab var der følgende Børn: Jensine, f. 1868 — Bodil Marie, f. 1869.

Maren Jensen,

f. 11. Maj 1840, g. 1867 med Christen Mikkelsen Danielsen, Bakagergaard, Vithen Sogn, hvor de fik deres Hjem. Der var en Række Opgaver for hende, da hun drog ind til det Hjem, hvor hun skulde gøre sit fremtidige Livsarbejde, men hun var rede til at gøre det Arbejde, der var nødvendigt for at bygge hendes Hjem paa bedste Maade.

Hun medbragte saa mange Livsværdier fra sit Barndomshjem til denne Opgave, at den lykkedes saaledes, at det blev et Hjem, der endnu kan lyse for hendes Børn med noget af den samme Glans og Rigdom, som der var over hendes Barndomshjem.

Der var en stærk og udpræget Slægtsforbindelse mellem hendes og vort i Gulev. Det har sikkert været til gensidig Glæde.

I sin bedste Alder blev hendes Mand, Christen Mikkelsen, angreben af Sygdom og døde 1888, 55 Aar. Denne Begivenhed ramte alle i Hjemmet meget haardt, men der var en fremtrædende Vilje til at arbejde for det fælles Hjem, og Arbejdet bar sine gode Frugter til fælles Gavn og Glæde.

I Ægteskabet var følgende Børn: Jens, f. 1868 — Edel 1870 — Kirsten Marie 1871 — Karen 1875 — Kjerstine Marie 1877 — Jensine 1880.

Laurs Peder Sørensen.

Faders Søskende var Laurs Peder — Lars Christian — Carl — Andreas — Ane Marie — Jens Anton.

Laurs Peter Sørensen, f. 29. November 1832, g. med Ane Johanne Mikkelsdatter, Nøddelund. De overtog en Gaard i samme By, og det blev et trofast Samarbejde gennem mange Aar.

Deres personlige Arbejdsydelse i Forbindelse med den rette Indstilling førte til, at de kom igennem forskellige Vanskeligheder. Der var betydelige Opgaver, som maatte løses, men gennem Arbejde og Udholdenhed naaede de frem til at danne og forme deres eget Hjem. De vedblev at udføre Hjemmets Arbejde, saa længe det paa nogen Maade var muligt.

I deres sidste Leveaar boede de i et lille Hus i Nærheden af Byen og fik en velfortjent Hvile efter den lange Arbejdsdag. Deres Børn var: Niels Mikael, f. 1858 — Ane 1860 — Dorthea Marie 1862 — Søren 1864 — Karen Marie 1867 — Caroline 1869 — Lars Christian 1872 — Niels Peder 1876.

Lars Christian Sørensen,

f. 3. November 1834. Han kom i Handelslære i Randers. Meget tidligt viste det sig, at han havde en fremtrædende Troskabs-, Pligt- og Ansvarsfølelse, der bar sine gode Frugter i hans senere Liv. Det førte til, at han vandt sin Chefs fulde Tillid. Det viste sig særligt, da han ønskede at knytte ham saaledes til Forretningen, at den unge Mand kunde overtage den, naar han selv vilde træde tilbage. Men efter nogle Aars Forløb rejste han til Aarhus, hvor han blev Købmand og vandt sig en stor Kundekreds blandt Landboerne. Senere solgte han Forretningen og rejste til England. Han kom først paa et større Handelshus i Hartlepool, hvor han var i 3 Aar, men senere kom han paa et tilsvarende i London, og han var der i 6 Aar. Hans Ophold i England varede saaledes i 9 Aar.

Hans tiltalende Optræden i Forbindelse med hans gode Evner og retlinede Karakter førte til, at han fik en anset og betroet Stilling i det fremmede Land. Troskab, Dygtighed og Ansvarsfølelse var fremtrædende og prægede hans Arbejde overalt, saa han vandt sine Overordnedes fulde Tillid.

Han havde gode Pladser og fik tilsvarende Løn, men han var fremdeles ugift. Det i Forbindelse med hans Ophold i det fremmede Land var medvirkende til, at han ofte følte en stærk Længsel efter Hjemmet i Danmark. I en saadan Tid skrev han hjem til sine Forældre og bad om deres Billede. De opfyldte gerne hans Ønske, og det blev et fremtrædende Minde om den trofaste Søn,

der gerne vilde have sine Forældre for Øje under sin Livsvandring. Han har sikkert levet saaledes, at de gode Livsværdier fra hans Hjem har faaet den smukkeste Udformning gennem hele hans Liv og Arbejde.

Han havde mange Interesser, men han søgte dog først at dygtiggøre sig paa det Omraade, hvor han skulde gøre sit Arbejde, men han gik videre og søgte at tilegne sig de aandelige Livsværdier. Det fremgaar af den smukke Bogsamling, som han senere medbragte til sit Hjem. Disse Bøger har i stille Stunder været en Rigdomskilde, som har beriget ham under Livets skiftende Kaar. De var skrevne af de største Navne inden for den engelsktalende Verden.

Efter nogle Aars Ophold begyndte hans Helbred at vakle. Der blev sagt, at han ikke kunde taale det fugtige, taagefyldte Klima. Han bestemte sig da til at rejse hjem, for om det var muligt at overvinde Sygdommen. I sine Forældres Hjem blev han modtaget med aabne Arme, og han blev trofast plejet af sin gamle Moder, men al hendes Omsorg og Offervilje kunde dog ikke standse den fremadskridende Sygdom. Han døde i Aaret 1870 og blev begravet paa Gulev Kirkegaard.

Carl Sørensen,

f. 14. Januar 1837 i Gulev. Han kom i sin tidlige Ungdom i Urmagerlære, og efter endt Uddannelse fik han Ophold hos sine Forældre i Gulev, hvor der blev indrettet et Værksted til ham. Hans Optræden var ualmindelig tiltalende, og det i Forbindelse med hans solide Arbejde førte til, at han snart fik en betydelig Kundekreds. Ved Siden af sit Arbejde var han gerne rede til at hjælpe sine Forældre, der nu var højt oppe i Aarene.

Et saadant tjenende, ofrende Sindelag førte til, at han ogsaa vandt sig Venner paa andre Omraader. De besøgte ham gerne for at faa en lille god Samtale. Han faar det allerbedste Vidnesbyrd af de, som kendte ham. Han var god og hjælpende i stor Udstrækning. Fader holdt meget af sin Broder, og derfor blev den yngste af os opkaldt efter ham, for at han fremdeles kunde blive mindet i vor Slægt.

Men hans Livsførelse blev ikke lang. Han blev angrebet af

en snigende Sygdom, og den førte ham tidligt i Graven. Han blev plejet trofast af sin Moder, og det var i god Overensstemmelse med hans Natur, at han i Afskedens Stund takkede hende for al hendes Omsorg og Kærlighed. Han døde ugift i Aaret 1869 og blev begravet paa Gulev Kirkegaard.

Andreas Sørensen,

f. 2. December 1839, g. med Ane Catrine Pedersen af Gulev. Han voksede op i Gulev og fik senere en Del Jord fra Fædrehjemmet, og der blev bygget de nødvendige Bygninger til Ejendommens Drift.

Senere begyndte han en Købmandsforretning, og den blev meget stor efter den Tids Forhold. Markerne var i stor Udstrækning bleven merglet, og det førte til, at der blev avlet langt mere Korn end før, og det blev solgt til gode Priser. Hans Forretning fik saaledes en meget stor Kornhandel, og det satte ogsaa sine Spor i hans egen Bedrift. Efter nogle Aars Forløb byggede han en ny selvstændig Købmandsforretning, som han lejede ud, men han fortsatte med Gaardens Drift. Den var Nabo til Fædrengaarden, som Fader havde overtaget, men han var svag, og derfor maatte vi ofte have Bud til Farbroder om at komme og hjælpe os. Det har han gjort mange Gange, og derfor skal han mindes.

Deres Børn var Caroline, f. 1872 — Søren Andersen, f. 1874 — Peder Christian 1876 — Jens Peter 1878 — Martine 1882 — Dorthea 1885.

Ane Marie Sørensen,

f. 5. November 1842, g. 1879 m. Jens Justesen, Borridsø, hvor de overtog en Gaard, der var hans Barndomshjem. Afstanden til Gulev var ikke stor, og vi kom ret ofte til Borridsø. Fra min første Barndom mindes jeg særlig deres nye Stuehus. Det var bygget saaledes, at det endnu efter mange Aars Forløb kan tilfredsstille Tidens Krav og Fordringer. Det er antagelig bygget af Murmestrene Gullev i Viborg. De har i hvert Fald takket det med Skiffer.

Der er mange gode Minder om Hjemmet i Borridsø. Det gælder ikke alene inden for Familiens Kreds, men der er ogsaa

mange Vidnesbyrd om deres Godhed og Hjælp til Hjem, hvor Familien levede under smaa og trange Kaar. Børnene fra saadanne kan efter mange Aars Forløb endnu mindes al det gode, som de modtog i deres Barndom fra det omtalte Hjem i Borridsø.

Deres Børn var Mette Catrine, f. 1880 — Dorthea 1883.

Jens Anton Sørensen,

f. 16. Oktober 1843 i Gulev, g. m. Caroline Sofie Ejstrup. Han kom tidligt i Handelslære hos den kendte Købmand Ove. Under sit Ophold i Randers blev han kendt med sin tilkommende Hustru Caroline, og de blev senere gift. De begyndte med en Købmandsforretning i Borum. Hans Dygtighed og vindende Optræden bar snart sine Frugter i en stigende Kundekreds. Til dette bidrog ogsaa, at han havde en Række af Familiens gode Anlæg. Blandt disse maa nævnes Arbejdsvilje, Paalidelighed og Ansvarsfølelse. Det har sin store Betydning over alt. Forretningen blev senere afstaaet til hendes Broder, og de rejste til Randers, hvor de havde en Købmandsforretning i mange Aar.

Jeg har ofte været i deres Hjem, og jeg mindes endnu Farbror som den milde, tillidvækkende Mand, der altid havde venlige Ord at sige til os Børn. Det samme kan siges om hans Hustru, der ogsaa tog venligt imod os og sørgede for os paa allerbedste Maade.

For Fader, som var svag, var det kærkommen, naar han naaede op til deres Hjem og fik den gode Modtagelse og den Hvile, han trængte til, og for os Børn var det Højtidsdage, naar vi fik Lov til at komme med til vore Slægtninge i Randers. Vore Forventninger, Glæde og Oplevelser var saa lysende, at de endnu staar som rige Barndoms minder.

Deres Børn var Jens Eistrup, f. 1874 — Søren Christian 1876 — Caroline 1885.

Sidelinjer i Mor-Fars Slægt.

Fra Enevold Jensens Hjem i Lading udgik en betydelig Børneflokk. Enevold er omtalt i Hovedlinjen. De andre Børn var Jens — Peder — Maren — Jens — Else — Rasmus — Karen.

Jens Enevoldsen,

f. 1712, blev gift og bosiddende i Hadsten, hvor han fik en lille Ejendom og levede i meget smaa Kaar. Det fremgaar af Skiftet, som blev holdt efter hans Død 1783. Han efterlod sig ingen Børn.

Peder Enevoldsen,

f. 1722. Han opholdt sig i Lading ved Faderens Død 1749. Sammen sin Moder overtager han Faderens Fæste, men allerede 1753 overdrager de Fæstet til Peder Mikkelsen, og Peder Enevoldsen fæster da en Gaard i Voldby, hvor hans Spor taber sig.

Maren Enevoldsdatter,

f. 1725, var gift med Peder Mikkelsen. Der fødtes 5 Børn, men kun et, Peder, f. 1756, naaede den voksne Alder. Hans Fader dør 1771, og Sønnen tillægges som Arv forskellige Varer og Kreaturer. Det blev vurderet til 40 Rd. Hans Moder gifter sig med Niels Poulsen, Lading, og han overtager Slægtens Fæstegaard i Lading. Hans Hustru, Maren, dør 1792, og Fæstegaarden gaar derefter over til fremmede Slægter.

Jens Enevoldsen,

f. 1727, g. m. Maren Mikkelsdatter. De fæster først en lille Ejendom i Lading, men senere fæster de en større Gaard i samme By. Deres Børn var Barbra, f. 1769 — Enevold, f. 1773. Efter Maren Mikkelsdatters Død gifter han sig med Ane Nielsdatter. Der fødtes 8 Børn, men kun 3 blev voksne, nemlig Enevold — Maren — Ane. Jens Enevoldsen dør 1794.

Barbra var gift, men der var ingen Børn. Af Børnene i 2det Ægteskab blev Maren gift med Chr. Hansen fra Hammel. De overtager en Fæstegaard i Lading. Ved hendes Død 1824 var der følgende Børn: Zidse — Jens — Hans Christian — Søren. Af disse bliver Zidse gift med Rasmus Nielsen, Glarmester i Tinning, hvor de kommer til at bo. Fra dette Hjem udgik en meget stor Børneflokk. Af disse kan nævnes Niels Christian, som overtog Hjemmet i Tinning, og i hans Ægteskab var der mange Børn, saa Slægten har været talrig i disse Egne.

Jens Enevoldsens Søn, Enevold, bliver gift og kommer til Fajstrup, hvor han dør 1825. Der var følgende Børn: Jens — Marcus — Johanne — Ane — Barbra. De 3 førstnævnte bliver gift og bosiddende i Fajstrup, saa det maa antages, at Slægten endnu kan findes paa denne Egn.

R a s m u s E n e v o l d s e n,

f. 1736, bliver gift og faar en Fæstegaard i Skjolddelev, hvor han dør uden at efterlade sig Børn.

E l s e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1734, bliver gift med Hans Sørensen, Gaardfæster og Lægdsmand i Hammel, hvor de overtager hans Faders Fæstegaard. Børn: Enevold — Christen — Ane Catrine — Søren. Deres Moder dør 1797, Faderen 1801.

Enevold Hansen, f. 1771, g. m. Kirsten Sørensdatter fra Vadsted. De fæster hans Faders Gaard i Hammel. Børn: Else — Peder — Ane — Johanne.

Else Enevoldsdatter, f. 1799, g. 1823 m. Laurs Jensen Kammer i Hammel, hvor de kommer til at bo. Børn: Else Kirstine — Laurs — Enevold. Laurs Jensen dør 1836. Hans Enke, Else, gifter sig med Christian Frederik Poulsen, Norup. Deres Børn: Else Kirstine Laursdatter, f. 1825, g. 1852 med Enkemand Mads Jensen, Hagenstrup Mølle. I sit første Ægteskab havde han følgende Børn: Jens, f. 1839 — Birthe Kirstine 1841 — Kirstine 1844 — Peder 1849 — Maren 1851. De blev gift og bosat paa disse Egne, hvor de efterlader sig en talrig Slægt.

I 2det Ægteskab med Else Kirstine Laursdatter var der følgende Børn: Else Madsen, f. 1853 — Elsiné Katrine 1856 — Laura 1858 — Christen 1862. Deres Fader Mads Jensen dør 1864. Hans Enke, Else Kirstine, gifter sig 2den Gang med Christen Johannesen, som flytter fra Hagenstrup Mølle til Gern. Børn: Johanne — Mads.

Peder Hovgaard Enevoldsen, f. 1801, g. m. Ane Margrethe Jensdatter, Fajstrup. Børn: Enevold, f. 1813 — Jens 1817 — Kirsten 1827 — Søren 1836. Ved Skiftet 1847 ønskede deres Fader, at alle hans Børn skulde være lige i Arv.

Else Kirstine Laursdatters Søskende var Jens — Enevold.

Jens Laursen, f. 1829, g. m. Bodil Marie Rasmussen. De overtog en Gaard i Borridsø. Børn: Mariane, f. 1875 — Laurs 1877. Mariane Laursen g. m. Søren Andersen Sørensen fra Gulev. Børn: Laura.

Enevold Laursen, f. 1832, g. m. Ellen Katrine Hovgaard, der dør 1859. De boede i Skjoldlev, og han gifter sig 2den Gang med Maren Svenningsen. Børn: Laurs Christian, f. 1860 — Ellen Katrine 1864 — Svenning 1867.

K a r e n E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1749 i Lading. Hun tjente flere Aar i Aarhus og blev gift 1784 med Johan Regner, der var Enkemand, Sadelmager og Værtshusmand i Hammel. Ingen Børn i det Ægteskab. Karen dør 1794. Skiftet viser betydelig Velstand.

Med dette standser vi Sidelinjerne for de Børn, der udgik fra Enevold Jensens Hjem i Lading. Der kunde fremdrages flere Navne, men Stoffet bliver for meget, naar der skal foretages videre Undersøgelse. De, som tilhører Slægten, maa nu knytte Forbindelsen med de anførte Navne. Vi gaar nu over til Enevold Enevoldsens Hjem i Enslev.

Hjermind-Familien.

E n e v o l d E n e v o l d s e n

var født 1754 i Hammel. Hans Fader havde samme Navn og var fra det omtalte Hjem i Lading. Faderen havde 1758 fæstet en lille Ejendom i Enslev, og fra dette Hjem udgik 3 Børn, medens det fjerde overtog Hjemmet i Enslev.

Enevold har faaet noget mere end almindelig Undervisning i sine unge Aar. Det i Forbindelse med gode Anlæg og Evner forklarer, at han 1777 blev kaldet til Skolelærer og Kirkesanger i Hjermind—Le—Hjorthede. Kort efter blev han gift med Gisle Marie Listo. Hendes Far-Far var Pastor Listo, Sognepræst for Ørum—Vejrum—Viskum Menigheder. Enevolds Svigermoder var Mette Bering, som tager Ophold i Hjermind, hvor hun dør 1780.

I Enevold og Marie Listos Ægteskab var følgende Børn: Mette, f. 1782 — Christiane, f. 1785, dør samme Aar. Samme Dag dør

hendes Moder, 28 Aar gl. Det staar nærmest i Forbindelse med den frygtede Barselfeber. Den gejstlige Skifteret kommer nu til Lærerhjemmet for at vurdere dets Ejendele. Der nævnes, at der er en Datter, Mette. Derefter omtales Indboet, og det er meget værdifuldt.

Der vurderes en Række Genstande, der tydeligt viser, at de har tilhørt hendes Slægt. Der var et Par Guldørenringe med Krystal. Et Par dito med Stene. Et halvt Dusin Sølvspiseskeer med Bogstaverne A. L. M. B. 1769. Et halvt Dusin Sølvspiseskeer M. H. D. K. 1703. Tre gamle Sølvskeer. Et halvt Dusin Teskeer og en Del mindre Sølvgenstande og en Sukkertang mærket M. H. G. H. L. 1778.

Det viser en meget sjælden Samling af ædle Værdigenstande. En Del er sikkert Arvegods fra den omtalte Præstefamilie Listo. Videre omtales en Række andre Genstande, som ogsaa viser, at det stod vel til i deres Hjem. I samme Retning vidner ogsaa dette, at der var en Besætning, som var langt over det almindelige i hine Tidens Landbrug. Det maatte da glæde hans gamle Forældre, naar de kom fra Enslev for at besøge deres Søn i hans Hjem, men der var ogsaa Dage, da det var tungt, og det var, naar de var med til mange Begravelser, der fandt Sted i det Hjem. Det maatte være særlig gribende den Dag, da Enevolds unge Hustru, Marie Listo, og hendes lille Pige blev jordet. Det var ganske vist en Slægt, der var øvet i at give Afkald og bøje sig ind under et højere Forsyns Styrelse uden den højlydte Klage, men det har dog været tungt, da den unge Moder og hendes Barn skulde sænkes i Jordens Skød.

Enevold giftede sig 2den Gang med Ane Kjeldsdatter, og i dette Ægteskab var følgende Børn: Zidse Marie, f. 1786, dør som Barn — Ane, f. 1787. Samme Aar dør Ane Kjeldsdatter og begravnes den 21. November, 35 Aar. Den gejstlige Skifteret kommer igen, og der var fremdeles det samme værdifulde Indbo samt 300 Rd. Datteren Ane blev tillagt en Del Varer og 200 Rd.

I Aaret 1788 blev Enevold atter gift, denne Gang med Kjerstine Marie Eriksen. Hendes Broder var Mads Eriksen, der havde Bjerring Mølle paa den Tid. Hun blev Moder til en meget stor Børneflokk, nemlig Zidse Marie — Ane, dør 1794 — Enevold, dør 1794 — Ane Marie — Enevold — Ane — Mette Marie — Erik.

Børnene blev hjemmedøbt, da der døde saa mange Børn i de Tider. Hans Fader i Enslev var regelmæssig med, naar de blev baaret til Kirke, men i de allersidste Aar afløstes han af sin Søn, Peder Enevoldsen, fra Enslev. 1812 døde Enevolds Hustru, Kjersten Marie Eriksen. Men denne Gang faar han Lov til at sidde i uskiftet Bo. Enevold overlevede sin 3dje Hustru i 10 Aar, men »Natten mellem den 1. og 2. Oktober 1822 døde han, efter at have været Lærer, Degn og Kirkesanger for Hjermind, Le og Hjorthede Menigheder i 44 Aar«. Saa kommer den gejstlige Skifteret atter for at skifte hans Bo, og vi faar følgende Oplysninger om hans Børn:

Enevold, Lærer i Tjele Mølle, myndig.

Erik, Lærer og Kirkesanger i Hjermind.

Ane Marie, g. 2. Gang med Hr. Petersen, Vejrumbro.

Zidsel Marie, g. m. Kirkesanger Hasselager, Over-Viskum.

Ane, hjemme og ugift.

Mette Marie, g. m. Degnen Hr. Andersen, Ørum.

Mette, Datter af 1. Ægteskab, g. m. Jens Velling, Rønge-Mølle.

Skiftesamlingen er ret udførlig beskrevet.

Efter Skiftet blev det fælles Hjem opløst. Flere af Børnene havde allerede været gift i Faderens Levetid, og de havde deres Hjem i den nærmeste Omegn. Men det blev dog Ane Maries Hjem i Vejrumbro, som fik særlig Betydning for hendes Søkende. Det var i flere Tilfælde som et andet Hjem for dem, til de blev gift. Vi følger nu disse Børn, selv om det ikke bliver helt op til vore Dage. Deres Slægt vil forholdsvis let kunne finde Forbindelsen med min Slægt længere tilbage i Tiden.

Mette Enevoldsdatter,

f. 1782, g. m. Jens Velling, Møller i Rønge. Deres Børn var: Christian Jørgen Velling, f. 1806 — Ellenora 1808 — Enevold 1810 — Peder 1812.

Af deres Børn bliver Christian g. m. Valborg Sørensen. Børn: Jens Velling, f. 1831 — Ane Mette Marie 1836 — Petrea Catrine 1839 — Niels Erik 1845 — Jensine 1850 — Jørgen 1851 — Jens Peter 1853.

Ellenora Velling bliver gift med Johan Nielsen, Ilsø.

Z i d s e l M a r i e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1789, g. 1822 m. Jens Christiansen Hasselager, Lærer og Kirkesanger i Over-Viskum. Børn: Christian Ludvig, f. 1824. Ved hans Daab var hans Morbroder, Enevold, Skolelærer i Danstrup, Fader. Christian, f. 1824 — Jensine, f. 1826. Zidse Marie dør 1832, og hendes Mand gifter sig 2den Gang med Karen Nielsdatter fra Over-Viskum. Børn i 2det Ægteskab: Zidse Marie, f. 1833 — Caroline 1834 — Gertrud Marie 1836. Faderen dør 1853.

Christian Hasselager, f. 1824, blev Lærer og Kirkesanger i Langaa. Gift 1847 med Ane Christensdatter fra Langaa. Der fødtes 11 Børn, men 9 døde i Barnealderen. De to andre var Elise Birgitte, f. 1853 — Jensine Caroline, f. 1854.

Elise Birgitte blev 1880 g. m. Chr. Andersen, Langaa.

To af Skolelærerens Halvsøstre bliver gift i Langaa: Jensine 1858 med Christen Jørgen Jensen, Gertrud Marie g. m. Skrædder Søren Petersen, Langaa.

A n e M a r i e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1793, g. 1814 med Jens Jespersen, Enkemand i Vejrumbro Kro. Han dør 1822. I 7 Aar var Ane Marie Enke, men 1829 gifter hun sig med Landmaaler Erik Petersen fra Levring. Han dør som Landmaaler og Værtshusmand i Vejrumbro 1850. Ane Marie dør samme Sted 1877. Der var ingen Børn.

I Aaret 1931 fandtes deres Grave paa Vejrum Kirkegaard. De var velholdte og smykket med Roser. Der maa aabenbart være nogle, som mindes dem med Taknemlighed.

Vejrumbro Kro overtages af Jens Hesselbjerg Sørensen, der 1854 blev gift med Maren Martine Laura Andersen. Hun var Datter af Ane Maries Søster, Mette Marie, der var gift med Skolelærer Niels Andersen i Aulum.

Børn i Vejrumbro: Ane Marie — Martine Ane Marie Ericha Sørensen, f. 1855.

Severine Marie Martine Sørensen, f. 1857, g. m. Lærer Pedersen, der bliver Ejer af Vejrumbro Kro og Købmandshandel. Hun dør i Vejrumbro 1931.

E n e v o l d E n e v o l d s e n,

f. 1796. Uddannet til Lærer paa Lyngby Seminarium. Først bliver han Hjælpelærer i Ingerslev—Estruplund Sogn med 3 Td. Rug og

8 Td. Byg i aarlig Løn. Senere, 1819, Skolelærer og Kirkesanger i Ebdrup, Sønderhald Herred. Hjælpelærer i Hjeremind 1821. I 1822 er han Huslærer i Tjele Mølle og i 1824 skrives, at han er Skolelærer i Danstrup, men derefter tabes hans Spor.

A n e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1797, rejser 1826 til Vejrumbro, hvor hun dør senere ugift.

M e t t e M a r i e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1799, g. 1825 med Niels Andersen, Lærer i Ørum. Han rejser senere til Aulum, hvor han var Lærer og Kirkesanger gennem en lang Aarrække. Han var en af de faa, der kunde skrive noget betydningsfuldt paa jysk. Der kan saaledes nævnes »Gildet«, der viser noget værdifuldt i det jyske Folkesind. Tilsvarende findes i den Tale, som han holdt for de hjemkomne Soldater i 1848. Den rummer jysk Lune i fremtrædende Grad. Niels Andersen dør i Aulum 1852, Mette Marie 1872. Børn: Kirsten Marie — Maren Martine Laura — Agathe Johanne — Ane Elisabeth.

Kirsten Marie, f. 1822, dør ugift i Vejrumbro 1882.

Laura, f. 1824, kom til Vejrumbro 1845, hvor hun som omtalt blev gift med Jens Sørensen, der blev Kroejer.

Agathe Johanne, f. 1826, g. m. Lærer Sletting i Aulum. Børn: Niels, f. 1855 — Carl 1862 — Frederik 1864.

Ane Elisabeth Birgitte, f. 1832. Hun kommer 1856 til Vejrumbro, hvor hun bliver gift med Ole Peder Mogensen, Lærer i Over-Viskum. Børn: Niels, f. 1867 — Ane Meta Marie.

E r i k E n e v o l d s e n,

f. 1802. Uddannet til Lærer paa Lyngby Seminarum. Senere Lærer i Hjeremind, g. 1826 med Ellenora Birgitte Jakobsen. I 1832 rejser han til Asnæs paa Sjælland, hvor han bliver gift 2den Gang med Birthe Sofie Benner. Børn: Mathilde — Johannes. Erik Enevoldsen dør i Asnæs 1876.

Petrea Mathilde Enevoldsen var f. 1838.

Otto Bertram Johannes Enevoldsen, f. 1839, g. med Maren Kirstine Larsen fra Asnæs. Børn: Frederik, f. 1865 — Margrete 1867 — Niels 1870 — Enevold 1873 — Karl 1875.

Houlberg-Familien.

A n e E n e v o l d s d a t t e r,

f. 1759 i Enslev. Fader Enevold Enevoldsen. Moder Mette Nielsdatter. Ane bliver 1779 g. med Anders Jensen, Houlberg, hvor de faar hans Faders Gaard i Fæste. Børn: Jens — Kirsten — Maren — Enevold — Søren — Rasmus — Laurs.

Ane Enevoldsdatter dør 1810. Der holdes Skifte, og det viser et meget velstillet Hjem. Børnene faar en betydelig Arv, men Datteren Maren faar dobbelt saa meget som en af Sønnerne. Hun maa derfor have haft særlig stor Betydning for deres Hjem. Døtrene fik ellers kun Halvdelen af det, som Sønnerne fik. Deres Fader gifter sig 2den Gang med Kirsten Jakobsdatter. Anders Jensen dør i Houlberg 1844.

J e n s A n d e r s e n,

f. 1780 i Houlberg. Han kommer til Pinstrup, hvor han bliver Gaardfæster og Sognefoged. Gift med Maren Andersdatter. Børn: Ane — Karen — Niels — Mette Marie. Jens Andersen dør i Pinstrup 1860.

Ane Jensdatter, f. 1809, g. 1840 med Anders Jensen (Adam) Koed. Børn: Peder, f. 1844 — Jensine 1847 — Severine 1850.

Karen Jensdatter, f. 1811, g. 1835 med Niels Sørensen Ring, Ommestrup, Mørke Sogn. Børn: Søren og Kirsten (Tvillinger), f. 1837 — Jens 1839 — Peder 1841 — Jens 1847 — Kirsten 1850.

Niels Jensen, f. 1813, g. med Bodil Pedersdatter, bor i Pinstrup. Børn: Petrine, f. 1860. Moderen dør samme Aar. Faderen Niels, g. 2den Gang med Mariane Steffensen. Børn: Jens, f. 1864 — Rasmine, f. 1866.

Mette Marie Jensdatter, f. 1815, g. 1840 med Mads Pedersen, Hornborg, Linknud Sogn.

K i r s t e n A n d e r s d a t t e r,

f. 1786 i Houlberg, g. med Mads Sørensen, Houlberg, hvor de overtager hans Faders Gaard i Fæste. Børn: Maren — Ane — Mette — Søren — Kirstine — Peder — Anders. Mads Sørensen dør 1853.

Søren Madsen, f. 1814, g. 1845 med Maren Christensen, Bøstrup. Han fæster 1846 sin Faders Gaard.

Enevold Andersen,

f. 1790 i Houlberg, g. 1819 med Birthe Marie Christensdatter. De fæster hendes Faders Gaard i Tjærbæk, Houlberg Sogn. Børn: Ane — Ellen Marie.

Ane Enevoldsdatter, f. 1819, g. 1851 m. Søren Danielsen, Lindgaard, Houlberg. Børn: Rasmus, f. 1852 — Enevold 1856 — Søren 1861 — Birthe Marie 1867. Flere af disse Børn dør i den voksne Alder.

Ellen Marie Enevoldsdatter, f. 1822 i Tjærbæk, g. 1855 med Peder Jensen, Enslev. Han er omtalt i Moders Søkende.

Søren Andersen,

f. 1793 i Houlberg, kommer til Pinstrup, g. med Ane Catrine Madsdatter. Børn: Maren, Faderen g. 2den Gang 1836 med Maren Sørensdatter. Børn: Søren, f. 1839 — Ane 1841 — Karen 1844.

Rasmus Andersen,

f. 1796. Han overtager 1836 sin Faders Anders Jensens Gaard i Houlberg. Rasmus dør som Opholdsmand hos Søren Danielsen, Lindgaard i Houlberg, 1871.

Laurus Andersen,

f. 1799, g. 1830 med Maren Nielsdatter, Todbjerg. Børn: Jens Laursen, f. 1834.

Balle-Familien.

Niels Enevoldsen,

f. i Enslev 1765. Fader Enevold Enevoldsen, Moder Mette Nielsdatter. Han kommer i sine unge Aar til Faurskov, hvor han tjente i mange Aar. Han havde en meget betroet Plads som »Rodemester«, det vil sige Arbejdsleder. Han satte Folkene i Arbejde og bestemte, hvor mange der skulde være med til hvert enkelt

Arbejde, men han skulde ogsaa kunde gaa foran i de forskellige Slags Arbejder. Han blev senere gift og overtager en Fæstegaard i Balle, Galthen Sogn, men han fortsatte med at være »Rode-mand«. Det viser, at Herskabet har været særdeles tilfreds med ham som Arbejdsleder. I Fæstebrevet skrives, at han maa beholde denne Stilling, saa længe han kan. Det gav en ekstra Indtægt af 11 Rd. aarlig foruden flere andre Rettigheder.

Det var i Aaret 1796, at Niels Enevoldsen blev gift med Karen Pedersdatter, der var Enke i Balle, og han faar saa Fæstebrev paa hendes afdøde Mands Fæstegaard. Børn: Mette. Faderen Niels Enevoldsen dør i Balle 1852.

Mette Nielsdatter,

f. 1797, g. 1824 med Jens Christensen Raun. Børn: Mette — Christen — Karen — Kirsten — Niels — Ane — Christine — Christiane.

Mette Jensdatter, f. 1824, g. 1849 med Niels Pedersen, Gdrf. i Granslev. Børn: Ane, f. 1848 — Peder 1851 — Jens 1853.

Christen Jensen, f. 1825.

Karen Jensdatter, f. 1826, g. 1849 med Carsten Pedersen, Enkemand i Hagsholm. Børn: Jens — Peder. Moderen dør 1853. Carsten gifter sig da med hendes Søster.

Kirsten Jensdatter, f. 1831, g. 1854 med omtalte Carsten Pedersen. Børn: Anton, f. 1854 — Søren 1858 — Karen 1860 — Carl 1865 — John 1868.

Niels Jensen, f. 1832, g. med Kirsten Pedersdatter. De overtager Gaarden i Balle. Den har nu Matr. Nr. 1. Deres Børn: Jens Nielsen Enevoldsen, f. 1877 — Mette 1878 — Peder 1880 — Johanne 1881 — Niels 1883 — Mikael 1884 — Anders 1885 — Ingvar 1888 — Valdemar 1889 — Kristence 1890 — Valdemar 1891.

Ane Jensdatter, f. 1834, g. 1861 med Søren Christensen, Balle, Mejlby Mark. Børn: Maren, f. 1861 — Mette Maria 1863 — Jensine 1867.

Christine Jensdatter, f. 1836.

Christiane Jensdatter, f. 1839, g. 1874 med Johannes Nielsen, Gdr. i Sabro. Børn: Niels Nielsen, f. 1875 — Mette Kirstine 1876.

Enslev-Familien.

Peder Enevoldsen, Enslev, havde følgende Børn: Enevold — Jens er omtalt i Hovedlinjen — Anders — Lavrids.

Enevold Pedersen,

f. i Enslev 1794, g. med Ane Dorthea Nielsdatter i Haarup, Todbjerg Sogn, hvor de kommer til at bo. Børn: Peder — Enevold. Faderen dør 1840. Hans Enke gifter sig med Hans Madsen.

Peder Enevoldsen, f. 1827 i Haarup, g. 1854 med Ingeborg Madsdatter. De overtager hans Faders Gaard, der nu har Matr. Nr. 10. Børn: Ane Dorthea Caroline — Ane Marie Madsine.

Ane Dorthea Caroline Pedersen, f. 1855, g. 1875 med Niels Andersen fra Mejlby. De overtager Gaarden i Haarup. Børn: Niels Anton Østergaard, f. 1880 — Inger Marie 1883 — Ingeborg 1884.

Niels Enevoldsen, f. 1829, g. 1854 med Ane Sørensdatter. Børn: Ane Dorthea Caroline Nielsen, f. 1855, dør.

Anders Pedersen,

f. i Enslev 1801, g. med Karen Sørensdatter fra Laurbjerg. De kommer til Jebjerg, hvor de overtager en Gaard, men i 1864 dør deres eneste Datter Karen og Aaret efter, 1865, hendes Fader.

Lavrids Pedersen,

f. 1807 i Enslev, g. med Ane Johanne Jensdatter fra Laurbjerg. De kommer til Flensted, Laasby Sogn. Ingen Børn. Hans Hustru Ane dør 1865, og han gifter sig 2den Gang med Karen Nielsdatter, 59 Aar, Enke fra Sønder Galthen. Lavrids Pedersen dør Aaret efter 1866.

Peder Enevoldsens Hustru, Karen Jensdatter, var født i Hagsholm. Hun var Datter af Jens Lauridsen og Margrethe Nielsdatter. Blandt hendes Søsken maa nævnes Maren, der var gift med Jørgen Jørgensen, Hagsholm. De havde 7 Børn, men kun 3 levede ved Skiftet efter hans Død 1824, nemlig: Jørgen — Margrethe — Ane. Jørgen bliver 1831 g. med Christine Sofie Pedersdatter fra Hagsholm. Børn: Jørgen — Jens — Peder. Denne Familie havde i en længere Aarrække Bosted i Hagsholm.

Sidelinjer i Mor-Mors Slægt.

Mikkel Andersen, Enslev, var 1. Gang gift med Else Sørensdatter. De havde en Fæstegaard i Enslev. Børn i Ægteskabet: Karen — Maren — Kirsten — Ane.

K a r e n M i k k e l s d a t t e r,

f. 1773, g. med Søren Sørensen (Henriksen), Enslev. Børn: Else — Søren, f. 1802 — Karen 1805 — Mikkel 1807 — Ane 1811 — Mette.

Else Sørensdatter, f. 1798, g. 1824 med Anders Nielsen, Smed og Husfæster i Enslev.

Mette Sørensdatter, g. med Søren Frandsen, Vellev.

M a r e n M i k k e l s d a t t e r,

f. 1779, g. 1798 med Søren Frandsen, Vellev. Børn: Frands. Moderen dør 1814. Faderen gift 2den Gang med førnævnte Mette Sørensdatter. Børn: Mikkel — Else.

Mette Sørensdatter dør i Kirken under Gudstjenesten.

K i r s t e n M i k k e l s d a t t e r,

f. 1775, g. 1798 med Chr. Sørensen, Lindgaard. Gdrf. og Enkemand i Hagsholm. Børn: Else, f. 1798 — Mikkel — Sofie 1802 — Anders 1800. Moderen Kirsten dør 1809. Faderen gifter sig 3. Gang med Ane Margrethe Jørgensdatter, Hagsholm, f. 1779. Børn: Jørgen, f. 1810 — Christen 1811.

A n e M i k k e l s d a t t e r,

f. 1783, g. med Peder Christensen, Enslev. Børn: Christen — Mikkel. Moderen Ane Mikkelsdatter dør 1811.

Christen Pedersen, Tvilling, Gdrf. i Enslev, g. 1826 med Ane Kirstine Sørensdatter. Omtalt under Frisbak Børnene.

Mikkel Andersens Hustru, Else Sørensdatter, dør 1786. Han gifter sig 2den Gang med Ane Christensdatter. Børn: Maren — Else. Maren er omtalt i Hovedlinjen.

Else Mikkelsdatter, f. 1802, g. 1818 med Morten Hansen fra Vellev. De overtager hendes Faders Fæstegaard i Enslev. Den havde 3 Td. 6 Skp. 1 Fjd. Hartk. Børn: Hans — Elle — Ane Kirstine — Ane.

Hans Mortensen, f. 1822, overtager Gaarden i Enslev.

Ane Kirstine Mortensdatter, f. 1825, g. 1845 med Niels Sørensen Leth, Frisbak. Hun dør 1847 uden at efterlade sig Børn.

Mikkel Andersen dør 1828, og Skiftet viser en meget vidtforenet Familie.

Leth-Slægten.

Lille Søren Leth, f. 1687, dør 1786. Af hans Børn er Niels Sørensen Leth omtalt i Hovedlinjen. Søren Leths Sødskende var Thomas og Maren Leth.

Thomas Rasmussen Leth, f. 1689, g. 1722 med Anna Pedersdatter. Børn: Jens, f. 1725 — Kirsten 1733 — Else 1745.

Anna Rasmusdatter Leth, f. 1693, g. 1722 med Mikkel Jensen Bach. Børn: Peder f. 1730 — Kristen 1735.

Niels Sørensen Leth var f. 1735. Børn: Søren Nielsen i Hovedlinjen — Mads, f. 1765, dør 1811 — Ane — Niels.

Ane Nielsdatter, f. 1774, g. 1804 med Niels Sørensen Leth i Houbjerg. Hun dør 1811, og Niels Leth gifter sig med Maren Pedersdatter fra Enslev.

Niels Nielsen, f. 1779, bliver bosiddende i Holm.

Frisbak-Hjemmet.

Søren Nielsen Leth og Maren Mikkelsdatter havde følgende Børn: Bodil, omtalt i Hovedlinjen — Ane Kirstine — Kirsten — Ane — Else — Ane Marie — Niels — Mikkel — Mads — Karen.

A n e K i r s t i n e S ø r e n s d a t t e r ,

f. 1807, g. 1827 med Chr. Pedersen, Tvilling. Gdrf. i Enslev. Børn: Ane Marie — Søren — Peder.

Ane Marie Christensdatter, f. 1833, g. 1859 med Erhardt Sørensen, Gdr. i Enslev. Børn: Ane Kirstine, f. 1859 — Søren 1861 Christian 1865 — Karen 1868 — Maren 1871.

Søren Christensen (Tvilling), f. 1839, Ejer af Vellev Nede-gaard, g. 1866 med Mette Marie Amdisen fra Over Mølle. Børn: Jens Christian, f. 1867 — Ane Kirstine 1869 — Carl 1872 — Clara 1876.

Peder Christensen, f. 1843, Lærer i Vester-Velling, g. 1874 med Ane Madsdatter. Børn: Ane Kirstine, f. 1875 — Mads Kristian 1877 — Kirsten Marie 1884.

K i r s t e n S ø r e n s d a t t e r,

f. 1810, g. 1829 med Chr. Pedersen Rohde, Gdrf. i Vellev. Ingen Børn.

A n e S ø r e n s d a t t e r,

f. 1812, g. 1831 med Anders Mikkelsen, Gdrf., Vellev Nedergaard. Børn: Mikkel. Moderen Ane Sørensdatter dør 1838. Faderen Anders Mikkelsen gifter sig 2. Gang med Lise Amdisen.

Mikkel Andersen, f. 1833, g. 1863 med Kirsten Christensdatter, Astrup. Børn: Ane Elise Andersen, f. 1864 — Christen 1866. Moderen Kirsten dør 1867. Mikkel Andersen gifter sig 2den Gang med Mette Marie Sørensen fra Aidt. Børn: Kirsten Andersen, f. 1869 — Søren 1872 — Margrethe 1876.

E l s e S ø r e n s d a t t e r,

f. 1814, g. med Jens Ankersen, Gdrf. i Vellev. Børn: Mette — Jakob — Anker. Moderen Else dør 1874.

Mette Jensen Ankersen, f. 1836.

Jakob Jensen Ankersen, f. 1839, g. 1865 med Birgitte Pedersen. Børn: Jens — Hans Christian — Niels Leth — Carl — Emma — Else Marie — Birgitte — Georg. Moderen Birgitte dør 1878, Faderen Jakob Ankersen gifter sig 2den Gang med Johanne Agathe Kjær fra Helstrup. Børn: Marius — Elise Kristiane — Emma — Birgitte — Georg.

A n e M a r i e S ø r e n s d a t t e r,

f. 1816, g. 1847 med Peder Nielsen, Gdrf., Vellev Mosegaard. Børn: Maren — Ane Kirstine — Niels.

Maren Pedersen, f. 1848, g. 1868 med Peder Sørensen, Enslev Mark. Børn: Karen Marie, f. 1872 — Søren 1875 — Petrea 1876 — Marius 1877 — Niels 1878 — Laura 1881 — Frands 1882 — Anton 1883 — Peter 1884 — Ane Kirstine 1886 — Petrine 1887 — Dusine 1889.

Ane Kirstine Pedersen, f. 1851, g. 1880 med Christen Christensen fra Grønbæk. Først Præstegaardsforpagter i Vellev, se-

nere Ejer af »Rughaven«. Børn: Christine, f. 1882 — Peder 1884 — Johanne Marie 1886 — Ane Marie 1887 — Christen 1888 — Karen 1890 — Jens Hauge 1891.

Niels Pedersen, f. 1854. Han overtager Faderens Gaard.

Niels Sørensen Leth,

f. 1818, g. 1845 med Ane Kirstine Mortensdatter fra Enslev. Han bliver Gdrf. paa Frisbak og senere Ejer af Gaarden. Ingen Børn. Ane Kirstine dør 1847. Niels Sørensen gifter sig 2. Gang med Maren Nielsdatter fra Amstrup. Børn: Søren — Niels — Ane Kirstine — Martin — Frands — Morten — Thomas.

Niels Sørensen Leth dør 1867, 49 Aar gl.

Søren Nielsen Leth, f. 1849, g. med Abelone Andreassen. Børn: Andreas, f. 1882 — Martine 1884 — Peder 1886 — Bertel 1887 — Frandsine 1889.

Niels Nielsen Leth, f. 1851, g. med Maren Mikkelssdatter fra Hesselbjerg. De overtager en Gaard i Vellev. Børn: Ane Sofie, f. 1880 — Gertrud 1882 — Martine 1883 — Niels 1884.

Ane Kirstine Nielsen Leth, f. 1855, g. 1876 med Jens Peter Sørensen fra Vellev. Han bliver Lærer i Helstrup, hvor de bor i en lang Aarrække. Børn: Niels Leth, f. 1877 — Søren 1879 — Marius Leth 1881.

Martin Nielsen Leth, f. 1857. Lærer i Sønderbæk, g. med Jørgine Kirstine Jørgensen. Børn: Agnes, f. 1884 — Marie 1885 — Martin 1887 — Ingrid Mathilde 1889.

Frands Nielsen Leth, f. 1859.

Morten Nielsen Leth, f. 1861. Lærer i Helsted ved Randers. Thomas Nielsen Leth, f. 1864.

Mikkel Sørensen,

f. 1821, g. 1851 med Gertrud Johanne Larsdatter, Enke efter Gdr. Søren Nielsen, Hesselbjerg, Gerning Sogn. Børn: Maren, f. 1852 — Søren 1855. Moderen Johanne Larsdatter dør 1866, 52 Aar gl.

Mads Sørensen Leth,

f. 1825, g. med Ane Marie Andersdatter i Sahl, hvor han bliver Gdr. Børn: Severine Martine — Anders Peder — Niels — Peder Christian — Søren — Ane Mette — Martin.

Karen Sørensdatter,

f. 1828 paa Frisbak, men hun dør allerede 1831,

Der er saaledes født 10 Børn i Hjemmet paa Frisbak, 7 Døtre og 3 Sønner. Karen døde som Barn. Kirsten efterlod sig ingen Børn, de øvrige 8 har en meget talrig Familie, som er stærkt stigende for hvert Slægtled, men de er kun ført til 1891, da de senere Kirkebøger endnu ikke er afleveret til Landsarkivet i Viborg. De, som tilhører Slægten, kan let føre Linjen tilbage til dette Tidspunkt og saaledes finde Forbindelsen med den gamle Slægts-Stamme.

Sidelinjer i Far-Fars Slægt.

Vi tager først den med Tilnavnet Hjuler. Det Navn findes i betydelig Udstrækning i Hvorslev Kirkebog ca. 1700. Blandt disse Navne følger vi Niels Andersen Hjuler, som rejser til Nøddelund. Hans Søn var den omtalte Anders Nielsen Bødker, der bliver bosat i Gulev 1759. Hans Børn: Niels — Peder — Søren og Ane Marie, som er omtalt i Hovedlinjen.

Niels Andersen,

f. 1760 i Gulev. Han tjente i sine unge Aar i Aarhus. Gift med Mette Nielsdatter. De blev bosiddende i Vejlbj ved Aarhus. Børn: Anna, f. 1816 — Inger 1817 — Anders 1819 — Ane 1823. Niels Andersen dør 1833, 74 Aar.

Gullev-Familien.

Peder Andersen,

f. 1763. Han rejste tidligt ud fra Hjemmet, og forskelligt vidner om, at han har haft baade Mod og Rejselyst. Der fortælles, at han er rejst fra Frisholt Gods uden Tilladelse. Det er saaledes foregaaet inden Stavnbaandets Løsning. Der findes ikke noget om, at han kom i Vanskeligheder eller blev straffet for denne Ungdomsbedrift. Forklaringen er nærmest den, at Frisholt Gods ejedes af den humane Godsejer, Amtmand Ferslev.

Trods sin Rejselyst saa valgte Peder Andersen sig ret snart en Medhjælp, der knyttede ham til det Hjem, som de fik i Viborg. Han omtales som Peder Gullev. Det var først et Kendenavn, fordi

han var fra denne By, men det blev senere Familiens faste Navn, og det overførtes til hans senere Slægt.

Hans Hustru hed Thøgerine Sofie Amalie Hansdatter. Børn: Ane Kirstine, f. 1793 — Mathias 1794. Hans første Hustru dør allerede 1801, og Kirkebogen melder, at Peder Gullevs Hustru er død 28 Aar gl., og at hun blev begravet »under Klokkernes Ringen«.

Det sidste forekommer os at være selvfølgeligt, men det var ikke Tilfældet i disse Tider. Det var almindeligt, at der skulde betales en særlig Afgift, ellers blev der ikke ringet med Klokkerne. Denne Ordning holdt sig ude paa Landet i mange Aar. For Sahl og Gulev Sogne blev det forandret, da min Far-Far var Kirkeværge. Han syntes, det var urigtigt, at der saaledes skulde være Forskel efter Døden. Det maatte være nok med den, der var, mens de levede. Han bad da Kirkeejeren om at give Afkald paa denne Ret til Betaling, og det skete.

Da Peder Gullev var bosiddende i Viborg, saa vil prøve at finde, hvor han boede, og hvilke ydre Forhold, der herskede, hvor han havde sit Hjem. Det kan gøres efter Brandforsikringsprotokollerne. Hans Ejendom laa i Store Mikkelsgade, og den kan følges helt tilbage til 1683. Den omtales som en »liden øde Gaard« med lidt Have. Den ejedes da af Mikkell Tholstrup og senere af hans Slægt.

I 1782 oplyses det, at Ejendommen er nedbrændt, og den ejedes af Skomager Jens Handberg. Den bliver atter opbygget, men i betydelig mindre Omfang. Forsikringssummen stiger dog fra 350 Rd. til 600. Det fortæller noget om, at der før har været meget daarligere og forfaldne Bygninger.

Den skifter atter Ejer, og det bliver nu Christoffer Zabel, og han afløses af Peder Gullev, der er opført som Ejer 1801. Der er Grund til at antage, at han har erhvervet Ejendommen ved den Tid, da han fik Borgerbrev. Han havde opholdt sig flere Aar i Viborg, inden han fik dette, som gav ham Tilladelse til at ernære sig som Haandværker i Viborg. Borgerbrevet er endnu bevaret, og det lyder saaledes:

„Aar 1800 fremstod Peder Gullev, barnefødt i Gullev By, som har lært Tømrerprofessionen og sig en Tid lang har i Byen Ophold begærede om at maatte erholde Borgerskab paa at ernære sig af denne Pro-

fession og anden borgelig Næring, som blev bevilget efter at have Borgerlod dog hans pligtige kongelige Militærtjeneste uforrettet. Til Skatters Svarelse anføres han i Tømrrerlaugets Rode. Videre var ej at bemærke.“

Dermed var Peder Gullev optaget i Borgerskabet. Nu havde han Ret til at arbejde selvstændig med Tømrrerhaandværket, og han fortsatte gennem mange Aar. Han var tillige Blytækker og udførte flere betydelige Arbejder paa det Omraade.

Til Ejendommen hørte ogsaa Landbrug. Det fremgaar af Brandforsikringen. En Del af Ejendommen var Bindingsværk med Tegltag, og videre omtales, at der var baade Lade og Kostald. Landbruget kunde da betragtes som et Tillæg til de smaa Livsmuligheder. Men i de meget trange Tider viste det sig, at det hele ikke var tilstrækkelig til at klare Tidens Udgifter.

Peder Gullev var Tømrrermester, men han paatog sig ogsaa Blytækkerarbejde. Det var vist ikke selvstændig Virksomhed paa denne Tid. Det staar nærmest i Forbindelse med, at der ikke var saa meget Blytækkerarbejde, saa en Familie kunde leve af det. Derfor hørte nævnte Haandværk nærmest sammen med et andet Haandværk, Tømrrer eller Murer.

I Aaret 1777 holdes Licitation over Arbejde ved Skive Kirke. Der skulde støbes og oplægges 312 Tavler Bly. Overslaget var 7 Sk. for hver Tavle, men det viste sig, at ingen vilde gøre det for mindre end 10 Sk. pr. Tavle. Dette Arbejde sammen med en Del Tømrrerarbejde faar Tømrrermand Jens Møller fra Viborg for 219 Rigsdaler.

Der var faa, som kunde udføre Blytækkerarbejde. Det er da nærliggende, at Peder Gullev har lært det hos den Mand, som lærte ham Tømrrerhaandværket. Der er da meget, som taler for, at han har lært begge Dele hos den nævnte Jens Møller i Viborg, saa at han senere kunde paatage sig saadant Arbejde.

I Aaret 1822 skulde der atter udføres Blytækkerarbejde ved Skive Kirke. Der skal omstøbes og oplægges 281 Stk. Blyplader. Hver Plades Vægt skal være 2 Lispund og 6 Pund. Kirken levede Haandlangere og Brændsel, Bly og Sand. Omkostningerne var anslaaet til 16 Sk. for hver Tavle.

Arbejdet blev derefter opraabt til 54 Rd. Der var en Række Tilbud, men Blytækker Peder Gullev blev mindstbydende med

38 Rd. Sedler, og han fik da Arbejdet overdraget efter Byfoged Selmers og Amtsprovst Bregendals Indstilling.

Arbejdets Udførelse blev senere efterset af Murermester Christen Jensen og Snedker Thomas Aars af Skive, og de fandt, »at det var forsvarlig udført i Sandhed«, og det vilde de bekræfte med Ed.

Det var ellers strenge Tider for Peder Gullev. Han havde store Vanskeligheder med at klare de økonomiske Forhold, og det forklarer, at han gik saa langt ned med Tilbudet til Skive Kirke. Han maatte have Arbejde for at tjene noget til Familiens Underhold. Han var langt nede paa det økonomiske Omraade. Det kommer bl. a. frem 1823, da hans 2. Hustru, Ingeborg Vinther, døde, 52 Aar gl. Det blev anmeldt for Skifteretten, som kom den 7. Oktbr. samme Aar. Der var kun en Søn, Christian Gullev, men der var ikke noget at arve. Der var meget lidt Indbo, og det blev kun vurderet til 12 Rd. 1 Mk. Den beboede Ejendom bestod af 10 Fag Hus til Gaden, 9 Fag Udhus samt 4 Fag Halvtag. Ejendommen blev vurderet til 300 Rd.

Enkemanden anmeldte, at der var en Gæld paa 380 Rd. Sølv til Stiftets offentlige Midler. Men trods dette saa vedgaar Peter Gullev alligevel Arv og Gæld for at bevare sit Hjem. Videre paa-tager han sig at besørge den afdødes Begravelse, saa det ikke skulde foregaa som Fattighjælp. I et følgende Møde nævnes Biskop Bloch som 2. Prioritetshaver, saa der endnu maatte regnes med større Gæld. Peder Gullev fik dog Lov til med Kurator Carl Nikolajsens Samtykke at ordne Skiftet, og han lovede videre at betale dets Omkostninger med 4 Rd. 5 Mk. 13 Sk.

Saaledes var Hjemmets Tilstand efter 30 Aars Arbejde. De daarlige fattige Tider havde ogsaa lagt deres haarde Tryk over det lille Hjem i Viborg, og det blev ikke bedre i den nærmest følgende Tid. Trods al sit Arbejde og gode Vilje, saa var han ikke i Stand til at betale de kongelige Skatter. I Aaret 1825 blev der foretaget Udpantning for 2. Halvaar 1824. Beløbet var 3 Rd. 86 Sk. Gebyr 30 Sk., ialt 4 Rd. 16 Sk. For dette Beløb blev der gjort Udlæg i Tømrer Peder Gullevs Hus Nr. 173. Han var heller ikke i Stand til at betale Skatten for 1. Halvaar 1825, og der blev atter foretaget Udpantning for 3 Rd. 49 Sk. Gebyr 28 Sk., ialt 3 Rd. 77 Sk., og der blev igen gjort Udlæg i hans Hus.

Under disse vanskelige Forhold kunde han ikke klare sine Forpligtelser til Stiftøvrigheden, saa den maatte overtage Ejendommen i nogle Aar. Men det ser ud til, at han fremdeles har boet der, og at det er lykkedes ham at forbedre sine Kaar. Det fremgaar af dette, at Ejendommen 1828 blev vurderet betydelig højere, saa det vidner om økonomisk Fremgang. Peder Gullev dør i Viborg 1838.

Christian Gullev, Viborg.

Christian Marselius Wilhelm Gullev blev f. i Viborg 1806. Forældrene var Peder Gullev og hans 2. Hustru, Ingeborg Vinther. Han blev hjemmedøbt og fremstillet i Kirken 2. Juledag. Han voksede op i Barndomshjemmet, men Forholdene tillod ikke nogen videregaaende Undervisning. Ved sin Konfirmation blev han omtalt som flittig. Det har en vis Forbindelse med Udholdenhed for at naa de bestemte Maal. Naar det forenes med gode Anlæg og Evner, saa er der Betingelser for at komme frem.

Det viste sig ret tidligt, at der var noget værdifuldt hos denne Dreng, naar han blot kunde faa den Uddannelse, som hans Anlæg og Evner kunde gøre frugtbringende. Men det havde sine Vanskeligheder under den Tids Forhold, og den økonomiske Stilling tillod ikke at bekoste nogen videre Uddannelse, selv om der var særlige Evner hos denne Dreng.

Der kan ikke være Tvivl om, at han allerede i sine Barneaar har vist, at han havde fremtrædende Evner til at klare forskellige Vanskeligheder. Han har sikkert forstaaet at gøre sig gældende i sine Omgivelser. Han voksede op i en meget fattig Tid, og de haarde Livskaar bidrog ogsaa til at fæstne og forme hans Anlæg og Vilje til at vinde fremad.

Men Tiden og Hjemmets Kaar var dog betydelige Hindringer for at faa den Uddannelse, som hans Lyst og Evner skulde have haft. Et kort Ophold i København havde sin Betydning, men alligevel kunde det ikke give ham den Uddannelse, som han med de sjældne rige Evner burde have haft i sin Ungdomstid. Han maatte da tilegne sig saa meget som muligt paa anden Maade og gøre det frugtbringende i sine Livsforhold. Meget tidligt maatte han indstille sig paa at klare sig selv.

Hjemmets Størrelse og Tilstand i ydre Henseende fremgaar af forskellige Vurderinger. Ved Skiftet 1823 var der 10 Fag Hus til Gaden samt 4 Fag Halvtag. Det hele blev vurderet til 300 Rd. Den næste Vurdering finder vi i Aaret 1828, da Stiftsovrigheden nævnes som Ejer. Bygningerne omtales og vurderes saaledes:

- a. 13 Fag Egebindingsværk, Murtavl og Tegltag
     à 35 Rd. = 455 Rd. Sedler = 420 Rd. Sølv
- b. En Sidelængde i Sønder, 9 Fag, Køkken, Bryggers, 1 Kammer, Tørvehus, - Skorsten.
     Hvert Fag à 25 Rd. = 225 Rd. Sedler = 210 Rd. Sølv
- c. En Sidelængde i Nord, 6 Fag, indrettet til Lade.
     Hvert Fag à 25 Rd. = 150 Rd. Sedler = 140 Rd. Sølv
 Endvidere 10 Fag, dels Ege- dels Fyrrebinding,
 Værelse og Køkken, 1 Skorsten.
     Hvert Fag à 27 Rd. = 270 Rd. Sedler = 250 Rd. Sølv
 Et Halvtag, 6 Fag, til Kammer
     à 5 Rd. = 30 Rd. Sedler = 30 Rd. Sølv
 Et Tørvehus, 9 Fag Lade og Kostald
     à 15 Rd. = 135 Rd. Sedler = 120 Rd. Sølv

Der har saaledes været en Del Bygninger, som har tjent til Beboelse for Familien og videre til, at de kunde drive deres Erhverv som Tømrer og Landbruger.

Ved Forsikringen 1847 omtales Ejendommen som beliggende i Store Mikkelsgade, søndre Side. Der er nu:

- a. 10 Fag Fyrrebinding, Murtavl, Tegltag (2 Fag til
 Værelser med to Skorstene) à 75 Rd. . . . . 750 Rd.
- b. 3 Fag Halvtag Bygning til Kamre. . . . . 50 -
- c. Et Tverhus til Stald og Lade. . . . . 270 -
 2 Fag Plankeværk til Naboen. . . . . 20 -

Paa dette Tidspunkt drives der fremdeles Landbrug. Det har muligvis ogsaa været Tilfældet flere Steder i Byen, og det har givet Byen noget af det landlige Præg, der følger dette Arbejde, saa der har ikke været den skarpe Begrænsning som i vore Dage, da saadant slet ikke vilde blive taalt af de mange Velfærdsudvalg, som vogter Byens rene Præg.

Ved Vurderingen 1858 omtales Muremester Gullevs Ejendom saaledes:

a.	10 Fag. En Etages Kælder under 4 Fag. Kvist helt igennem over 4 Fag. Tegltag med Undtagelse af Kvisten, der er belagt med Zink. 3 Skorstene. I Midten af Huset 2 Fag til Gennemkørsel. Paa hver Side af Porten er en Lejlighed med Værelse og Køkken, der alle har gibsede Lofter, optrukne Vægge, Bræddegulve. Kvisten indrettet i 3 Værelser og Gang, gibsede Lofter, optrukne Vægge og Bræddegulve. Endnu er det hele ikke fuldstændigt færdigt. Hvert Fag à 425 Rd.	4250 Rd.
b.	Tørvehus i Øst, Bindingsværk, Murtavl, Tegltag. Et Værelse, Stald og Lade, 9 Fag à 40 Rd.	360 -
c.	Et Halvtag 10 Rd., 3 Fag Plankeværk 20 Rd.	30 -
		4640 Rd.

Det vidner om en gennemgribende Ombygning med vidtgaaende Forandringer. Det blev Grundlaget for det betydelige Antal Lejere, som i de følgende Aar kom til at bo i Familien Gullevs Ejendomme. Denne Udlejning fik vidtrækkende Betydning paa det økonomiske Omraade. De mange Lejere gav en betydelig Indtægt.

I sine unge Dage lærte Christian Gullev Murerhaandværket og Blytækkeriet. Det førstnævnte er nærmest foregaaet hos Muremester Carl Nikolajsen, der ejede Matr. Nr. 106 og boede i Ibsgade. Han hører sikkert med til Gullevs Slægt. Det fremgaar af, at han var med, naar der var Barnedaab og særligt ved dette, at han var Kurator ved Skiftet 1823 efter Ingeborg Vinther. Blytækkeriet har han sikkert lært hos sin Fader Peder Gullev, der havde flere store Arbejder med dette Haandværk.

Min Far-Far var ogsaa Blytækker, og det er nærliggende, at han ogsaa har lært det af Peder Gullev, som var hans Morbroder. Der var flere Hemmeligheder forbunden med dette Haandværk, og der vaagedes nøje over, at de ikke blev røbet for uvedkommende. Det er vanskeligt at finde Oplysninger herom, og det vidner om, at der har været noget ukendt og hemmeligt over dette

meget sjældne Haandværk, men det har været et meget betydningsfuldt Arbejde for min Slægt i svundne Tider.

Det var et Arbejde, som krævede Forstaaelse, Mod og Aandsnærværelse i høj Grad, og der er flere Beretninger, som vidner om, at Chr. Gullev havde saadant i sjældent Maal. Under Blytækkerarbejdet paa Granslev Kirke viste det sig, at Vindfløjen ikke kunde dreje sig, men Gullev vidste Raad. Han satte sig over den med et Ben til hver Side og drejede den rundt nogle Gange, saa den blev villig til at dreje sig for Vinden.

Efter Overleveringer i Slægten fortælles, at han udførte et meget ualmindeligt Vovestykke paa Viborg Domkirke, da Kong Frederik 6. var paa Besøg i Byen. Paa et meget farligt og iøjnefaldende Sted gik han op og stod paa Hovedet for ved denne yderst dumdristige Handling at tiltrække sig Kongens Opmærksomhed. Han kom som sædvanligt godt fra denne farlige Handling og naaede sin Hensigt at komme i Forbindelse med Kongen, der blev saa indtaget i den unge Mand, saa han sørgede for, at han kom til København for at faa videre Uddannelse, dog ikke til at staa paa Hovedet, for paa det Omraade var han fuldt udlært.

Det var særligt paa Tegningens Omraade, at det Ophold satte sine Spor, og efter Forlydende er der endnu bevaret en Række Tegninger fra hans Haand, og de vidner om fremtrædende Dygtighed til dette Arbejde.

Paa omtalte Tidspunkt var han allerede gift og havde Familie og Børn i Viborg. Men der fortælles videre, at Kongen sørgede for deres Underhold, da Chr. Gullev var i København.

Efter nærmere Undersøgelse stadfæstes denne Beretning gennem Fonden ad. usos. publicos, der meddeler af 31. Marts 1832, at der er givet Murersvend Chr. Gullev af Viborg en Understøttelse af 150 Rd. Sedler til et Aars Ophold i København for at gøre sig duelig til sin Profession.

Under sit Ophold i Hovedstaden har han sikkert ogsaa tjent noget ved sit Arbejde. Det fremgaar af, at han har gjort Svendestykke i København 26. Juli 1833 trods det, at han allerede var Svend i Viborg, før han kom til København.

Det er nærliggende, at en Del af den omtalte Understøttelse er gaaet til Familiens Underhold i Viborg. Gullev har maaske tjent lidt paa andre Omraader, saa han kunde klare for sig og sin

Familie med de bevilgede Penge. Efter Familiens økonomiske Stilling kunde der ikke være nogen som helst Beholdning at tære paa i Hjemmet, da det var overtaget af Stiftsøvrigheden.

Efter sin Hjemkomst faar han Mesterbrev i Viborg gennem følgende:

„Fremstod Christian Marselius Gullev som med Daabsattest godtgjorde at være over 25 Aar gammel født og opdraget her i Byen. Han foreviste sit Svendebrev, hvorefter han den 26. Juli 1833 er indskreven som Svend i Københavns Murerlaug og nu her i Byen har forfærdiget forsvarlig Mesterprøve i Professionen overensstemmende med Placat af 1775, hvor han saa begærede at vinde Borgerskab paa Professionen her i Byen og foreviste han Attest for at have borgerlig „Armatus“ og at have givet Kendelse til Kæmner og Fattiggassen, og da der saaledes intet fandtes hindrende, saa blev hans Forlangende indvilget, hvorefter han aflagde Borgereden og derved blev forbudt at befatte sig Brændevins-Brænderi eller anden borgerlig Næring uden særlig Bevilling. Til Skats Prøvelse blev han ansat i Murer- og Tømmerlaugets Rode.“

Det fremmede Ord »Armatus« var Udtryk for, at han havde alt det, som krævedes til Udrustningen, naar nogen var ansat og hørte til Borgervæbningen. Denne Udrustning foregik efter al Sandsynlighed paa egen Bekostning.

Nu havde Christian Gullev altsaa sine Papirer i Orden og de synlige Beviser for, at han var Borger i Byen. Det blev nu Opholdssted i en lang Aarrække, og han viste paa mange Maader sin varme Interesse for Byens Vel.

Domkirkens Regnskaber viser, at han har udført flere Arbejder ved denne Bygning. Vi møder hans Navn første Gang 1831, og fra dette Aar og til 1863 har han udført en Række Arbejder ved Kirken. Det var særlig Mur- og Blytækkerarbejde, som han paatog sig. Paa Grund af sit enestaende Vovemod kunde han arbejde overalt, selv paa Steder, hvor ingen anden turde komme.

Domkirken var Genstand for hans varme Interesse. Han kendte den ud og ind og var i høj Grad fortrolig med dens forskellige Bygningsdele. Han har skrevet om den i »Samlinger til jysk Historie og Topografi«. Han fortæller bl. a. om Kirkens Genopbygning efter den store Brand 1727:

En tysk Bygningsmester fik Arbejdet overdraget og paatog sig at opføre den for 36,000 Rd. og forskellige andre Rettigheder, saaledes todfri Indførsel af Materiale. Foruden Kirkens Opfø-

relse var flere andre Bygninger indbefattet i denne Sum, nemlig Sortebrødre Kirken, Raadhuset, Bispegaarden og det forreste Hus i Hospitalet.

Det var kun en lille Sum for saa meget Arbejde, og det blev da ogsaa daarligt udført. Gullev slutter sin Omtale med følgende Ord, som viser et stigende Haab for den gamle Kirke og dens Fremtid:

»Den 27. Aug. 1862 ophørte Gudstjenesten i Kirken paa Grund af Brøstfældighed, og det blev nu bestemt at oprejse den af sin Faldefældighed til et smukt og varigt Tempel, som i sin Opførelse kan blive et varigt Minde i Aarhundreder for kommende Slægter.«

Det vidner om et stort Fremtidssyn, og det maa siges, at hans Ønske og Haab for den gamle Kirke gik i Opfyldelse. Den staar nu som en af vor Tids mest bekendte og historiske Mindekirker, der taler til kommende Slægter om Fædrenes Liv og Arbejde.

Gullev havde forskellige andre Arbejder i Viborg. I Aaret 1835 fik han saaledes et større Blytækkerarbejde paa Raadhusets Taarn og Spir. Søndre Sogns Kirke trængte i høj Grad til Reparation omkring 1830, og i Aaret 1835 blev der rettet Opfordring til Chr. Gullev om at udarbejde et Forslag om, hvad der skulde gøres, og hvor meget det vilde koste.

Det havde muligvis Forbindelse med den omtalte Begivenhed og hans Ophold og Uddannelse i København. Det var sket under saa sjældne og mærkelige Omstændigheder, at det fremkaldte megen Beundring. De ledende Kredse var nu bleven opmærksom paa ham, og den omtalte Opfordring om Overslag var saa at sige en Frugt af Gullevs Ophold i København.

Hans Overslag over de nødvendige Reparationer var 974 Rd. 4 Mk. 4 Sk. Deraf var de 700 Rd. alene beregnet til ydre Arbejder. Efter dette Overslag fik han sammen med S. Krogsdal Arbejdet overdraget i Aaret 1835.

Vedligeholdelsen af flere offentlige Bygninger var ret ofte overdraget ham. Hans Skikkelse var velkendt overalt, og han stod i det bedste Forhold til Byens Embedsmænd, og der fortælles meget, som vidner om, at Gullev havde Forbindelse og saa at sige Adgang overalt.

Han kendte Byen meget nøje. Det var i udpræget Grad hans

By. Paa flere Maader var han vokset sammen med den, og alt, hvad der berørte dens Historie, havde hans varme Interesse og Forstaaelse. Det viste sig, naar der foretoges Udgravninger til forskellige Formaal i den gamle By. Ved saadanne Lejligheder har han foretaget mange Undersøgelser og vidtgaaende Opmaalinger for at bevare saa meget som muligt om de historiske Bygninger og Mindesmærker.

I ældre Tider har Byen haft en lang Række Kirker og Klostre. Han har gjort et meget stort Arbejde for at stedfæste og beskrive disse Bygninger. Han har derefter fremlagt sine Undersøgelser i »Samlinger til jysk Historie og Topografi«.

Efter Forlydende har han efterladt sig en Række skriftlige Optegnelser, som forvares paa Viborg Museum. Jeg har forgæves søgt at naa frem til denne Kilde, men det lykkedes ikke. Jeg maa derfor øse af andre, der har staaet mere aabne for mig under Arbejdet for at bevare hans Navn og Minde, da han er en af min Slægts fremtrædende og evnerige Mænd.

Han var kendt som en af Byens gode Mænd, han fik en Del Tillidshverv. Han var bl. a. Retsvidne i en Række Aar, selv efter at han var kommen langt op i Aarene. Det medførte, at nogle af de, som beskikkede disse Vidner, talte om, at han vist var bleven for gammel til dette Hverv. Disse Udtalelser naaede Gullev, og han besluttede at give et afgørende Bevis for, at han ikke kunde betragtes som nogen affældig gammel Mand.

En Dag, da hans Overordnede var forsamlede, gik han ud af et Vindue i deres Paasyn og foretog en livsfarlig Vandring paa Taget. Med stor Bekymring og Ængstelse fulgte de nøje hans Bevægelse. De var betaget af den største Frygt for, at han skulde falde ned. Men det gik som sædvanligt godt. Efter denne ret afgørende Prøve var det ikke let at tale om ham som for gammel, og han beholdt Stillingen, men fik dog en lille Irettesættelse, som han modtog med godt Humør og et lunefyldt Blink i sit Øje.

Hans Sans for Byens Historie har bl. a. ogsaa faaet sit Udtryk i Traps Danmark. Da Trap samlede Oplysninger om denne By, blev Gullev hans gode Medarbejder, og han gav en Række værdifulde Bidrag til det, som fortælles om Viborg. Trap forærede ham da et Eksemplar af det omtalte Værk som et synligt Bevis for hans Taknemlighed.

Gullevs Virksomhed paa flere Omraader fik ogsaa offentlig Paaskønnelse. Han havde Dannebrogsmændenes Hæderstegn og Fortjenstmedaljen i Sølv. Jeg har søgt Oplysninger om disse Forhold og den Forbindelse, der er mellem denne Anerkendelse og hans Virksomhed. Der fremføres følgende: Han ejede en lille Ejendom, men hans Indtægter kunde daarlig forsørge ham og hans Datter, der plejede ham. Han fik da i 1888 en aarlig Pension af Dannebrogsmændenes Pensionsfond paa 100 Kr.

I en lang Aarrække udførte han et stort og fortjenstfuldt Arbejde med at samle topografiske Oplysninger om Viborg og lade dem gaa videre, bl. a. i Jysk Topografisk Tidsskrift. I lang Tid var han Muremester ved den gamle Viborg Domkirke, og hans Undersøgelser og Kendskab til denne kom senere til stor Nytte ved Kirkens Genopbyggelse.

Den 15. Juli 1860 blev han benaadet med Fortjenstmedaljen i Sølv under Kong Frederik VII's Nærværelse i Viborg. Den 10. Septbr. 1876 med Dannebrogsmændenes Hæderstegn ved Viborg Domkirkes Indvielse. Det anses for at være officiel Paaskønnelse af hans Virksomhed paa de nævnte Omraader.

Det fremgaar af dette, at hans Interesser og Virksomhed for at bevare saa meget som muligt af Viborg Bys Historie har ikke givet ham Indtægter. Han var i smaa Kaar paa sine gamle Dage, og det maa siges, at han i høj Grad havde fortjent de anførte 100 Kr., som han fik aarlig.

Det er let at forstaa, han kunde ikke skaffe sig nogen videre Indtægter i sin høje Alderdom. Han havde ikke været Embedsmand, og der var da ikke noget, som kunde tilflyde ham, skønt hans Arbejde var saare værdifuldt. Hans Arbejde paa de forskellige Omraader for Viborg By og dens Historie var ulønnet. Det krævede megen Tid at opmaale, undersøge og beskrive de gamle Bygninger. Men han udførte det, fordi han holdt saa meget af denne By med de mange Fortidsminder.

Han bevarede Forbindelsen med den gamle Fædreby Gulev, og han kom ret ofte til vort Hjem for at besøge Far-Far, der var hans Medarbejder og Kammerat i Ungdomsaarene. Der er bevaret meget, som vidner om hans sjældne og fremragende Fortællekunst. Han kunde fortælle saaledes, at det blev forunderlig levendegjort, og det fremkaldte Indtryk, der holdt sig gennem

lange Tider. De tilstedeværende hørte paa ham med den allerstørste Opmærksomhed og Interesse. Hans ualmindelige Fremstillingsevne og levende Fortællekunst søgte sin Lige. Han havde disse udmærkede Evner i rigt Maal.

Videre havde han det gode jyske Humør og Lune i stor Udstrækning. Det bidrog ogsaa til, at det var en Glæde at høre ham fortælle sine Oplevelser. Naar han fortalte om, hvorledes han havde klaret sig i forskellige Vanskeligheder, saa lyste det jyske lunefyldte Blink i hans Øje, og det var saa betagende og velgørende.

Han havde Sindsligevægt, Mod og Aandsnærværelse i overvældende Maal, og disse udmærkede Evner fik den gode og rigeste Udvikling. Det hele kan samles i, at han var en af min Slægts gode Mænd. Et Skud paa den gamle Stamme med Farve og Kraft. Hans Minde bør da værnes og bevares.

Han døde den 22. Maj 1892 og blev begravet paa Viborg Kirkegaard. Hans Død omtales i Viborg Bladene. Gullev fik et Hjerteslag, da han gik paa Gaden, saa han maatte bringes ind i et Hjem i Nærheden. Han kunde ikke taale at blive flyttet til sit eget, og han døde kort efter. Han omtales som den sjældne gode Borger for sin By. Han var en dygtig og arbejdsom Haandværker med mange Interesser, og han fremhæves for sin sjældne og utrættelige Samlerflid, som bar gode og rige Frugter for Byen og dens Historie.

Domkirken og dens Historie laa ham særlig stærkt paa Sinde, og han arbejdede for at finde og bevare alt, hvad der kunde tjene til at fremme Kirkens gamle Historie. Derfor fik han i Aaret 1861 den omtalte Fortjenstmedalje i Sølv.

Der skrives videre, at den historiske Forskning af Viborg By har lidt et uerstatteligt Tab ved hans Død. Ved Udgravninger og lignende var der intet, som undgik hans Opmærksomhed. Hans gode Forstand var forenet med det klare Blik og en sjælden udmærket Hukommelse. Alt dette førte til, at hans Interesse og Arbejde var af overordentlig Betydning for Byens Historie.

Der var en betydelig Sammenkomst, da han holdt 50 Aars Jubilæum, selv Stiftets Øvrighed var med. Det var et af de mange Vidnesbyrd, der vidnede om, at han var velset overalt.

Dermed slutter Bladet sit Mindeskrift over Chr. Gullev, og der kan ikke være Tvivl om, at hans ranke Skikkelse er bleven savnet af de mange, som kendte ham og fulgte hans Arbejde med Interesse. Det var ogsaa fornøjeligt at tale med ham og møde hans ægte jyske Lune, der spredte Hygge og Velvære, hvor han kom frem.

Under Forsøget paa at samle lidt om ham og hans Virksomhed gik jeg bl. a. ud paa Byens Kirkegaard. Jeg mødte en ældre Arbejder, som med stor Imødekommenhed førte mig til hans Grav. Der var ingen iøjnefaldende Mindesten, men en større hvid Marmorplade var rejst over ham og hans Hustru. Paa den hvide Marmorplade var indhugget de Bogstaver, som skulde vidne om deres sidste Hvilested. Tiden havde allerede sat sit Mærke, og de ellers sorte Bogstaver var delvis borte, men jeg læste dog med Lethed følgende halvudslidte Mindeskrift: Murermester Chr. M. W. Gullev, Dbm., født 10. Oktbr. 1806, d. 22. Maj 1892. Hustru Johanne Sørensdatter, f. 20. Marts 1808, d. 28. Febr. 1887.

Jeg stod en kort Stund med stille dybe Tanker om, hvorledes de forskellige Slægter skrider frem gennem Tiderne. Snart brydes deres Livslinje, og de sænkes i Graven. Efter kort Tids Forløb er deres Grave glemte, og Minderne om deres Livsførelse svinder ogsaa hurtigt bort, medens Vinden suser hen over deres ukendte Grave.

Nogen Tid efter var jeg atter paa Viborg Kirkegaard, men da var det omtalte Gravminde borte. Ved Henvendelse paa det stedlige Kontor fik jeg oplyst, at Mindesmærket var borttaget. For mit indre Syn stod jeg ved Bredden af Glemselens Hav, men en lille lysende Stribe løftede sig endnu og vidnede om Byens gode, trofaste Søn, der gennem sit Arbejde havde ofret sig for sin By og dens Fremtid.

Jeg skrev i Viborg-Bladene om Sagen med det Haab, at den historiske By vilde mindes ham og hans opofrende Arbejde. Trods Udslættelsen paa Viborg Kirkegaard saa lyser hans Arbejde og hans Kærlighed til denne By og dens Historie, og han skal i hvert Fald mindes i vor Slægt.

Chr. Gullev var 1828 bleven gift med Johanne Sørensdatter. Børn: Carl, f. 1829 — Else Marie 1832 — Ane Marie 1835.

Sønnen Carl blev ogsaa Muremester, og han arbejdede sammen med sin Fader gennem en lang Aarrække og overtog senere Familiens Ejendomme, der laa i Nærheden af den gamle Banegaard. Derfor havde de en Række Lejere, som var ansat i Banens Tjeneste, men da den nye Banegaard blev bygget, saa kom der andre Forhold. Trafikafdelingen blev flyttet til Struer. Det medførte, at en Del af de vellønnede Embedsmænd rejste fra Byen. Det virkede opløsende paa Familiens Tilknytning til Byen. De ældste Medlemmer boede fremdeles i Byen, men de yngre rejste til andre Egne i Landet, hvor de fik deres nye Hjem.

Jeg mindes særlig Carl Gullev med stor Taknemlighed for al hans Godhed og Hjælp mod min Fader, da han var indlagt paa Viborg Sygehus. I den Tid besøgte han Fader i stor Udstrækning og talte trøstende med ham.

Hans fulde Navn var Carl Nikolaj Peder Gullev, og i Aaret 1855 blev han gift med Ane Ballund. Børn: Christian — Anders Peder — Viktor — Vilhelm — Ludvig — Vilhelmine.

Vi vender nu tilbage til Anders Nielsen Bødkers og Kirsten Pedersdatters Børn. Først omtalte vi Niels Andersen, og nu har vi fulgt Peder Andersens (Gullev) Slægt gennem en længere Aarrække. Tilbage er hans Sødskende Søren og Ane Marie.

S ø r e n   A n d e r s e n ,

f. 1767 i Gulev. Ved Skiftet efter hans Fader Anders Bødker er han hos sin Svoger Anders Sørensen Gulev. Forskellige Forhold giver Formodning om, at han har drevet lidt Handel. Der er tinglæst en Gæld til Køb- og Handelsmand Erhardt Høeg i Randers. For den maa han give Pant i sit Indbo samt hans Besætning, 1 Ko og 8 Faar. Det vidner om, at han har haft et lille Hus med Jord, men ellers taber hans Spor sig.

A n e   M a r i e   A n d e r s d a t t e r

er omtalt i Hovedlinjen. Hun var gift med Anders Sørensen, og de havde Slægtens Gaard i Gulev. Deres Børn var: Søren (omtalt i Hovedlinjen) — Anders — Kirsten — Lars, dør 1830.

Anders Andersen, f. 1806, g. 1843 med Karen Pedersdatter Sahl. De overtager hendes Fader, Peder Overgaards, Gaard i

Byen. Børn: Anders Peter, f. 1844 — Ane Marie, f. 1845 — Matias (Tvilling), f. 1852.

Ane Marie Andersdatter, g. 1861 med Mads Sørensen fra Vellev. Deres Slægt er omtalt under Frisbak-Børnene.

Kirsten Andersdatter, f. 1809, g. med Andreas Jakobsen. De overtager Slægtens Gaard i Gulev efter Skøde udstedt 10. August 1843. Samtidig blev der oprettet en Aftægtskontrakt til hendes Fader, Anders Sørensen. Efter den Tids Sædvane var Aftægten bestemt i Varer, men de kunde dog efter Forlangende ombyttes med rede Penge. Skøde og Aftægtskontrakt er meget velskrevet, saa enhver let kunde forstaa sine Pligter og Rettigheder. Efter Tidens Forhold var Aftægten ret betydelig, men den er sikkert ikke bleven krævet i sin fulde Udstrækning.

Det bliver da nærmest et Udtryk for, at han skulde have en sorgfri Alderdom, saa at han var fri for økonomiske Bekymringer paa sine gamle Dage. Det var saaledes en Anerkendelse af, at han havde arbejdet saaledes for sine Børn, at han fortjente en sorgfri Alderdom. Han levede endnu en Række Aar, og ældre Folk mindes endnu hans ranke, spændstige Skikkelse, naar han gik ud for at besøge sin ældste Søn, der var bosat i samme By. Han døde 1857, 83 Aar, og han førtes til Hvile paa Gulev Kirkegaard ved Siden af sin Hustru, som var død 1839.

Andreas Jakobsen og Kirsten Andersdatters Børn: Anders Erik — Ane Marie — Mogensine — Andrea — Ane Johanne.

Anders Erik Andreasen, f. 1841, g. 1871 med Helene Christensen, f. 1848 i Nøddelund. De overtager Gaarden i Gulev. Børn: Andreas, f. 1872 — Christen Mondrup 1873 — Hans Martin 1878 — Kjerstine 1879 — Maren — Søren 1884, dør som Barn — Kristian og Bertel 1887, dør som Børn.

Ane Marie Andreasen, f. 1839, g. 1865 med Christen Mondrup Christensen, Nøddelund, hvor de kommer til at bo. Børn: Ellen Marie, f. 1866 — Christen 1868 — Andreas 1870.

Mogensine Andreasen, f. 1845, g. 1876 med Jens Chr. Christensen, Sadelmager i Hjermind, hvor de bliver bosiddende. Børn: Ane Kirstine, f. 1878 — Kristine Martine 1882.

Andrea Andreasen, f. 1848, g. 1878 med Ditlev Thomasen. De rejste til Grundfør, hvor de kommer til at bo. Børn: Thomas, f. 1879 — Kirstine 1882 — Andreas 1885.

Sidelinjer i Far-Mors Slægt.

Toustrup Familien.

Jens Lassen var født 1776 i Udbyneder Degnebolig. Han virkede som Lærer forskellige Steder, men i Aaret 1809 blev han kaldet af Grev Fris til Lærer i Toustrup. Samme Aar blev han gift med Bodil Christensdatter fra Vrangstrup. Børn: Las — Zidsel Kirstine — Christian Erhardt — Thomas — Rasmus.

Las Lassen,

f. 1811, g. 1840 med Inger Jensdatter, Toustrup, Hjælpelærer hos sin Fader i 6 Aar. Efter dennes Død 1837 blev han kaldet til Lærer i Toustrup af Grev Fris, der havde Kaldsret. Der var følgende Børn: Jens — Niels Oskar — Karen 1851 — Jensine Bothilde 1854 — Jens Christian.

Jens Lassen, f. 1841. Blev Lærer 1861. Senere blev han indkaldt til Kringen 1864. Efter sin Hjemkomst blev han samme Aar gift med Maren Rasmusdatter, Blegind. Først var han Lærer i Blegind, senere i Tebstrup. Børn: Las Rasmus, f. 1865 — Jens Ingvar Bundgaard 1867 — Ester Mathilde 1874 — Karen Ingrid 1877 — Edele 1879 — Olivia Bundgaard 1882 — Karen Jenny 1885 — Mary Larsine 1887.

Niels Oskar Lassen, f. 1848, Lærer 1868. Først i Skanderborg Ladegaarde, men han kommer til Røgen 1872. Han var gift med Nikoline Marie Rasmussen. Børn: Lars Aksel, f. 1880 — Astrid Marie 1884 — Thorvald 1886 — Oluf Benedikt 1889.

Jens Christian Lassen, f. 1857, g. med Karen Jensen. Børn: Agnes, f. 1887. De havde en mindre Ejendom i Addit, Sønder Vissing Sogn.

Zidsel Kirstine Lassen,

f. 1813, g. 1840 med Peder Andersen, Gdr. i Toustrup. Børn: Anders Pedersen, f. 1841 — Jens 1843 — Laurs 1848 — Birgitte 1850 — Søren (Tvilling) 1853 — Jens Christian 1855.

Christian Erhardt Lassen,

f. 1815, g. 1841 med Maren Mikkelsdatter, Farre. Han var først Snedker i Toustrup, men bliver senere Gdr. i Farre, Sporup Sogn.

Børn: Bodil Kirstine Erhardtzen — Else — Jens Erhardt, f. 1844 — Mikkelline — Karen 1850 — Ane Marie.

Bodil Kirstine Erhardtzen, f. 1842, g. 1870 med Christen Hansen, Gdr. i Vithen, hvor de kommer til at bo. Børn: Ellen, f. 1873 — Erhardt 1875 — Maren 1877 — Marie 1879 — Kristine 1885.

Else Erhardtzen, f. 1843, g. 1866 med Søren Jensen, Laasby.

Mikkelline Erhardtzen, f. 1848, g. 1869 med Laurs Madsen, Møllersvend, Toustrup Mølle.

Ane Marie Erhardtzen, f. 1852, g. 1882 med Jens Knudsen Jørgensen, Enkemand i Farre.

Tinggaard-Familien.

Far-Mor Dorthe Jensdatters Forældre var Jens Lassen og Karen Nielsdatter, Røgen. Hun blev senere, 1810, gift med Lars Mortensen fra Fiskbæk. De blev først Indsiddere i Sahl, men noget senere kom de til Tinggaard i Sahl Sogn, hvor de fik en lille Ejendom i Fæste. Den laa temmelig afsides helt nede ved Gudena. I stor Udstrækning gjorde de Tjeneste paa Hovedgaarden begge to. Hendes Arbejde var indvendig Gerning, særlig den at passe Godsejerens Børn, medens hendes Mand havde sit Arbejde ude.

Godsejeren var den bekendte Ritmester Halling, der blev regnet for en streng Herre. Tingbøgerne viser, at han førte en Mængde Retssager med forskellige, men det var særlig Sognepræsten i Sahl, Pastor Switzer, som det gik ud over. Han klager derfor i forskellige Beretninger over, at han ikke kan faa det, han skulde have fra Frisholt Gods.

Paa Grund af at Lars og Karen gjorde personlig Tjeneste hos Godsejerparret, blev de gerne nævnet med denne Stilling. De var i høj Grad afhængige af Godsejerens Velvilje, men de forstod at bevare den, selv om deres Taalmodighed ofte blev sat paa en haard Prøve, naar Godsejerens heftige Sind kom i Oprør. Trods alle Vanskeligheder i saa Henseende blev Ægteparret dog ved at være i hans Tjeneste gennem mange Aar.

Lars Mortensen dør i Tinggaard 1851. Efter hans Død flytter hans Hustru Karen til sin Datter i Gulev, hvor hun dør 1853.

Hjemmet i Tinggaard havde meget smaa Kaar, men der var dog en betydelig Børneflokk, som naaede den voksne Alder. Deres Børn var: Morten — Marie — Gertrud — Niels — Søren — Hans Peter.

M o r t e n L a r s e n,

f. 1810, g. 1841 med Enke Maren Sørensdatte, Sahl. De overtager Gaarden efter hendes afdøde Mand Peder Jensen, men i 1845 rejser de til Faarvang Mark. Børn: Laurs Peder, f. 1843 — Carl 1845.

G e r t r u d J o h a n n e L a r s d a t t e r,

f. 1814, g. 1838 med Gdr. Søren Nielsen, Hesselbjerg, Gerning Sogn, hvor de kommer til at bo. Børn: Ane Catrine — Niels — Karen Marie — Larsine — Søren.

Ane Catrine Sørensen, f. 1839, g. 1864 med Niels Pedersen, Enkemand og Gdr. i Sahl. Hun dør. Ingen Børn.

Niels Sørensen, f. 1842, g. 1873 med Kirsten Thomasdatte, Tind (Volshøj), hvor de bliver bosiddende. Børn: Gertrud Johanne, f. 1875, dør 1888 — Ane Kirstine 1878.

Karen Marie Sørensen, f. 1846, g. 1861 med Peder Nielsen, Gdr. i Vellev. Børn: Gertrud Johanne, f. 1873 — Mikael 1876 — Hans 1878.

Larsine Sørensen, f. 1846, g. 1877 med Søren Christensen, Enkemand og Gdr., Viborg Mark.

Søren Sørensen, f. 1849, g. med Ane Kirstine Lassen. Børn: Mikkeline Johanne, f. 1874 — Søren Nielsen 1876 — Larsine Kirstine Marie 1877.

Søren Nielsen, Hesselbjerg, dør 1851. Hans Enke Gertrud gifter sig anden Gang med Mikkel Sørensen fra Frisbak, Vellev Sogn. Børn: Maren — Søren.

Maren Mikelsdatte, f. 1852, g. med Niels Leth, Gdr. i Vellev. Deres Børn er omtalt under Frisbak Børnene.

Søren Mikkelsen, f. 1855, g. 1879 med Ane Sørensen fra Danstrup. De overtager Gaarden i Hesselbjerg. Børn: Gertrud Johanne, f. 1880 — Ane Marie 1883 — Larsine 1886 — Mikael 1889 — Søren.

Gertrud Johanne Larsdatte dør i Hesselbjerg 1866.

Niels Larsen,

f. 1815, g. 1844 med Ane Marie Andersdatter, Sahl. Børn: Laurs, f. 1844 — Niels Christian 1847.

Niels Larsen dør 1846 som Bestyrer paa Tinggaard.

Hans Enke Ane Marie gifter sig anden Gang 1848 med hans Broder,

Hans Peter Larsen,

f. 1820. Børn: Anders Hans Pedersen, f. 1849.

Haar Familien.

Rasmus Christensens Forældre var Christen Rasmussen og Karen Nielsdatter, Røgen. Rasmus Christensen blev født 1800 i Røgen. Han kommer senere til Haar, Haldum Sogn, hvor han bliver gift med Ane Christensdatter, og de overtager en Gaard. Børn: Karen — Christen — Ane Catrine.

Karen Rasmussen,

f. 1834, g. 1854 med Hans Jørgen Poulsen, Gdr. i Gulev. Børn: Poul Emil — Rasmus — Andreas.

Poul Emil Hansen, f. 1855, g. 1880 med Inger Christine Bjerregaard, Øster Velling, hvor de overtager en Gaard. Han var Folketingsmand i flere Aar. Børn: Clara Marie, f. 1882 — Maren 1883 — Johanne 1885 — Nielsine 1887 — Niels Bjerregaard 1890.

Rasmus Hansen, f. 1857, g. med Marie Jensen.

De overtager en Gaard i Mammen. Folketingsmand gennem en længere Aarrække. Børn: Emil — Johannes — Marie.

Andreas Hansen, f. 1861. Uddannet til Præst. Han kommer til Ry, hvor han bliver gift.

Christen Rasmussen,

f. 1840, overtager Faderens Gaard i Haar, gift med Ane Marie Mogensen. Børn: Ane, f. 1875 — Rasmus.

Ane Catrine Rasmussen,

f. 1845. Dør ugift i Haar 1880.

Med disse Navne standser jeg Sidelinjerne i min Slægt. De er nu ført op til 1891, som er det sidste Aar, da Kirkebøgerne er afleveret til Landsarkivet. I mange Tilfælde kan der tilføjes endnu to Slægtled med beslægtet Blod, men saa maa Kirkebøgerne søges ude i de mange forskellige Sogne for at finde deres Navne og føre dem videre frem.

Det vilde forøge Arbejdet i stort Maal, og der maa være en Begrænsning af Stoffet. Jeg har da standset Sidelinjerne ved det omtalte Tidspunkt; det ligger saa nær ved vore Dage, at de fleste, som véd deres Bedsteforældres Navne, med Lethed kan finde Forbindelsen, naar de tilhører Slægten.

Jeg har naturligvis ikke udtømt Mulighederne for de mange Sidelinjer, som ligger længere tilbage, men jeg har fulgt og formet Hovedlinjen, saa godt det har været mig muligt, og jeg har taget Sidelinjerne med, naar jeg har fundet Oplysninger derom.

Jeg udsender nu disse Blade med Haab om, at de maa bidrage til at bevare Minder om svundne Tidens Livsførelse og til at fremme Arbejdet for Slægts-Historie. Det er saa stort et Arbejde, at den enkelte ikke kan udtømme det, men der er stadig Plads for nye Tilføjelser og Undersøgelser. Slægtens Livsførelse er som den stadig rindende Strøm, der glider mod Evighedens Hav.

Udrundne er de gamle Dage,
 som Floder i det store Hav,
 og hvor sig hviler nu den svage,
 der fandt den stærke og sin Grav,
 men lovet være Himlens Gud
 de ædles Æt dør aldrig ud.

(Grundtvig.)

INDHOLD:

I n d l e d n i n g :	7
T i d s f o r h o l d :	
Hartkorn	14
Militærtjeneste	20
Fæste	22
Hoveri	23
Skoleforhold	26
Bygningsformer	28
M o r - F a r s S l æ g t :	
Hjemmet i Lading	32
Enevold Enevoldsen, Enslev.....	47
Peder Enevoldsen	55
M o r - M o r s S l æ g t :	
Leth-Slægten	63
Søren Rasmussen Leth.....	65
Niels Sørensen Leth.....	66
Søren Nielsen Leth.....	68
Hjemmet paa Frisbak.....	70
Maren Mikkelsdatter	71
To Hovedlinjer samles.....	74
F a r - F a r s S l æ g t :	
Jens Sørensen Bach.....	78
Søren Jensen, Hvorslev.....	82
Anders Sørensen, Gerning.....	85
Søren Andersen, Nøddelund.....	93
Anders Sørensen, Gulev	95
Anders Nielsen Bødker	97

I gamle Tider :	
Gulev By	100
Løn og Arbejdskaar.....	103
Gennem mørke Tider	107
Skolens Kaar og Arbejde	115
Hjemmet i Gulev	119
Far-Mors Slægt:	
Hjemmet i Røgen.....	125
Mine Fædres Hjem.....	126
Søren Andersens Hjem i Gulev.....	130
Anders Sørensen	137
Slægten og Randers By.....	139
Sidelinjer :	
Moders Sødskende	148
Faders Sødskende	151
Sidelinjer i Mor-Fars Slægt. Hjemmet i Lading.....	155
Hjermind-Familien	158
Houlberg-Familien	163
Balle-Familien	164
Enslev-Familien	166
Sidelinjer i Mor-Mors Slægt.....	167
Leth-Slægten og Frisbak-Hjemmet.....	168
Sidelinjer i Far-Fars Slægt. Gullev-Familien.....	171
Chr. Gullev, Viborg	175
Ane Marie Andersdatter.....	185
Sidelinjer i Far-Mors Slægt. Toustrup-Familien.....	187
Tinggaard-Familien	188
Haar-Familien	190
